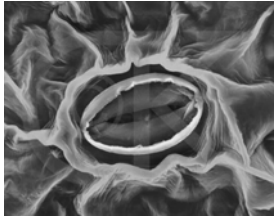

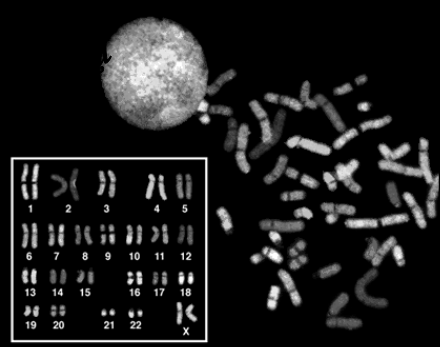
Sejttan (citológia)

molekuláris biológia

Biológia II.

Genetika - Genetika

Szövettan (hisztológia)

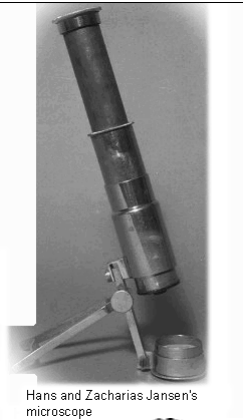

1. A molekuláris- és sejtbilógia története

I. A sejtblológia kialakulása

Hans and Zacharias Jansen's microscope

Az első mikroszkópok

XVI. - XVII. század

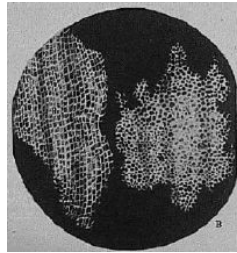
Robert Hooke

parafa metszetek vizsgálata, tőle származik a sejt elnevezés)

Marcello Malpighi

(1628-94)

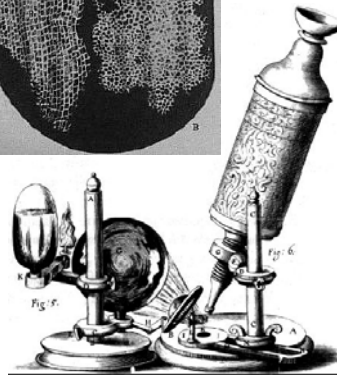
1665

1590

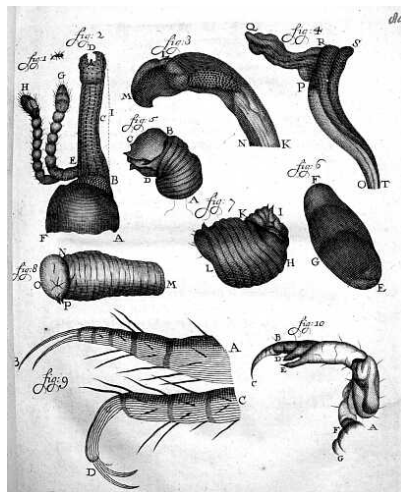
(bolhanézó üveg, 10x)

A mikroszkopikus anatómia atyja
(kapilláriskeringés, vörösvértestek, Malpighi-edények)

Antoni van Leeuwenhoek

(1632-1723)

számos mikroszkóp

Kb. 270 x nagyítás

1722: 4 kötetes mű, művészi rajzokkal illusztrált írások

II. A szövettan és a sejtbológia kiteljesedése

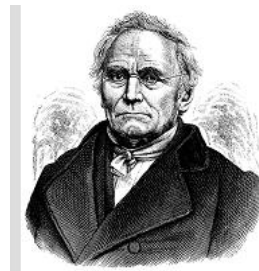
1831 Robert **Brown** felfedezi, hogy a növényekben sejtmag és sejtmagvacska van

M. J. Schleiden
(1804-81)
A növényi sejttan atyja

Theodor Schwann
(1810-1882)
A sejtelmélet megalapítója

Johannes Purkinje
A protoplazma
megnevezése

A genetika csírái

Wilhelm Hofmeister
(1827-1879)

1848 kromoszómák felfedezése
1888 elnevezés: **von Waldemeyer-Hartz**

„omnis cellula e cellula”
R. L. K. Virchow
(1821-1902)

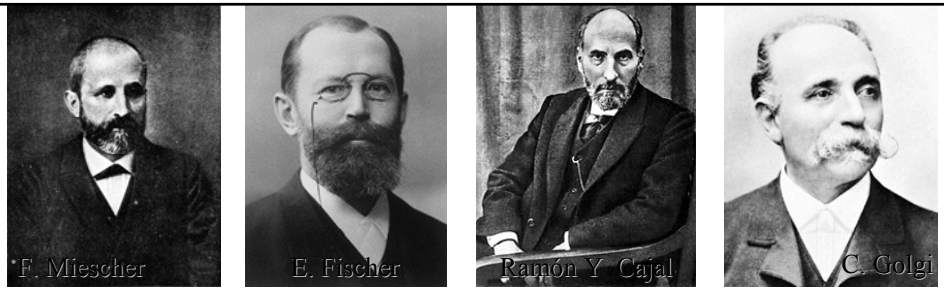

Gregor Mendel
(1822-1884)

A klasszikus genetika atyja

Korát jóval megelőzve precíz keresztezéseket hajt végre különböző tulajdonságú borsókkal. Leírja (és 1865-ben publikálja) a klasszikus genetika törvényeit. Nem ismerték el, csak 1900-ban fedezték fel az eredményeit.

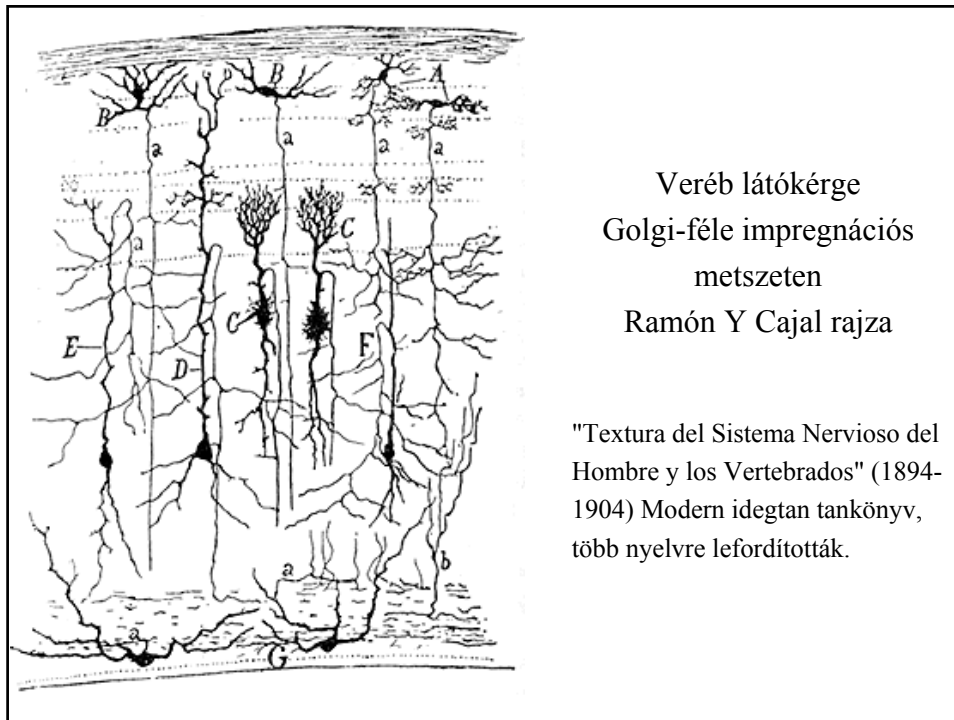
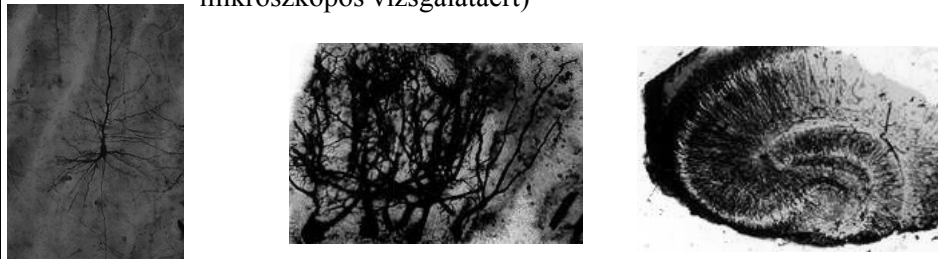

1869 Friedrich **Miescher** felfedezi a nukleinsavakat

1894 enzim-szubsztrát kapcsolat, mint „kulcs a zárba” (E. F.)

1906 **Ramón Y Cajal & Golgi** (Nobel-díj az idegrendszer mikroszkópos vizsgálatáért)

Veréb látókérge
Golgi-féle impregnációs
metszeten
Ramón Y Cajal rajza

"Textura del Sistema Nervioso del Hombre y los Vertebrados" (1894-1904) Modern idegtan tankönyv, több nyelvre lefordították.

III. Az intracelluláris folyamatok feltárása

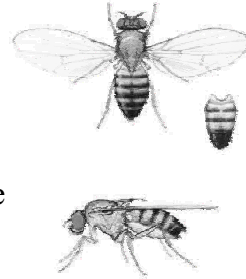
XX. század

1907 Thomas **Morgan**

Drosophila mutánsokat állít elő

Az öröklődés kromoszóma-elmélete

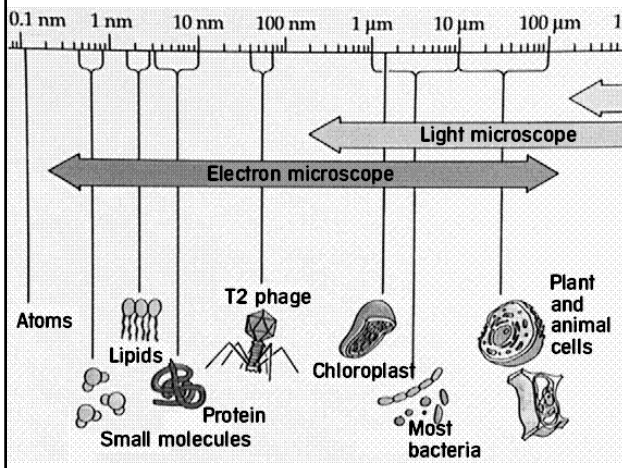

1908 **Hardy** és **Weinberg** a populációgenetika megalapozása

$$p + q = 1; (p + q)^2 = p^2 + 2 p q + q^2$$

Elektronmikroszkópok

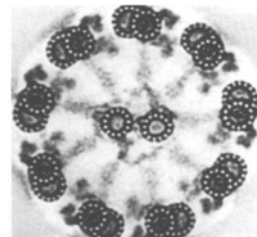
1931 E. Ruska elektronmikroszkópot készít
(M. Knoll és Borries) transzmissziós EM (TEM)
Pásztázó (scanning) EM (SEM): 1942

FM: 200-130 nm

TEM: 0,2 nm

SEM: 10 nm

1932 **Sherington** és **Adrian** Nobel-díja az idegsejt működésének feltárásáért

1936 **Dale** és **Loewi** idegsejtek kémiai kapcsolata

1937 R. **Hill** a fotoszintézis fény- és sötétreakciójának elkülönítése

1937 **Szent-Györgyi Albert** Nobel-díja (1893-1986)

- a biológiai oxidáció feltárása
- C-vitamin kivonása "a biológiai égésfolyamatok, különösképpen a C-vitamin és a fumar-savkatalízis szerepének terén tett felfedezéseirért"

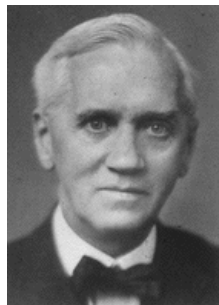
Hevesy György (1885-1966)
radioaktív izotópok használata
1943-ban Nobel-díjat kapott

1945 A. **Fleming**, E.B. Chain, H. Florey – penicillin (N)

1953 **Krebs** és F. A. Lipmann koenzim-A szerepe (N)

1954 L. **Pauling** – fehérjék másodlagos szerkezete (N)

A. Fleming

H. A. Krebs

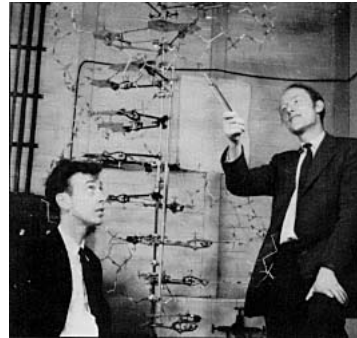
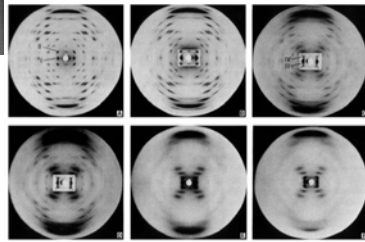

L. Pauling

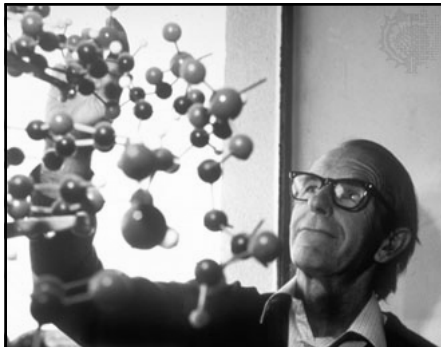
A DNS térbeli szerkezetének feltárása

1950-es évek: Rosalind **Franklin** röntgendiffrakciós képei alapján **Crick** és **Watson** megfejtik a DNS térbeli szerkezetét.

1962 Watson, Crick és Wilkins Nobel díja

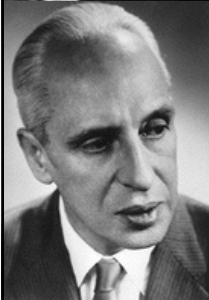
Friedrich Sanger

1958 inzulin elsődleges szerkezete

1980 szekvenciaanalízis módszere

M. F. **Petrutz**
és
J. C. **Kendrew**

Severo **Ochoa**
(1905-93)

1959 S. Ochoa és A. Kornberg: RNS- és DNS-szintézis

1962 Petruz és Kendrew: globuláris fehérjék szekvenciája

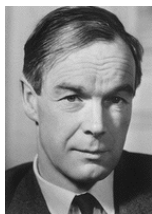
1962 Eccles, **Hodgkin** és **Huxley** idegsejtek membránjában lejátszódó ionmechanizmusok

1965 **Jacob**, **Monod** és Lwoff genetikai szabályozás (operon elmélet) és vírusszintézis mechanizmusa

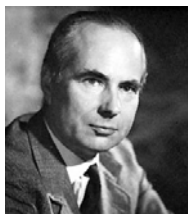
1968 Holley, Khorana és Nirenberg a genetikai kód megfejtése és a fehérjészintézisben betöltött szerepének tisztázása

1974 Claude, de Duve és Palade sejtstruktúra és -működés feltárása

1978 P. D. **Mitchell** kemiozmotikus elmélet (kémiai Nobel-díj)

Hodgkin

Huxley

Jacob

Monod

Mitchell

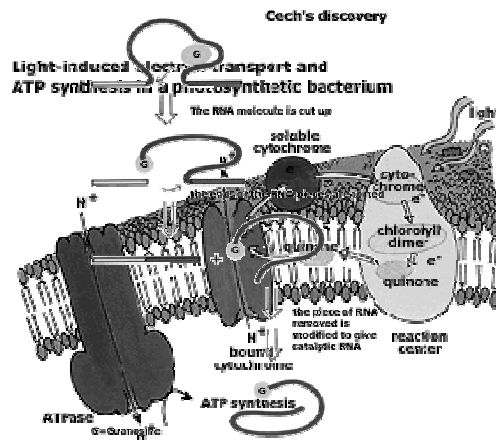
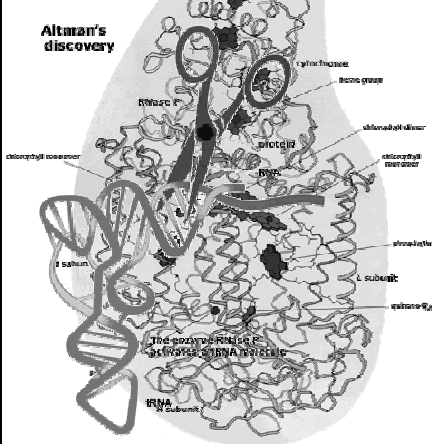
1983 **Barbara McClintock** „ugráló gének”

1988 Deisenhofer, Huber és Michel
fotoszintézis molekuláris alapjai

Discovery of a proteinase-
inhibitor in the nucleus of the sea-
urchin. The proteinase is a member of
the serine protease family and is
the first of a new class of
enzyme.

1989 **Altman** és **T. Cech**: RNS enzimatisz aktivitása

IV. Az elmúlt évtized legnagyobb felfedezései

- G- fehérjék
- szignál transzdukció
- prionok

Új eljárások:

- NMR (nuclear magnetic resonance) mikroszkópia
- mikromanipulátor
- metszetkészítés ultramicrotommal
- fagyasztva töréssel, fagyasztva maratással

Genom projektek

	Világ	Ország	Teljes szekvencia
1977 Φ X174 fág (5375b)	<i>Archeabacteria</i>	.	16
1986 Genomika deklarációja	<i>Bacteria</i>	.	89
	<i>Eukaryota</i>	Gombák	2
1995 <i>Haemophilus influenzae</i> első baktérium (1 830 137 bp)	<i>Eukaryota</i>	Egysejtűek	1
	<i>Eukaryota</i>	Növények	2
	<i>Eukaryota</i>	Állatok	4

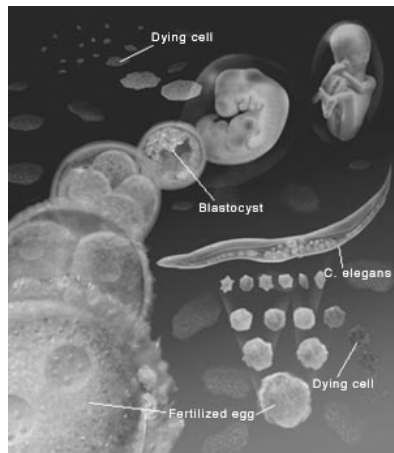
1990-2003 **HUMAN GENOM PROJECT**

2001 február az emberi genom szekvenciasorrendje (draft)

ENCODE project

Nobel-díj 2002

Programozott sejthalál

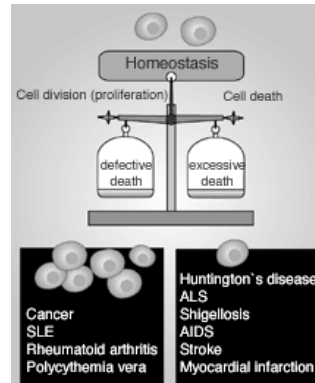

Sydney Brenner

Robert Horvitz

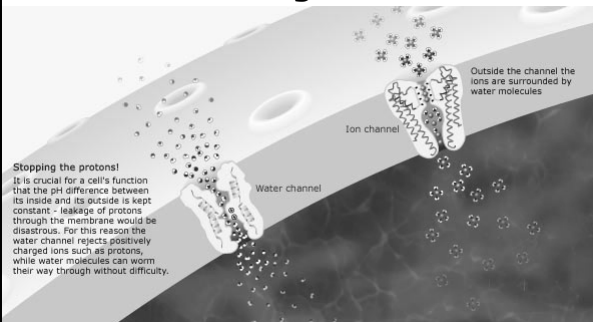

John Sulston

Nobel-díj 2003

Membráncsatornák

Peter Agre

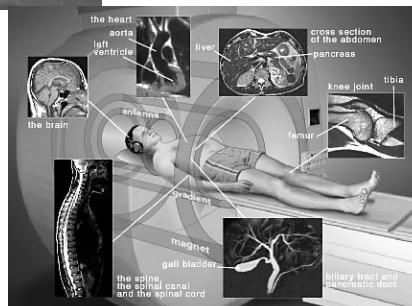

Roderick MacKinnon

NMR képalkotás

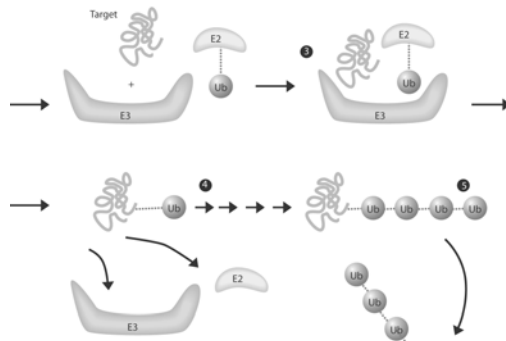

Paul C. Lauterbur Sir Peter Mansfield

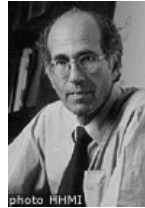

Ubiquitin által segített fehérjebontás

Nobel-díj 2004

A szaglórendszer felépítésének és működésének feltárása

Richard Axel

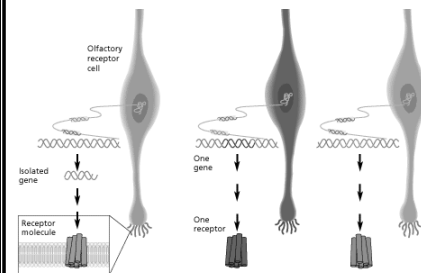
Linda B. Buck

Aaron Ciechanover

Avram Hershko

Irwin Rose

Nobel-díj 2005

Élettani-orvosi Nobel-díj

Helicobacter pylori

– the bacterium causing peptic ulcer disease

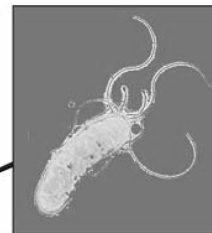
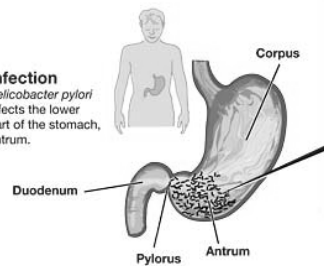
Barry J. Marshall

J. Robin Warren

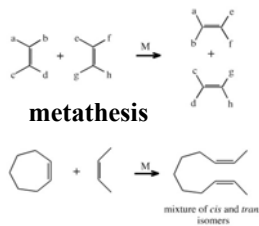

Infection
Helicobacter pylori infects the lower part of the stomach, antrum.

Helicobacter pylori

Kémiai Nobel-díj

Yves Chauvin

Robert H. Grubbs

Richard R. Schrock

Nobel-díj 2006

Élettani-orvosi Nobel-díj

Andrew Z.
Fire

Craig C.
Mello

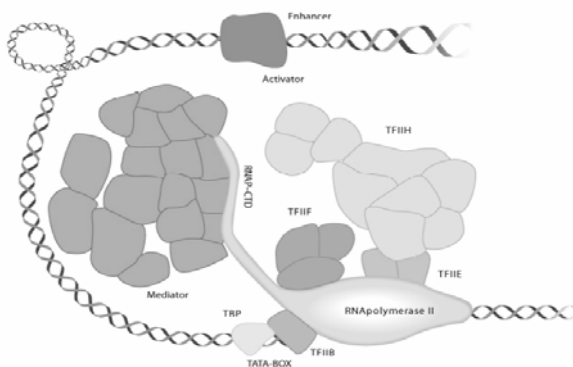
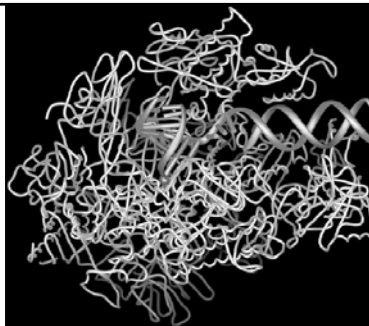

- RNS interferencia
- duplaszálú RNS hatására bekövetkező transzkripciógátlás

Kémiai Nobel-díj

Roger D. Kornberg

2. A sejt kémiai anyagai

2.1. Biogén elemek

■ Elsődleges biogén elemek

C minden szerves vegyületben
4 kovalens kötés

Felvétel: CO_2 , HCO_3^- , sz.v.

O víz és m. m. szerves vegyület
anyagcsere folyamatokban

Felvétel: O_2 , CO_2 , H_2O , sz.v.

H víz és minden szerves molekula

Felvétel: H_2O , sz.v.

N fehérjék, nukleotidok, nukleinsavak

Felvétel: NO_3^- , NH_4^+ , sz.v.

Elem	Előfordulás relatív gyakorisága %-ban	
	Földkéregben	emberi szervezetben
H	-	63,3
C	0,1	10,5
O	62,5	25,2
N	0,0001	2,42
S	0,12	0,132
P	1,42	0,134
Na	2,46	0,73
Mg	1,34	0,07
Cl	0,23	0,032
Ca	1,94	1,90
K	2,46	0,36
Al	6,47	0,001
Si	21,2	0,001
F	1,92	0,004

S fehérjék, enzimek

Felvétel: SO_4^{2-} , szerves vegyületek

P energiaközvetítő vegyületek, DNS

Felvétel: HPO_4^{2-} , szerves vegyületek.

■ Másodlagos biogén elemek

K, Na, Mg, Ca, Fe, Cl

■ Mikroelemek

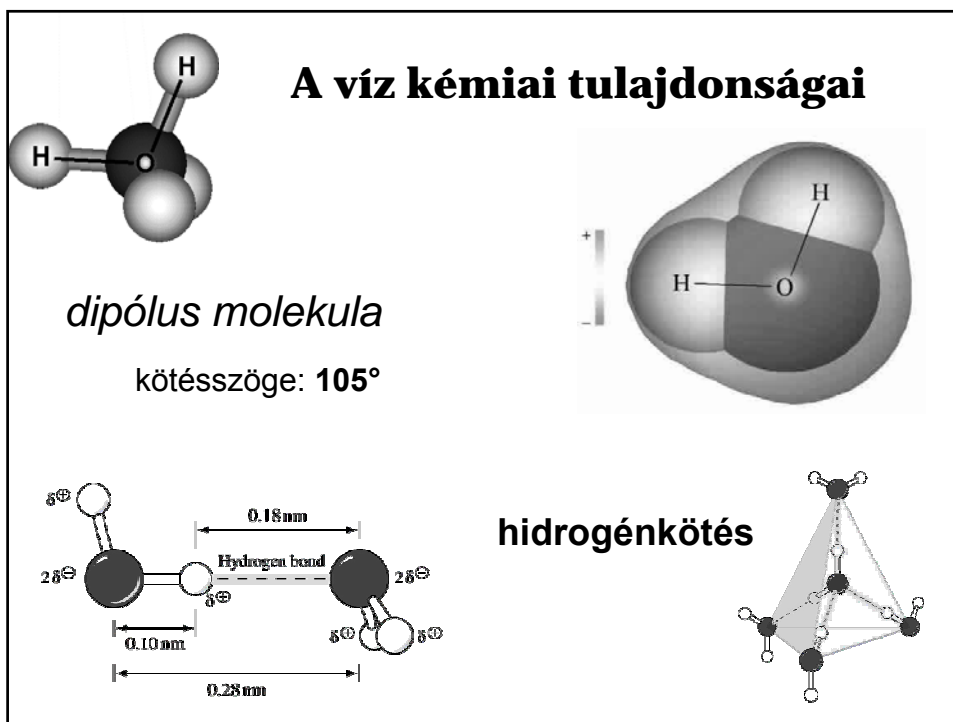
Cu, Zn, Mn, Co, B, I, F, Si, Mo, Se

V, Sr

2.2. Szervetlen vegyületek

- Víz

Szervezetek víztartalma	
felnőtt ember	62%
újszülött	69%
medúzák	90%
húsos termékek	80-90%
száraz magvak	15-20%

A víz szerepe

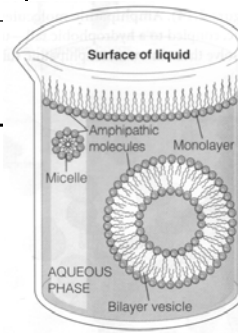
- oldószer
- reakcióközeg
- reakciópartner
- hőkiegyenlítő (nagy fajhő, párolgáshő, hőkap.)
- hártvaképző (nagy felületi feszültség)
- megszabja az élőlények alakját (turgor)

Oldatok

Oldott anyag mérete	Név	Példa
1 nm >	valódi oldat	NaCl, CuSO ₄
1-500 nm	kolloid oldat	zselatin, keményítő
500 nm <	durva diszperz rsz.	iszapos víz

• **Kolloid oldatok**

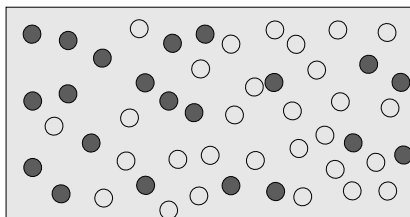
szol ⇌ *gél* *xerogél*

A molekulák a tér egyenletes kitöltésére törekednek (koncentráció kiegyenlítés)

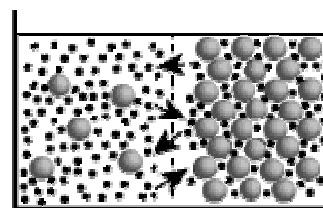
szabadon

diffúzió

féligáteresztő hátyán

ozmózis

Diffúzió

- részecskék áramlása a nagyobb koncentrációjú hely felől a kisebb koncentrációjú hely felé

- **Fick I. törvénye**

S anyagmennyiség

D diffúziós áll.

A felület

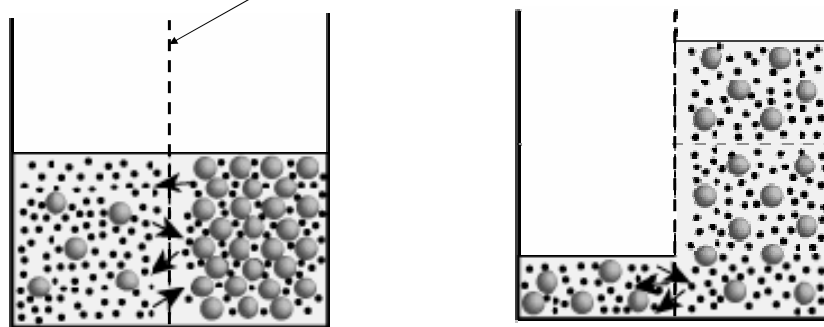
c koncentráció

x távolság

$$\frac{dS}{dt} = -DA \frac{dc}{dx}$$

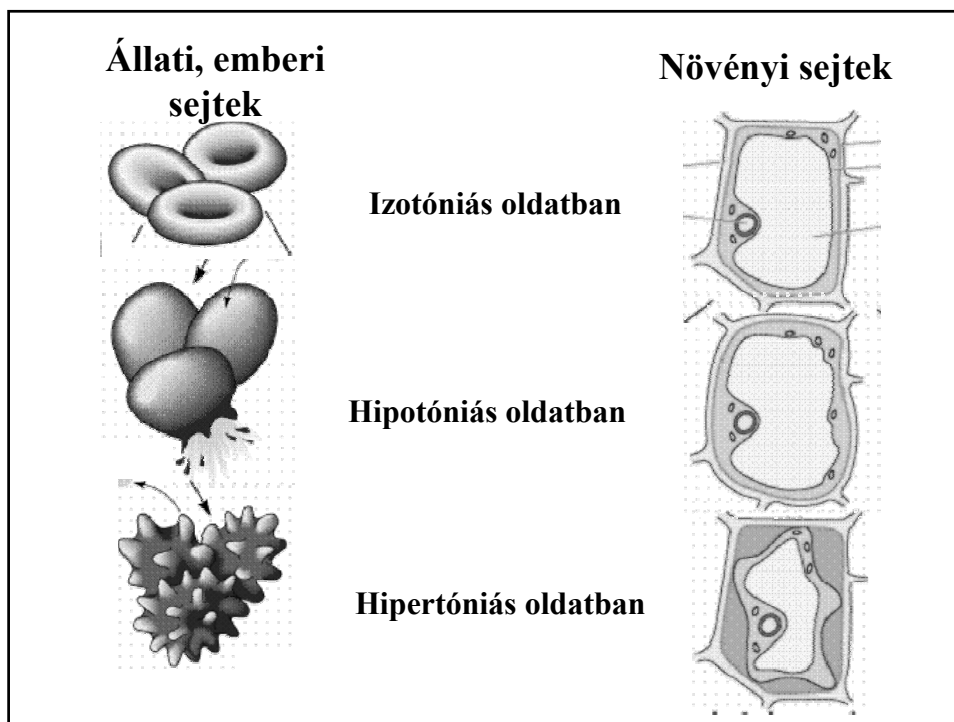
Ozmózis

Féligáteresztő (szemipermeábilis) fal

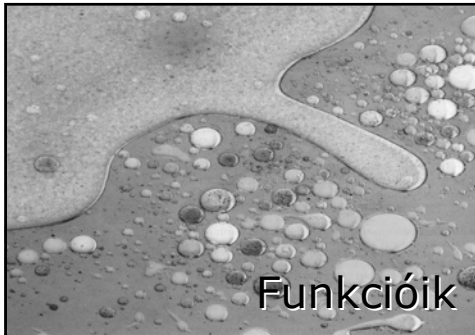
● Oldószer

● Oldott anyag

2.3. Szerves vegyületek

- ◆ Lipidek
- ◆ szénhidrátok $(\text{CH}_2\text{O})_n$
- ◆ fehérjék
- ◆ nukleinsavak

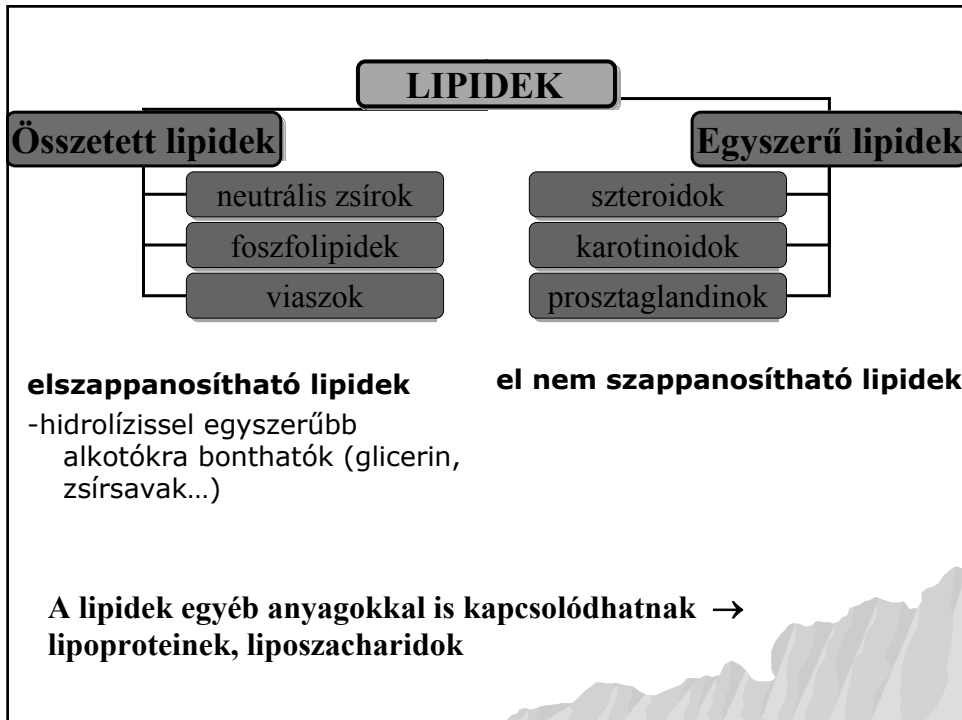

Funkcióik

LIPIDEK

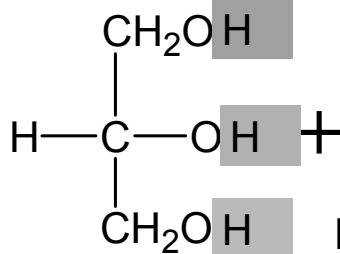
(Apoláris oldószerekben jól oldódó vegyületek)

- ◆ anyagcserefolyamatok raktározott üzemanyagai
- ◆ membránok alkotóelemei
- ◆ sejthártyákat borító védőanyagok (bacik)
- ◆ hormonok, vitaminok

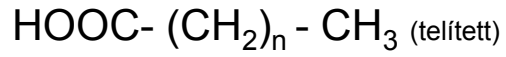

Neutrális zsírok

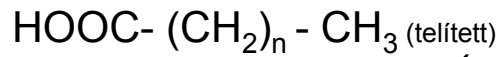
glicerín

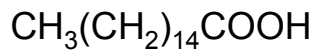
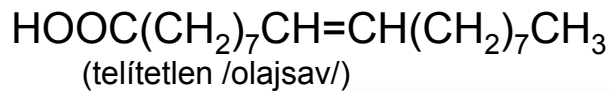
zsírsavak

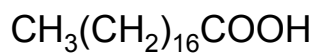
észterképződés →

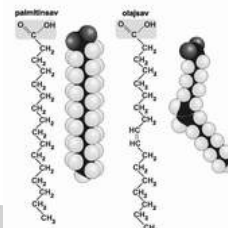
← észterhidrolízis

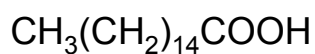
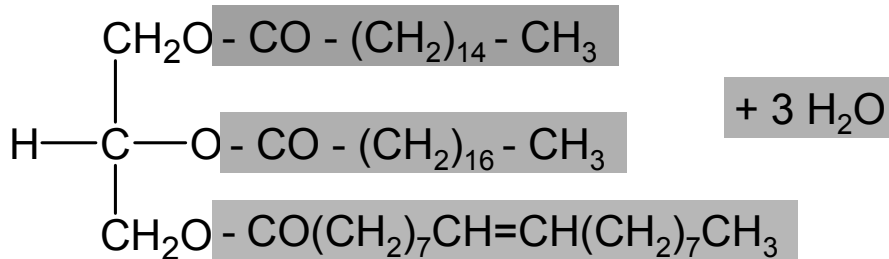
palmitinsav

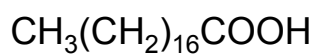
sztearinsav

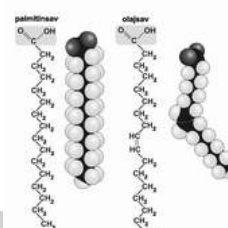
Neutrális zsírok

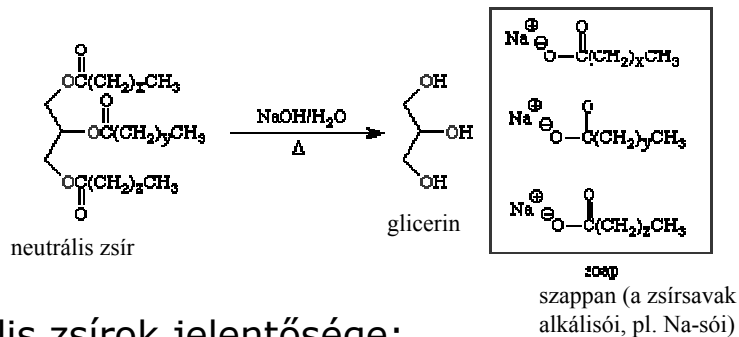
palmitinsav

sztearinsav

Elszappanosítás (a neutrális zsírok /mint észterek/ hidrolízisénel elősegítése NaOH-dal)

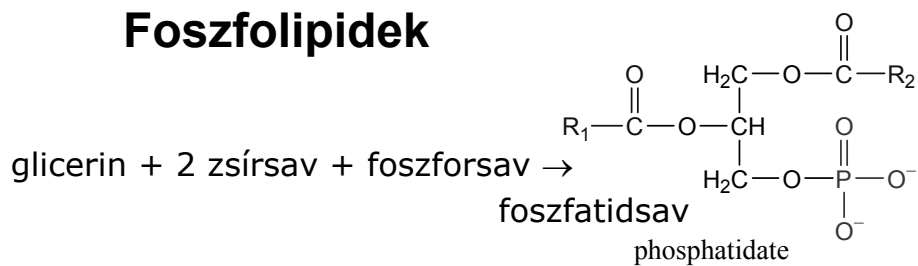

A neutrális zsírok jelentősége:

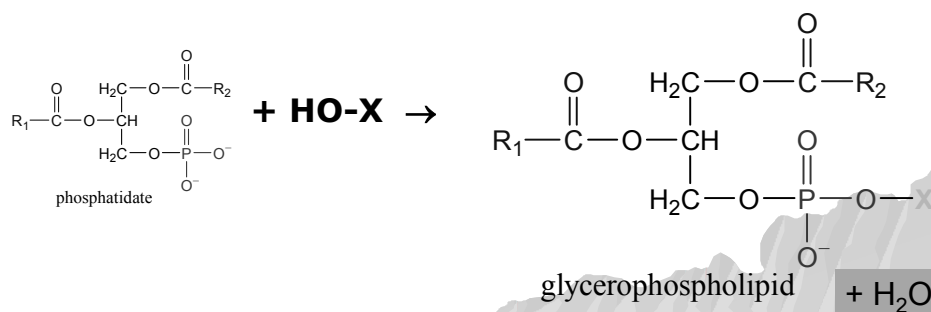
- tartalék tápanyagok
- fontos oldószerek (ld. zsírban oldódó vitaminok)
- mechanikai védelem
- hőszigetelés

Foszfolipidek

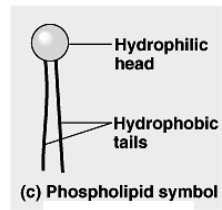
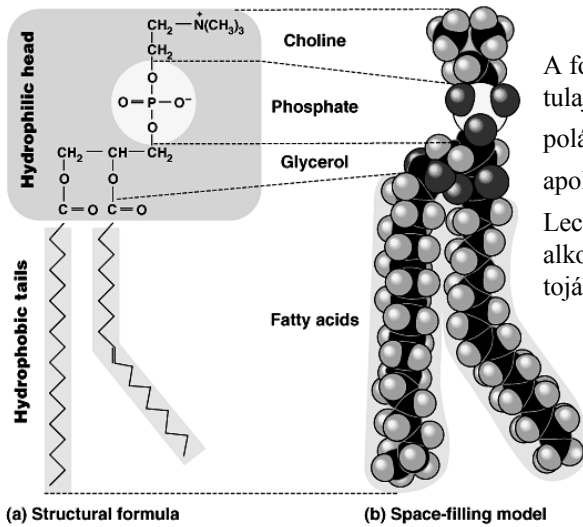
foszfatidsav + alkohol → foszfatid (foszfoglicerid)

Amfipatikus molekula

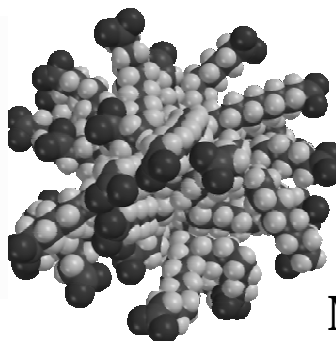
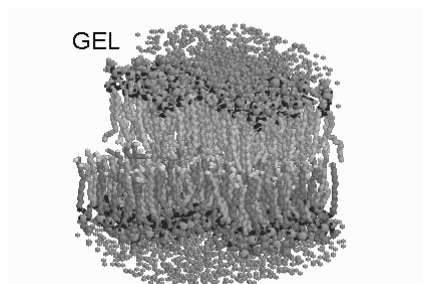
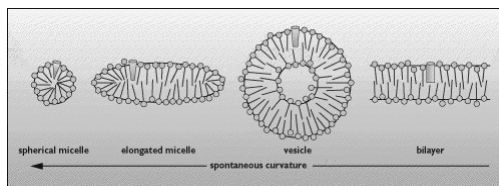
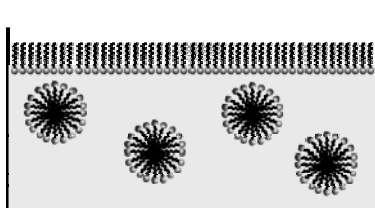
A foszfatidok kétféle tulajdonságú csoportból állnak: poláris –foszforsav rész
apoláris –szénhidrogénlánc
Lecitin: a sejtmembrán fő alkotója (kefalinnal együtt), tojássárgája

Foszfatidil-kolin (lecitin)

Foszfatidok poláris oldószerben

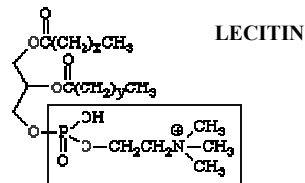

Határhártyák

Micellák

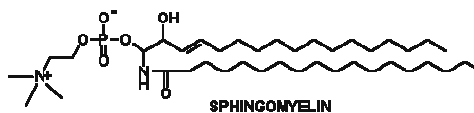
Membránalkotó lipidek

- ◆ Foszfolipidek
lecitin, kefalin

- ◆ Szfingolipidek (glicerin helyett szfingozin)

különösen idegsejtek
nyúlványaiban

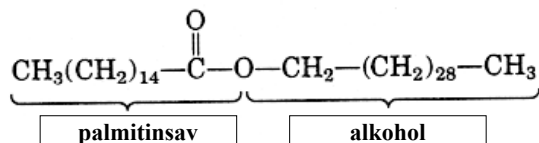

pl. szfingomielin

Viaszok

- ◆ hosszú láncú zsírsavak és hosszú láncú alkoholok észterei
- ◆ alacsony olvadáspontú szilárd anyagok
- ◆ méhviasz

- ◆ növényi viaszok

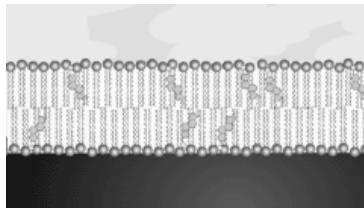
(levelek, gyümölcsök felszínén)

Egyszerű lipidek

(Nem bonthatók hidrolízissel egyszerűbb komponensekre, nem szappanosíthatók el)

1. Szteroidok

szteránvázás vegyületek

Koleszterin (állati zsírokban és membránokban, utóbbiak folyékonyágát csökkenti)

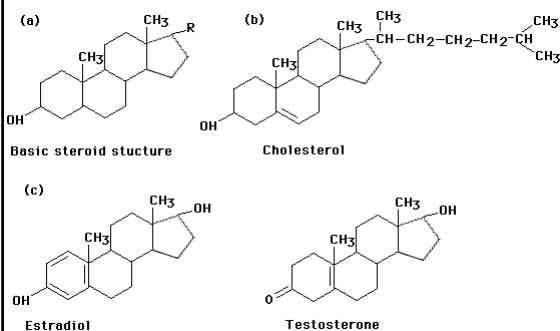
Fitoszteroidok (növényekben)

Epesavak (zsírok emulgeálása)

D-vitamin előanyagai

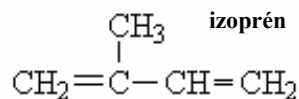
ivari hormonok

(ösztrógen, progeszteron, tesztoszteron)

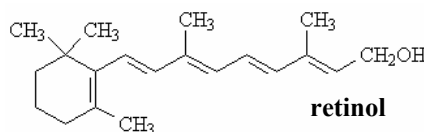
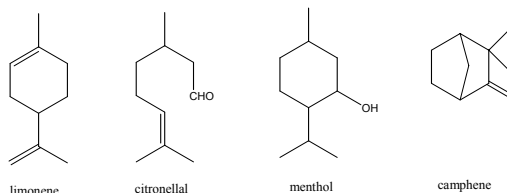
2. Terpének és származékaik - karotinoidok

◆ terpénvázás vegyületek
izoprén egységekből

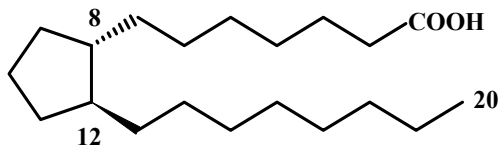

◆ sárgásvörös színű

- illóolajok
- A-, E-, K-vitaminok
- xantofill
- β-karotin
- likopin
- retinol (A-vitamin)

3. Prostaglandinok

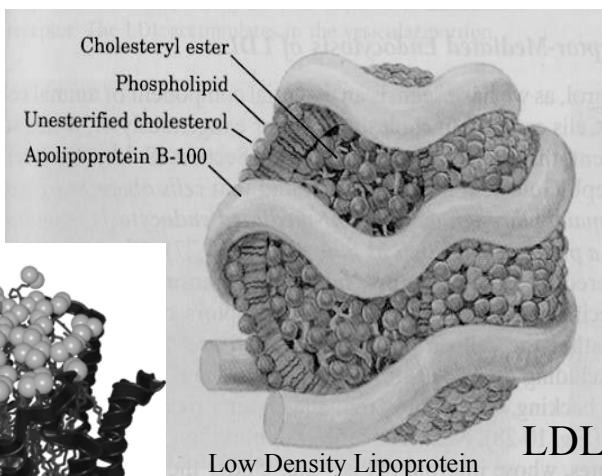
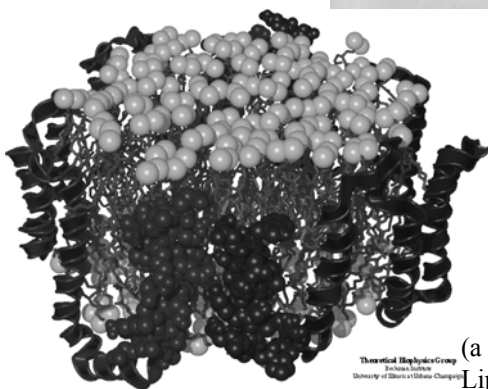

- ◆ telítetlen zsírsavszármazékok
- ◆ simaizomkontrakció fokozása
- ◆ értágítás, véralvadásgátlás
- ◆ gyulladáscsökkentés
- ◆ gyomornedvelválasztás gátlása

Lipidszármazékok

- ◆ lipoproteinek

fehérjék
+
lipidek

LDL

Low Density Lipoprotein
(kis sűrűségű lipoproteinek)

← **Apolipoprotein A-I**

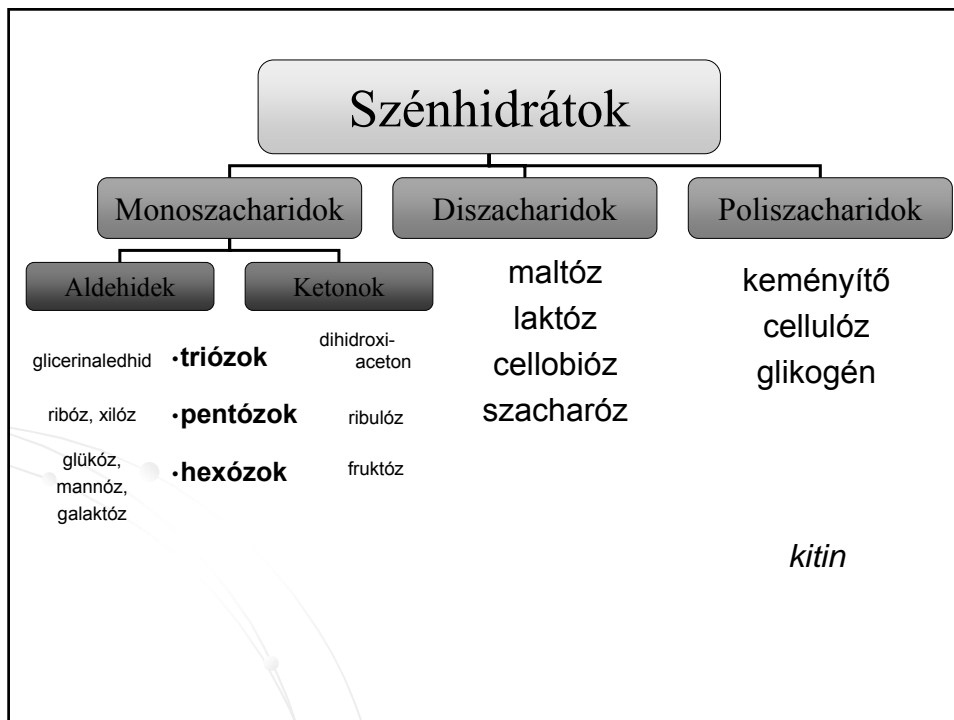
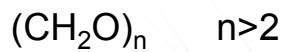
(a HDL fő összetevője /High Density Lipoprotein, nagy sűrűségű lipoproteinek/)

Theoretical Biophysics Group
Eötvös Loránd University
University of Debrecen - Hungary

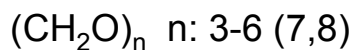
Szénhidrátok

- A bioszféra legnagyobb mennyiségben előforduló szerves anyagai
- Gyorsan felhasználható tápanyagok
- Az állatok legfontosabb energiaforrása
- Vázalkotók
- Membránalkotók
- Makromolekulák (nukleinsavak) alkotói

Kémiaailag *polihidroxi-aldehidek és ketonok*

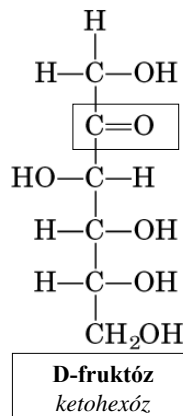
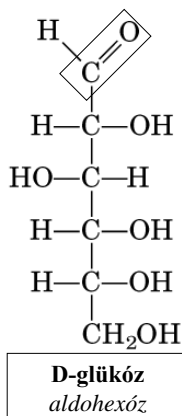
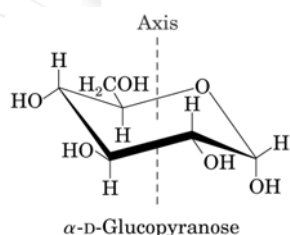

Monoszacharidok (egyszerű cukrok)

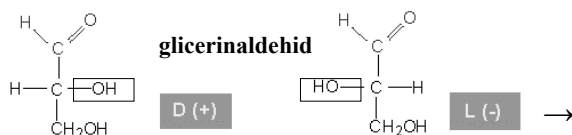
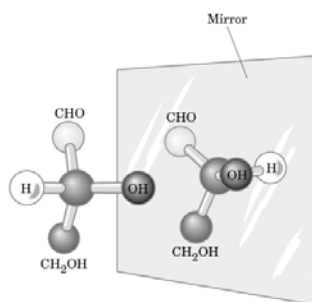
Kristályos, édes ízű anyagok. Vízben kitűnően, apoláris oldószerekben nem oldódnak. A triózok kivételével gyűrűs formát vesznek fel.

- Triózok (n=3)
- Pentózok (n=5)
- Hexózok (n=6)

Sztereoizomerek

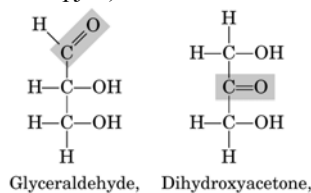
Minden monoszacharidban (kivéve DHA) van egy vagy több (**n**) aszimmetriás szénatom, amelyhez négy kül. csop. kapcs.
→ 2^n féle sztereoizomer

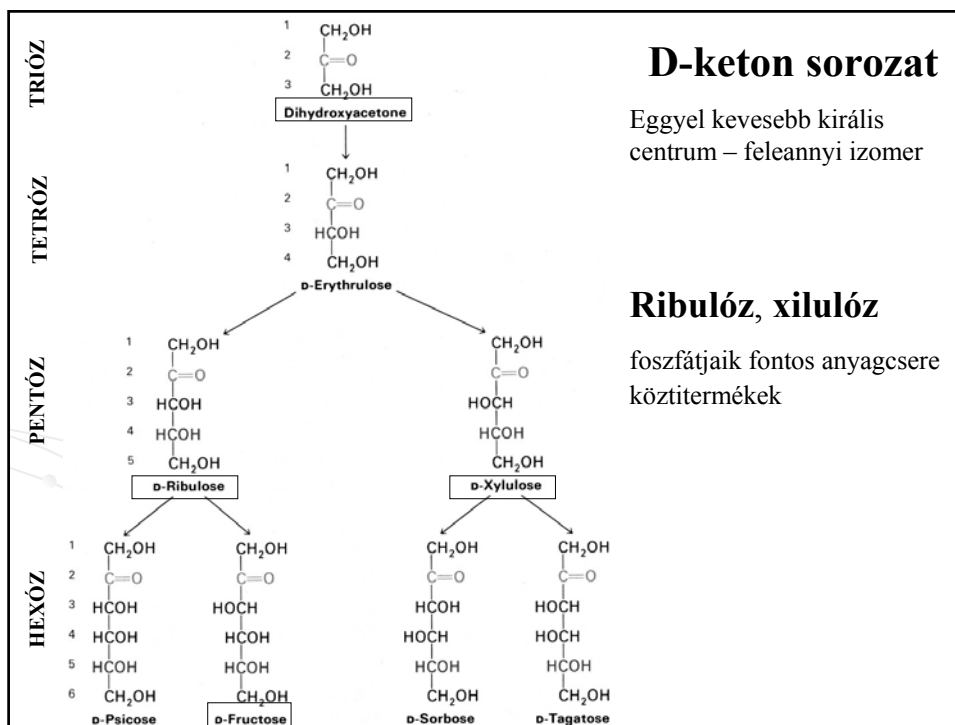
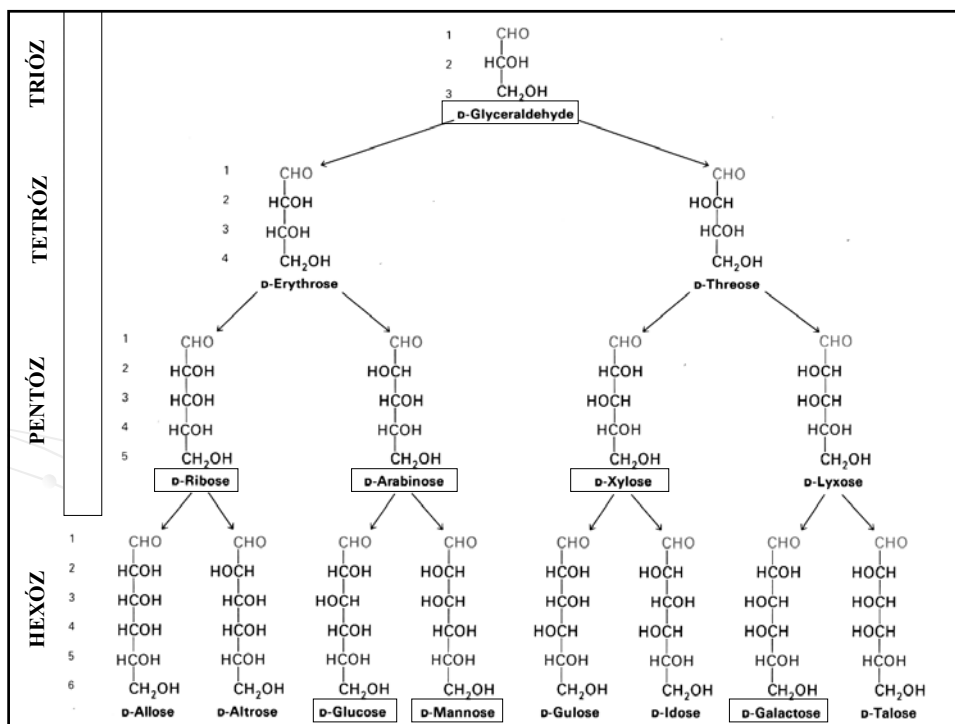

(a karbonil szénatomtól legtávolabb eső asszimmetriás /≠királis/ szénatom konfigurációja alapján)

Triózok

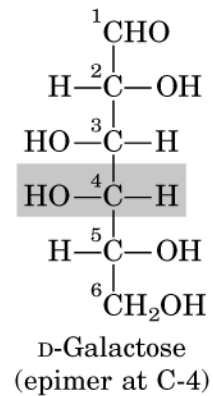
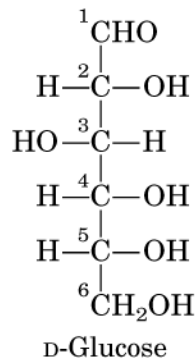
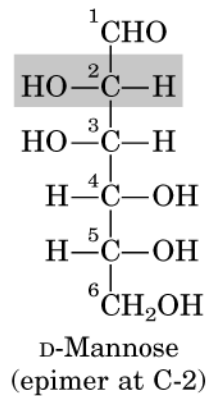
- gliceraldehyd (anyagcsere folyamatokban)
- dihidroxi-aceton (DHA)

Epimerek

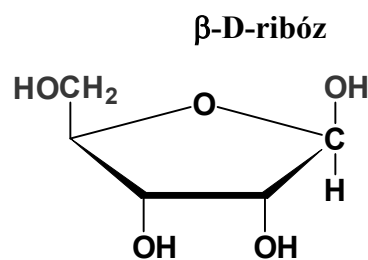
Olyan cukrok, amelyek konfigurációja csak egy szénatomon különbözik.

Pentózok

•Aldózok

ribóz, arabinóz, xilóz
RNS és DNS felépítésében

•Ketózok

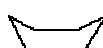
ribulóz, xilulóz
ribulóz-1,5-difoszfát a fotoszintézisben a CO₂
felvevője

Hexózek

- glükóz (szőlőcukor)
- mannóz
- galaktóz
- fruktóz (gyümölcscukor)

Glükóz

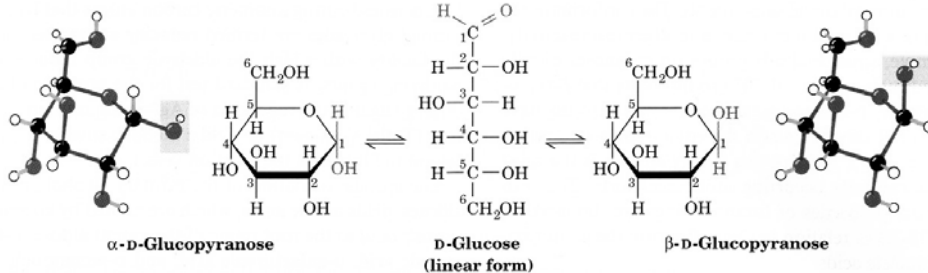

- gyűrűs szerkezet
  - hidroxil-csoport helyzete szerint (α) ill. β
- vizes oldatban izomeráció:

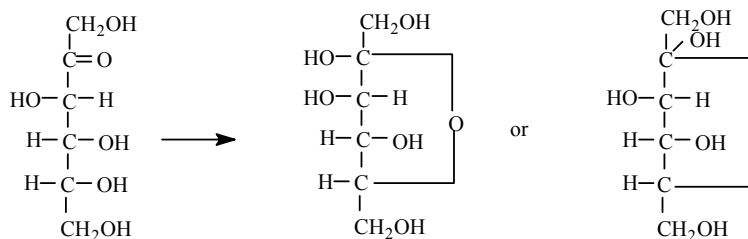
$\alpha \approx 37\%$

nyílt $\ll 1\%$

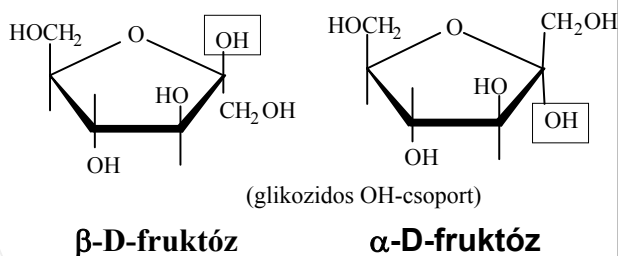
$\beta \approx 63\%$

Fruktóz

gyümölcsnedvek
méz
diszacharidok

Diszacharidok

Redukáló

az egyik monoszacharid
glikozidos OH-csoportja a
másik monoszacharid alkoholos
OH-csoportjával reagál
→ a második gyűrű fel tud nyílni

cellobióz, maltóz, laktóz

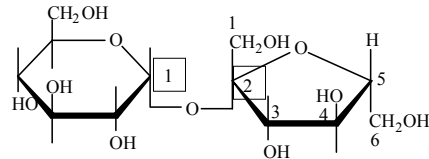
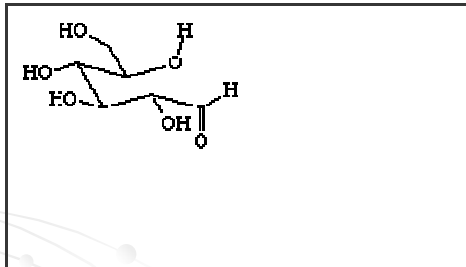
Nem redukáló

két monoszacharid glikozidos
hidroxilcsoportjai reagálnak
egymással
→ egyik gyűrű sem tud felnyílni

szacharóz

Szacharóz (répacukor, nádcukor)

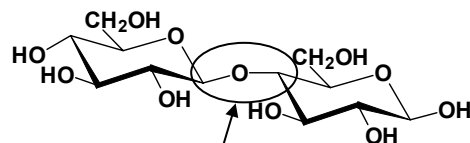
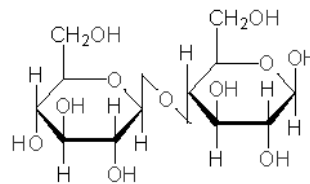
1-2 kötésű α -D-glükóz + β -D-fruktóz

- ❖ kizárólag dimer alakban
- ❖ a növényvilágban legelterjedtebb diszacharid

Cellobióz

2 db β -D-glükóz

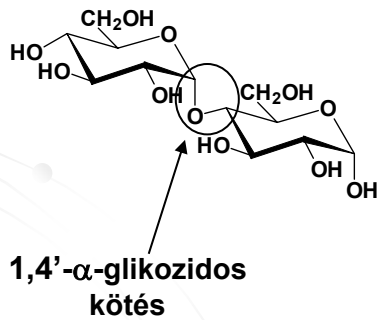
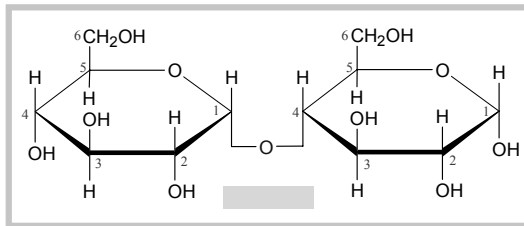

1,4'- β -glikozidos
kötés

a cellulóz
bomlásterméke,
a fenti képlet
szerinti dimer alakban
nem fordul elő

Maltóz

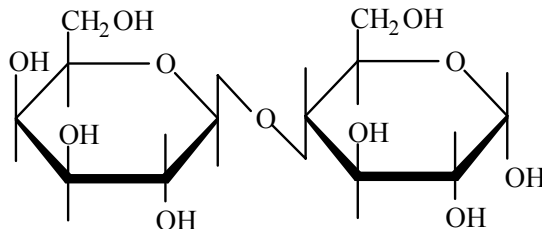
2 db α -D-glükóz

keményítő
bomlásterméke, de
dimer alakban is
előfordul:
pl. magvakban

Laktóz (tejcukor)

1-4 kötésű β -D-galaktóz + α -D-glükóz

emlősök tejében

Poliszacharidok

Homopoliszacharidok

azonos egységekből

keményítő

glikogén

cellulóz

kitin

Heteropoliszacharidok

többféle monomerből

(heteroglükánok, glükózaminoglükánok)

mukopoliszacharidok (kötő- és támasztószövetek alapállományában, pl. hialuronsav)

kondroitin (-szulfát: porc, csont)

heparin (máj termeli, alvadásgátló)

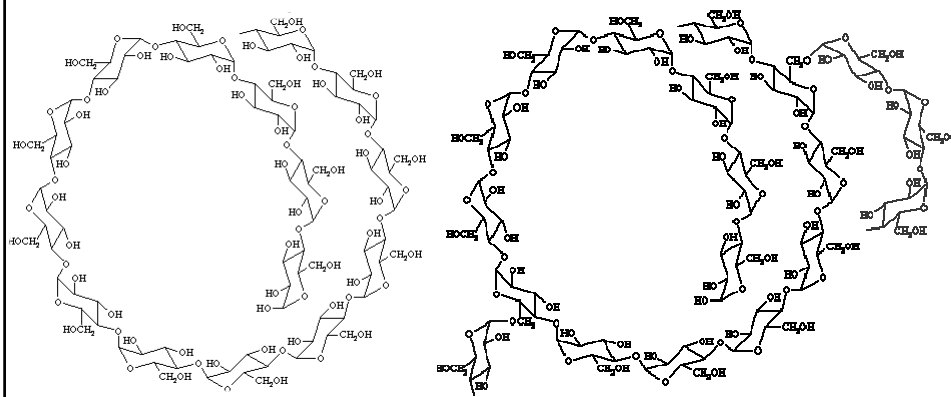
murein (baktériumok külső burkában)

Keményítő

- A növények tartalék tápanyaga; vízzel koloid oldatot képez
- amilóz + amilopektin (mindkettő α -D-glükózból, több 100 db-ból)

amilóz: $\alpha(1-4)$ kötésű elágazás mentes lánc

amilopektin: kb. 12 glükózegységenként $\alpha(1-6)$ kötésű elágazás

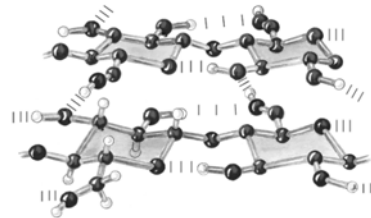
Glikogén

- állati sejtek raktározott üzemanyaga
- májban és izomban raktározódik
- amilopektinhez hasonló, de több elágazás (8-10 glükózonként)

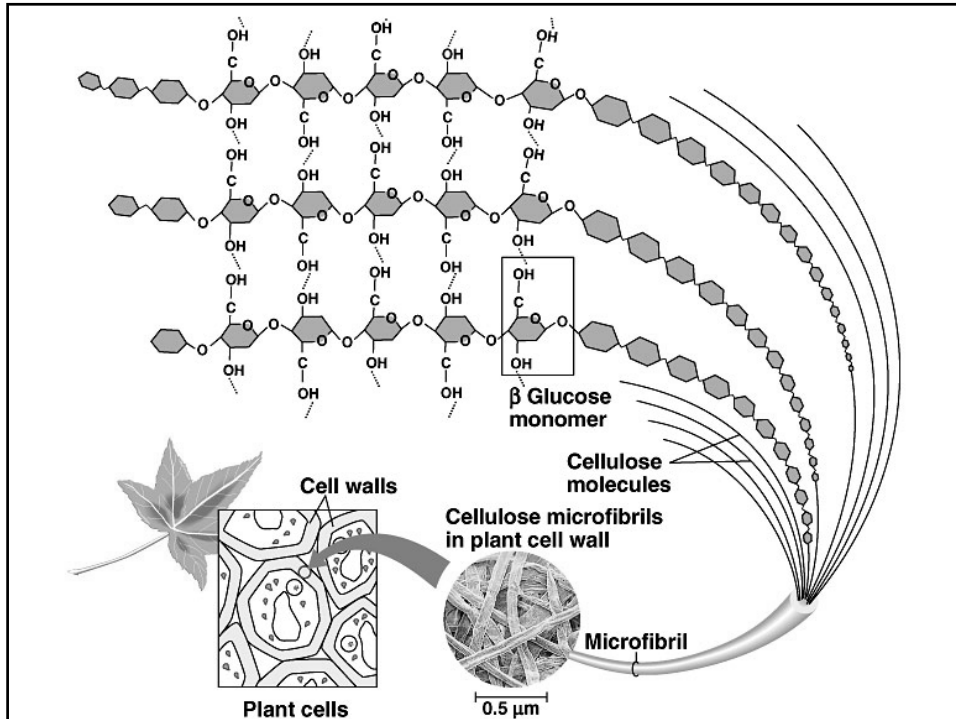
DEXTRÁN

keményítő és glikogén bontása (amiláz) közben keletkező közepes molekulású anyagok
Elágazásból *határdextrin*.

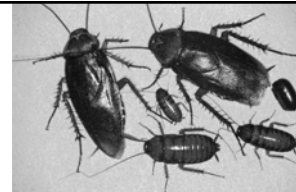
Cellulóz

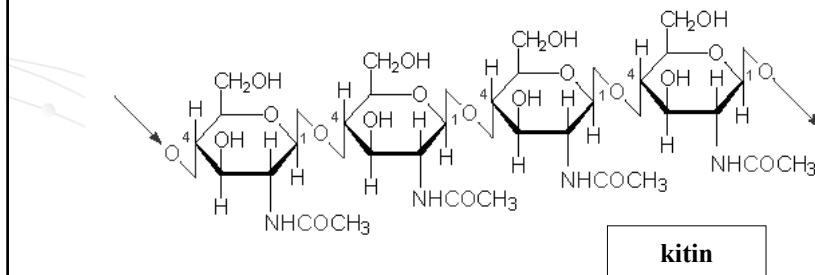
- több 1000 β -D-glükóz monomerből
- $\beta(1-4)$ kötésekkel, elágazás nélkül
- kevesen bontják (celluláz: baktériumok, egysejtűek, gombák, csigák)
- a cellulózmolekulák párhuzamos kötegekbe rendeződnek – szilárd sejtfal

Kitin

N-acetil-D-glükózamin monomerekből

Fehérjék (PROTEINEK)

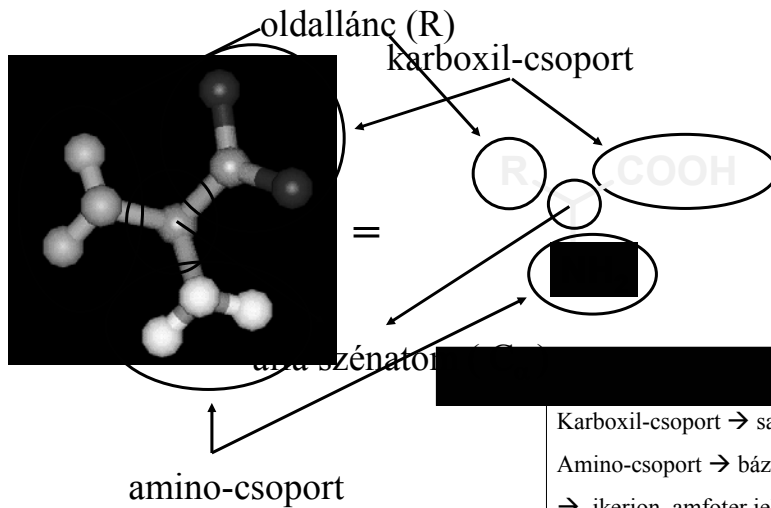
- Az élő szervezet szerkezeti és működési szempontból egyaránt kiemelkedő fontosságú makromolekulái.
- Rendkívül sokféle funkciót ellátnak
- Fajlagosak
- Aminosavakból épülnek fel

A fehérjék szerepe

- biokatalizátorok (enzimek)
- strukturális elemek
- szállítók (transzporterek)
- energiaátváltók (mozgás létrehozása)
- jelátvivők, jelfelfogók (szignál transzdukció)
- ellenanyagok (immunoglobulinok)

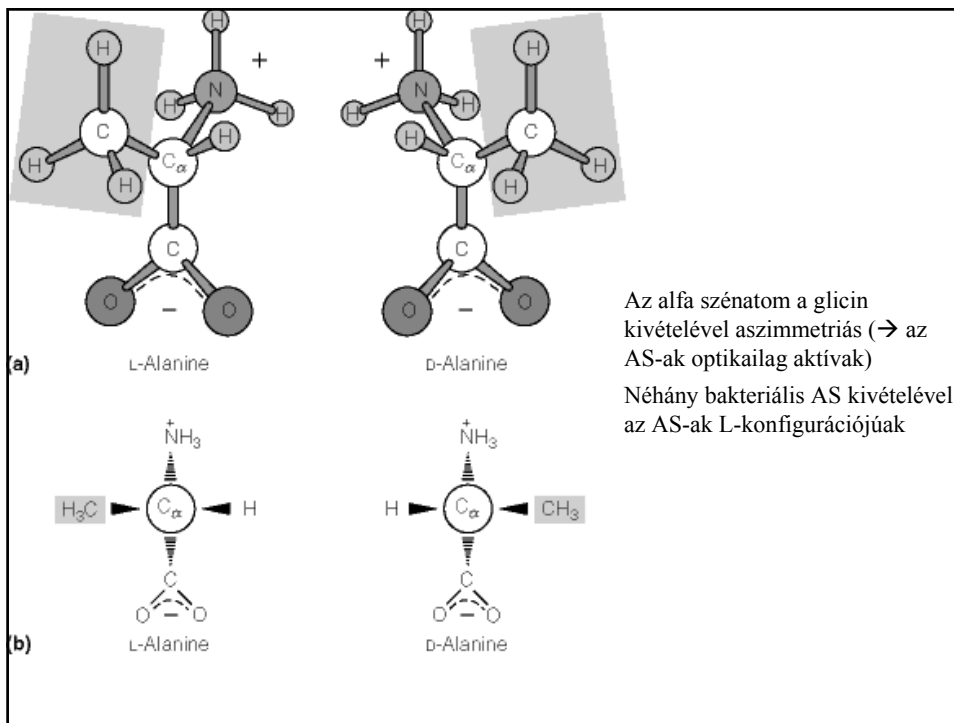
Aminosavak – a fehérjék építőkövei

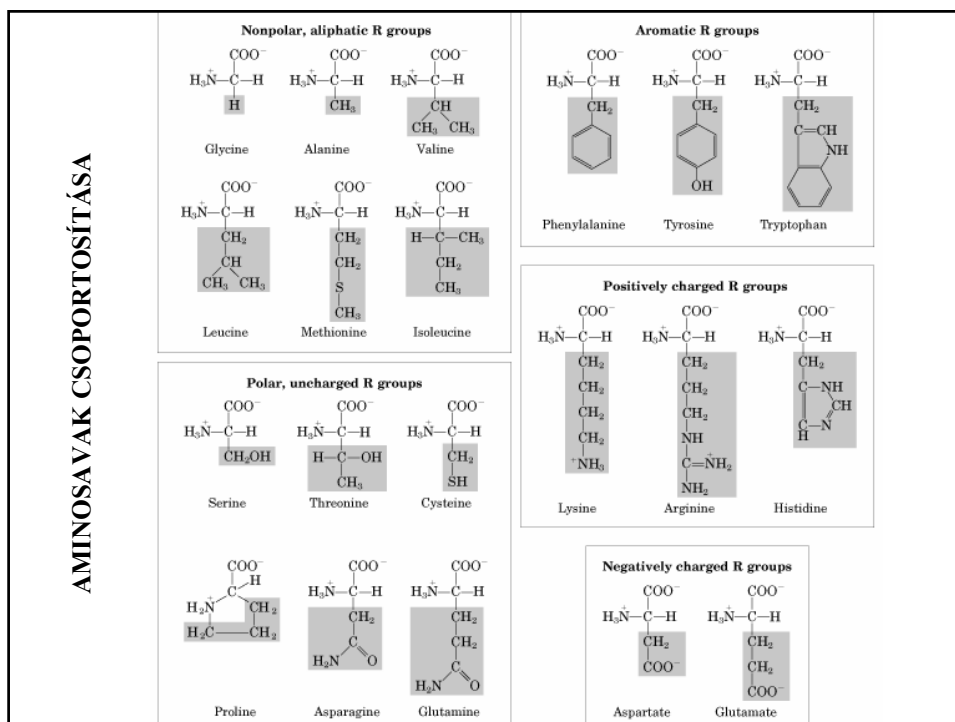
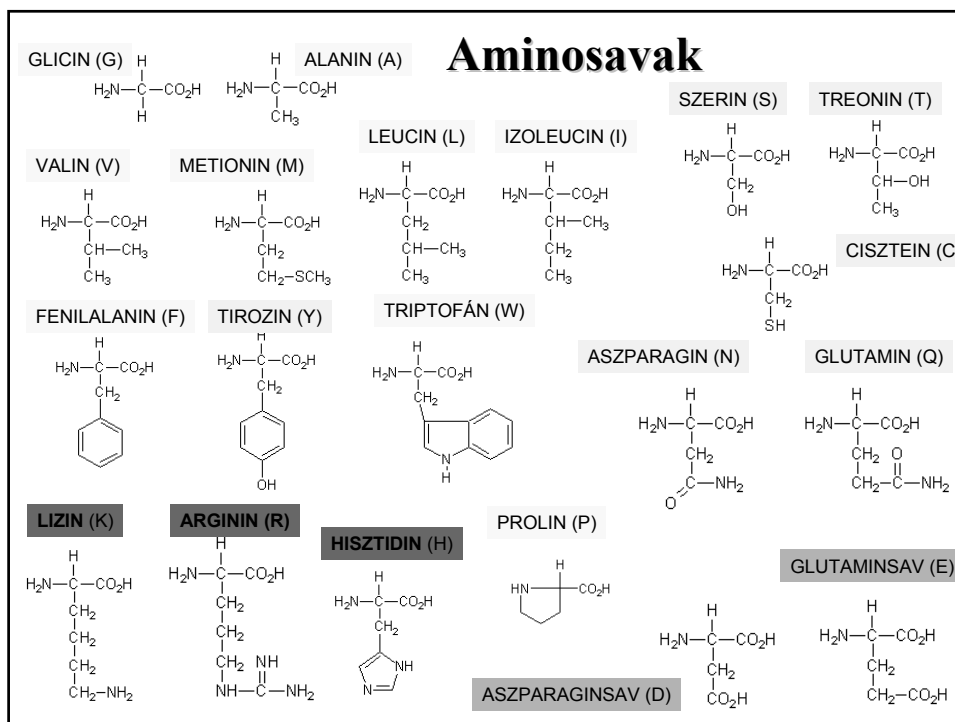

Karboxil-csoport → savas jelleg
Amino-csoport → bázikus jelleg
→ ikerion, amfoter jelleg

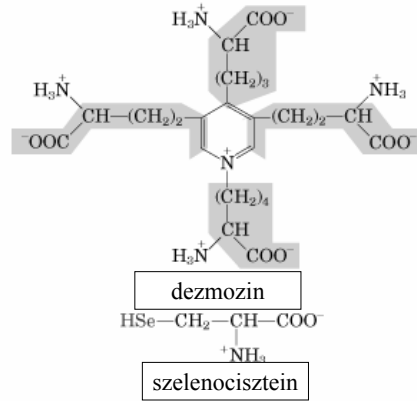
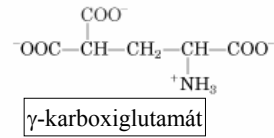
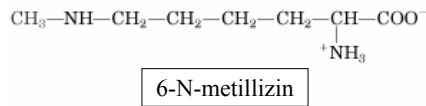
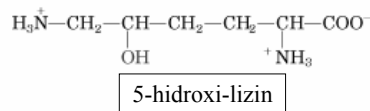
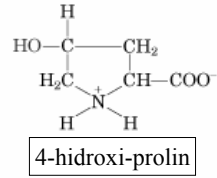
Kb. 200 természetes AS ismert, ezek közül 20 vesz részt a fehérjék felépítésében.

Az AS-ak szabad állapotban csak kis mennyiségben fordulnak elő.

Ritka aminosavak

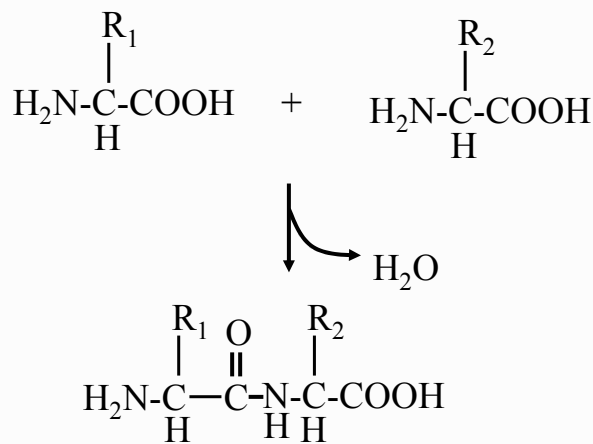

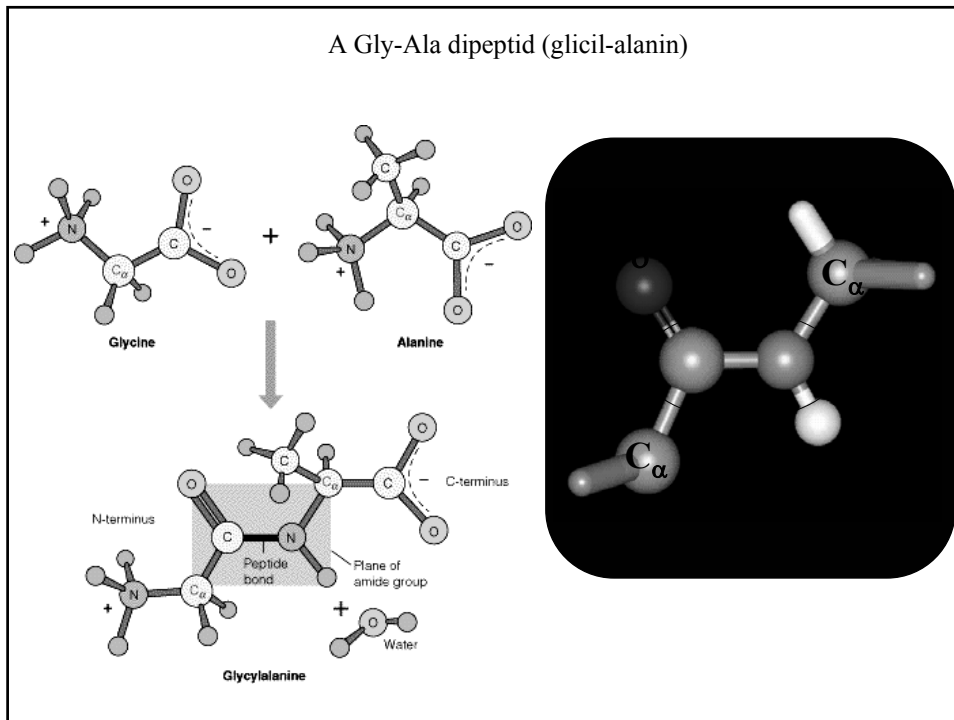
(a)

Peptidkötés

Alfa amino + alfa karboxil.

Az AS-sorrend leírását azzal az aminosavval kezdjük, amelyiknek alfa-amino csoportja szabad (N-terminális)

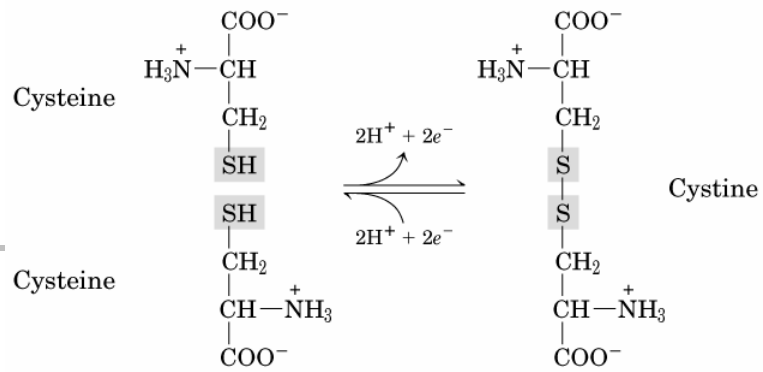
PEPTIDEK

- **glutation (Glu-Cys-Gly)** minden sejtben jelentős mennyiségben jelenlévő tripeptid, káros oxidálóanyagoktól védi a sejteket

$$\text{NH}_2-\underset{\text{COOH}}{\text{CH}}-\text{CH}_2-\text{CH}_2-\overset{\text{O}}{\parallel}{\text{C}}-\text{NH}-\underset{\text{CH}_2-\text{SH}}{\text{CH}}-\overset{\text{O}}{\parallel}{\text{C}}-\text{NH}-\text{CH}_2-\text{COOH}$$
- **oxitocin** nonapeptid, simaizmok működésére hat ↑
- **vazopresszin** Két AS-ban különbözik az oxitocintól (véredények simaizomatát húzza össze)

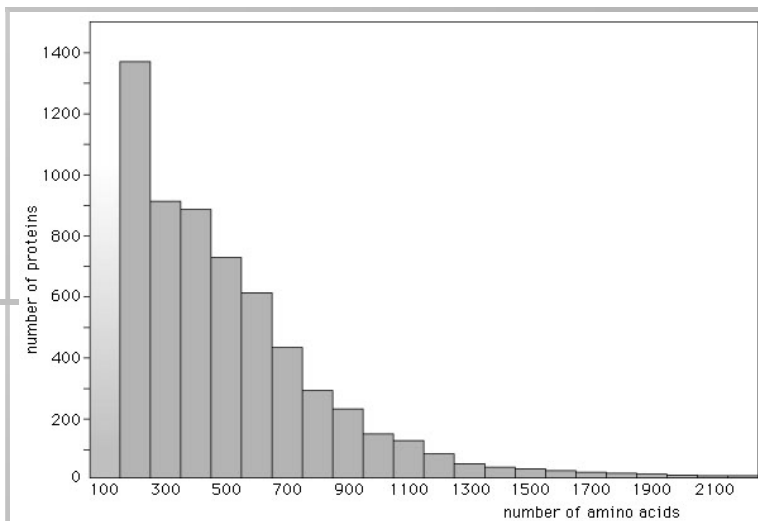
$$\begin{array}{cccccccc} \text{Cys} & -\text{S}- & \text{S}- & \text{Cys} & - & \text{Pro} & - & \text{Arg} & - & \text{Gly} & - & \text{NH}_2 \\ | & & & | & & & & & & & & \\ \text{Tyr} & & & \text{Asn} & & & & & & & & \\ & & & / & \backslash & & & & & & & \\ & & & \text{Phe} & - & \text{Gln} & & & & & & \end{array}$$

Diszulfid-híd

A fehérjék szerkezete

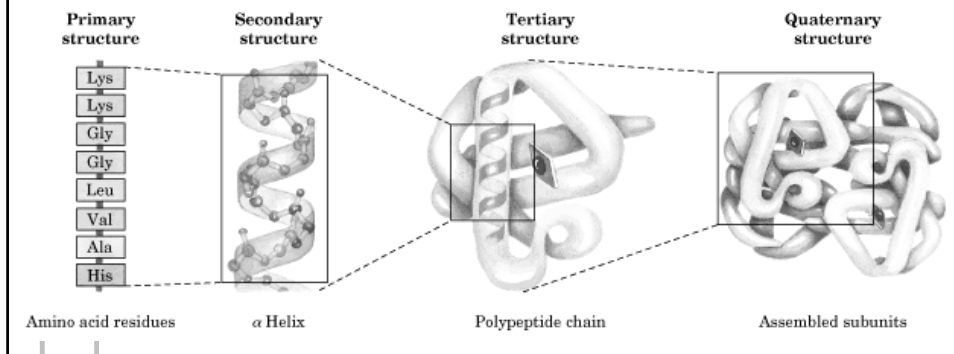
100 - több 100 AS → polipeptidlánc

A fehérjék szerkezete

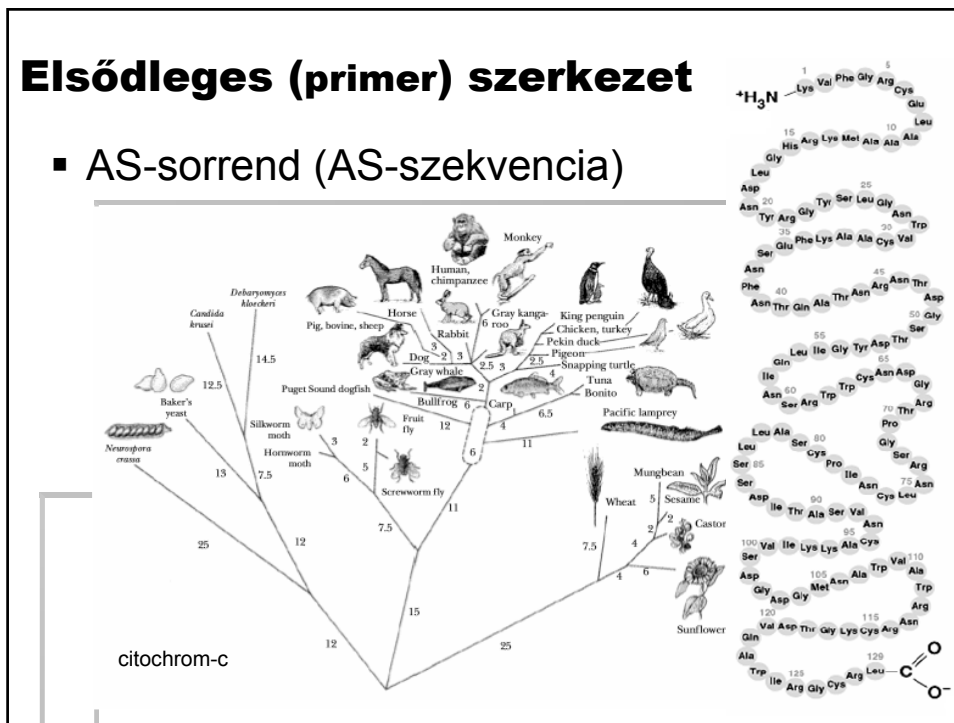
100 - több 100 AS → polipeptidlánc

- Elsődleges, másodlagos, harmadlagos és negyedleges szerkezet

Elsődleges (primer) szerkezet

- AS-sorrend (AS-szekvencia)

Elsődleges (primer) szerkezet

- AS-sorrend (-szekvencia)

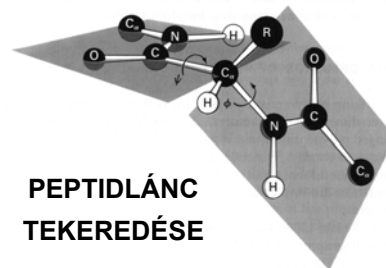
Másodlagos (szekunder) szerkezet

- A peptidsíkok térbeli elrendeződése egymáshoz képest

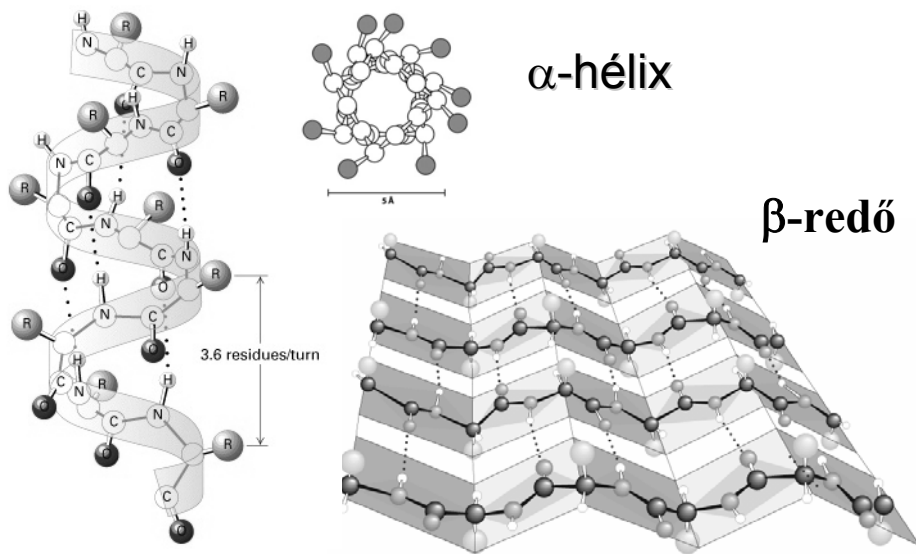
Két változat:

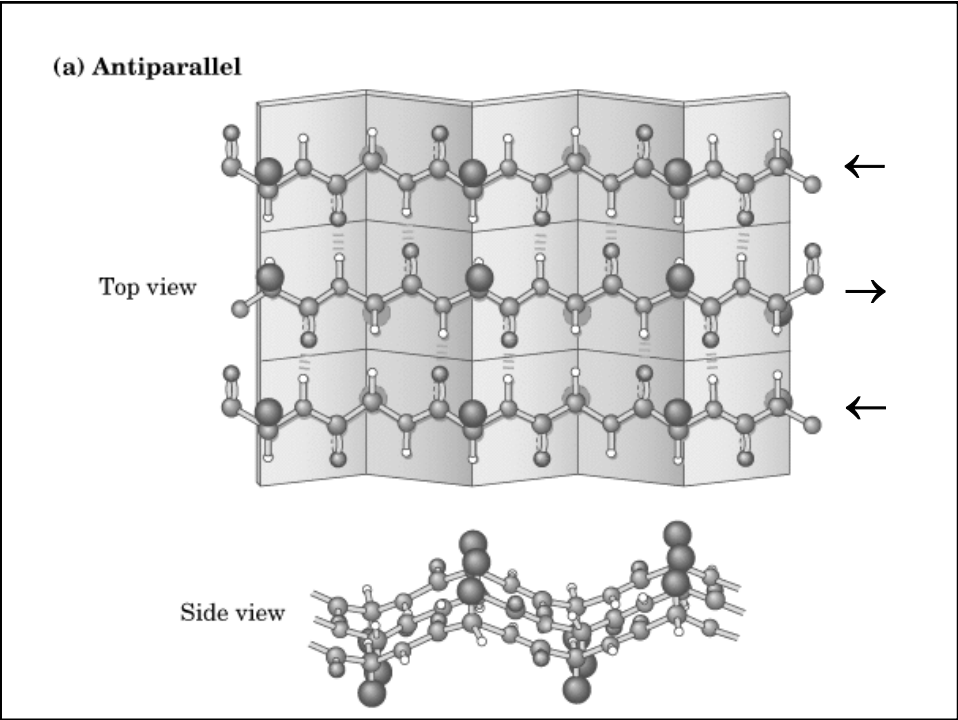
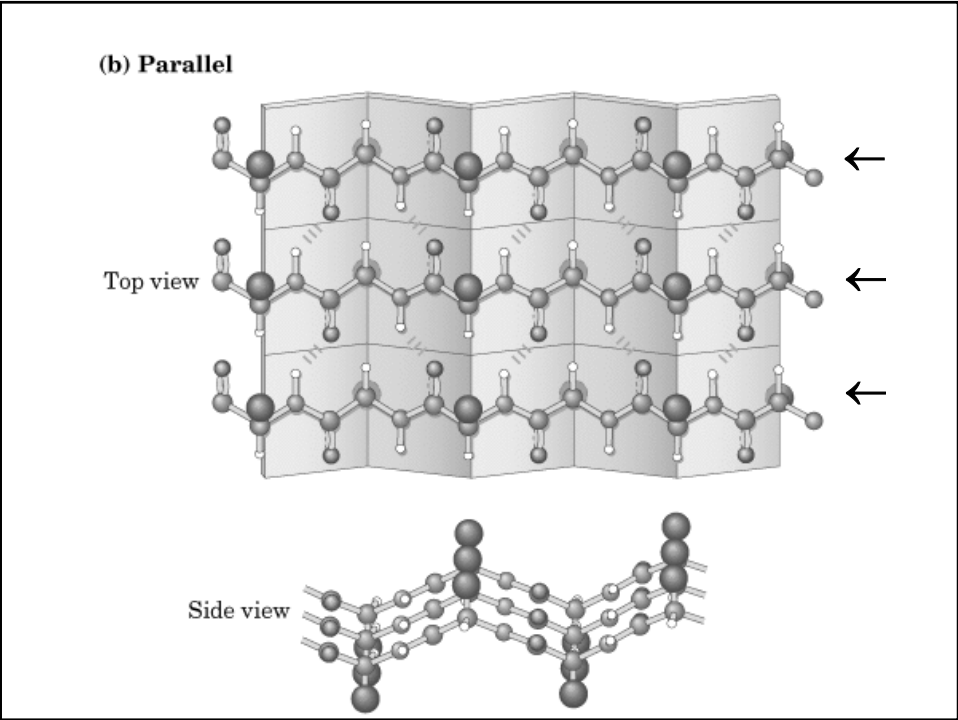
α -hélix

β -redő (lemez)

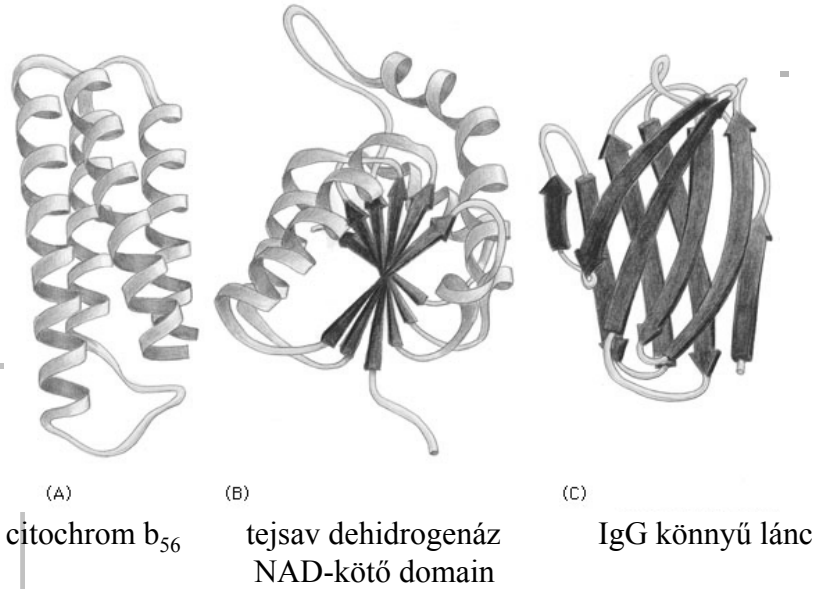
Másodlagos (szekunder) szerkezet

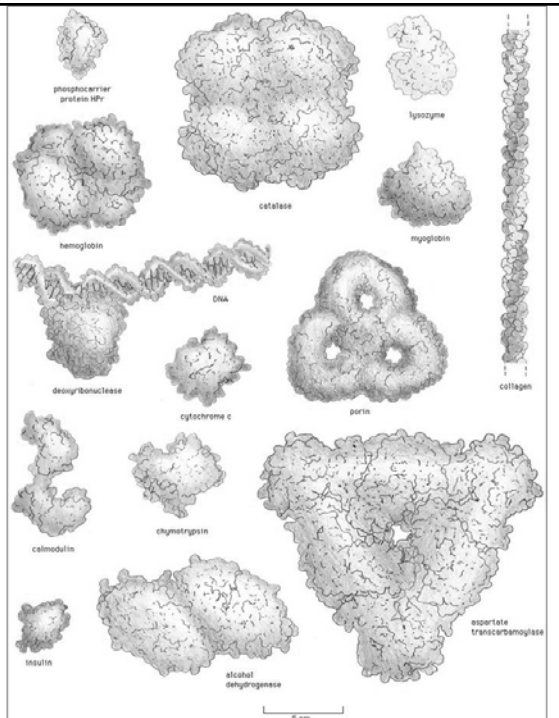

Harmadlagos szerkezet

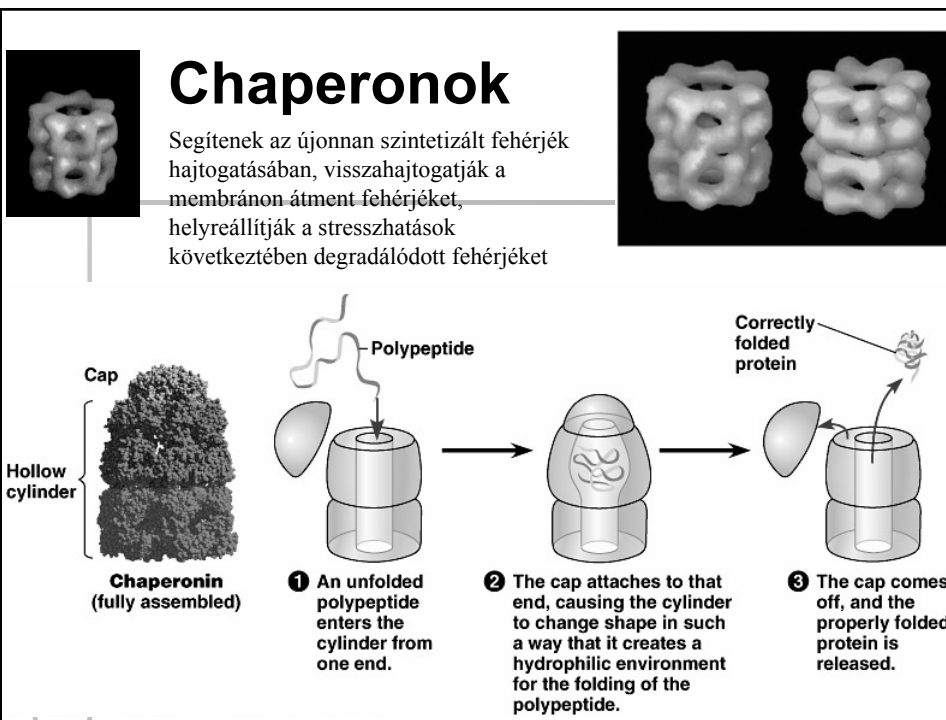
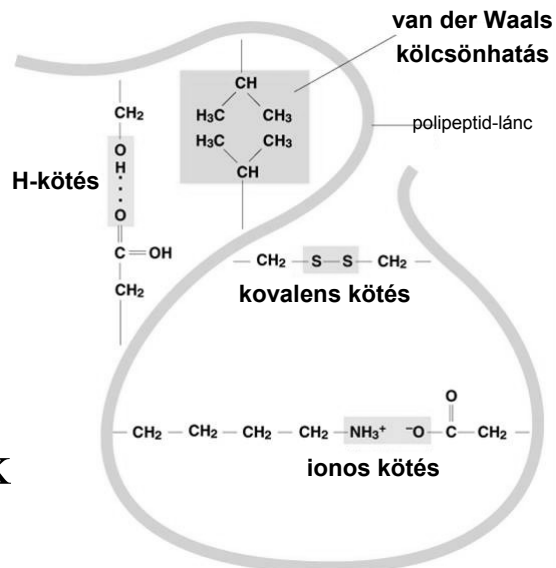

A fehérék vizes oldatban úgy gombolyodnak össze, hogy az apoláris részek belülré, a poláris oldalláncok kívülre kerülnek. Az így kialakuló szerkezet a harmadlagos (tercier) szerkezet.

Benne alfa-hélix és béta-redő változik.

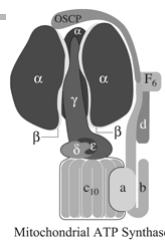
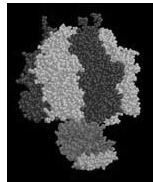

A fehérjék
harmadlagos
szerkezetét
stabilizáló
kötések,
köölcsönhatások

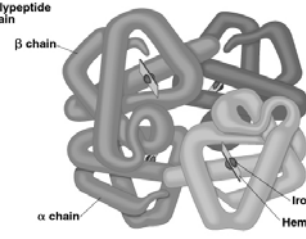

Negyedleges (alegység) szerkezet

- kémiaailag és funkcionálisan is azonos egységekből
- funkcionálisan azonos, de kémiaailag különböző
- funkcionálisan és kémiaailag különböző
- enzimkomplexek

(a) Collagen

(b) Hemoglobin

A fehérjék csoportosítása

1. Funkció szerint

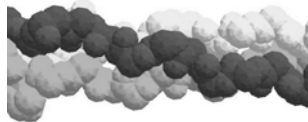
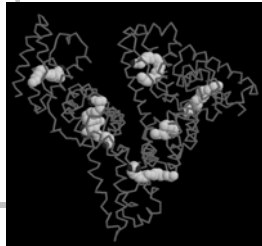
- enzimek (pl. tripszin, RNS-polimeráz)
- transzportfehérjék (pl. hemoglobin, szérumalbumin)
- védőfehérjék (pl. ellenanyagok, fibrinogén)
- toxinok (pl. kígyómérgek, Clostridium botulin toxinja)
- hormonok (pl. inzulin, növekedési hormon)
- receptorfehérjék
- tartalékfehérjék (pl. ovalbumin, kazein)
- struktúrfehérjék (pl. kollagén, keratin)
- kontraktilis fehérjék (pl. aktin, miozin, dinein)
- egyéb (pl. hisztonok)

A fehérjék csoportosítása

2. Összetétel szerint

❖ Egyszerű fehérjék (proteinek)

Csak AS-akból. pl. albuminok, kollagén, miozin

❖ Összetett fehérjék (proteidek)

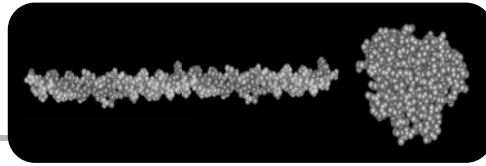
❖ Összetett fehérjék (proteidek)

- **Metalloproteidek** pl. amiláz (Ca),
alkohol-dehidrogenáz (Zn), citochrom-oxidáz (Cu)
- **Foszfoproteidek** pl. kazein
- **Kromoproteidek** pl. hemoglobin, rodopszin
- **Glükoproteidek** pl. γ -globulinok, membránfehérjék,
fibrinogén
- **Lipoproteidek** pl. membránalkotók, LDL
- **Nukleoproteidek** pl. riboszómák, vírusok

A fehérjék csoportosítása

3. Alak szerint

- **Fibrilláris** (fonalas)
csak másodlagos szerkezet
pl. fibroin, keratin, kollagén

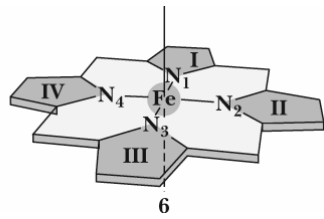

- **Globuláris**
Harmadlagos és negyedleges szerkezettel is rendelkeznek
Gombolyagszerűek, a kétféle másodlagos szerk. változik
pl. hemoglobin

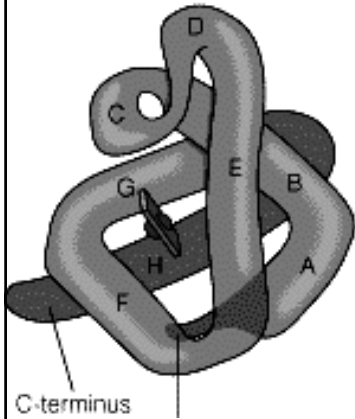
A fehérjék csoportosítása

4. Oldhatóság szerint

- **Albuminok** (desztillált vízben és híg sóoldatokban)
pl. szérumalbumin
- **Globuláris** (híg sóoldatokban)
- **Hisztonok** (híg savakban)
- **Szkleroproteinek** (semmilyen közönséges oldószerben nem oldódnak)
pl. kollagén, keratin

mioglobin

Az első fehérje, amelynek a pontos térszerkezetét megállapították. (J. C. Kendrew)

Viszonylag kisméretű: 1 db 153 AS-részből álló peptidlánc + 1 HEM csoport (vas-porfirinváz).

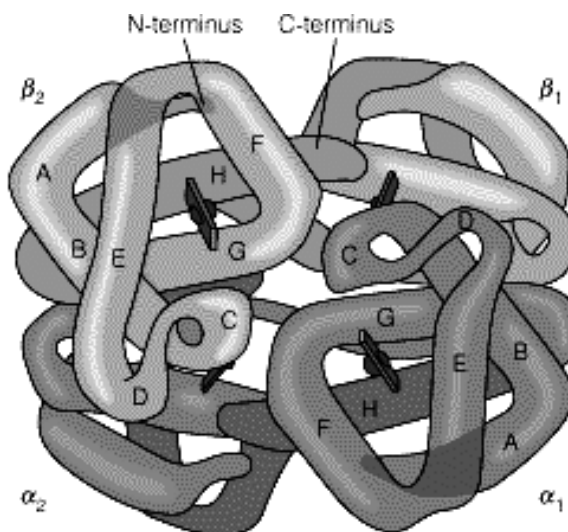
A molekula szerkezete nagymértékben rendezett, 70%-ban helikális. Semmilyen szimmetriát nem mutat.

Szerepe: oxigénszállítás az izomszöveten belül

hemoglobin

Kétféle alegység építi fel, mindegyikből kettő. Egy alegység nagyon hasonlít a mioglobinra.

Szerepe: oxigénszállítás a vérben

α -keratin

(szkleroprotein)

(b)

α -Helix

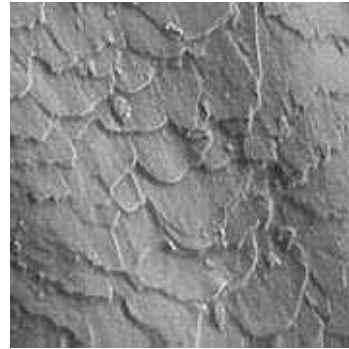
Coiled coil of two α -helices

Protofilament (pair of coiled coils)

Filament (four right-hand twisted protofibrils)

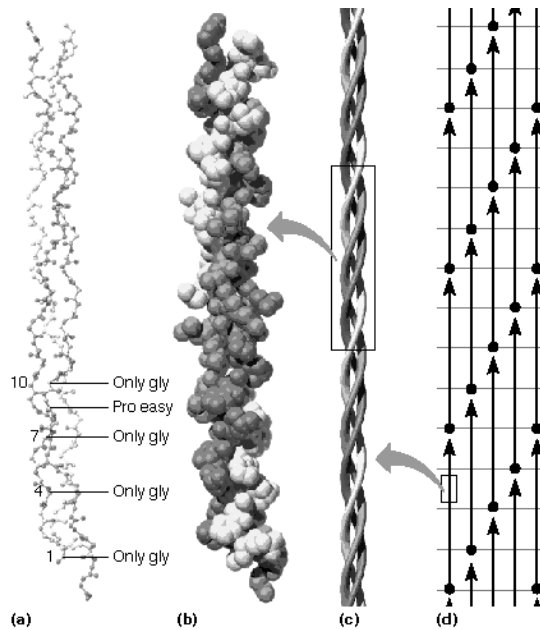

Kollagén

tripla
hélix
szerkezet

Betegségek:

- Ehlers-Danlos szindróma,
- dermatosparaxis
- (gumiember)
- skorbut

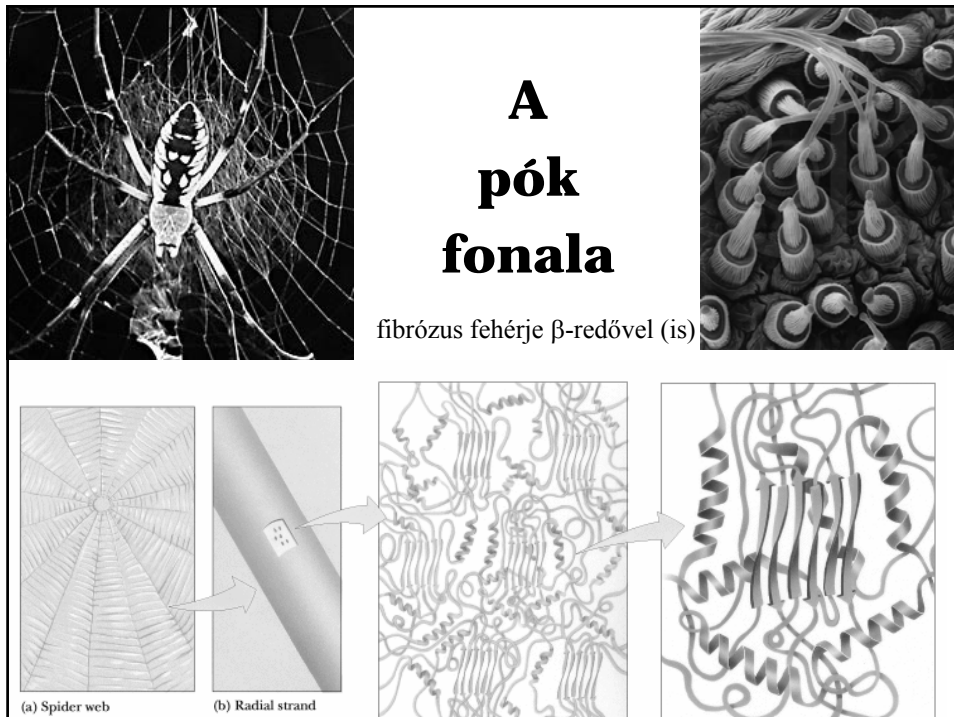

Kollagén

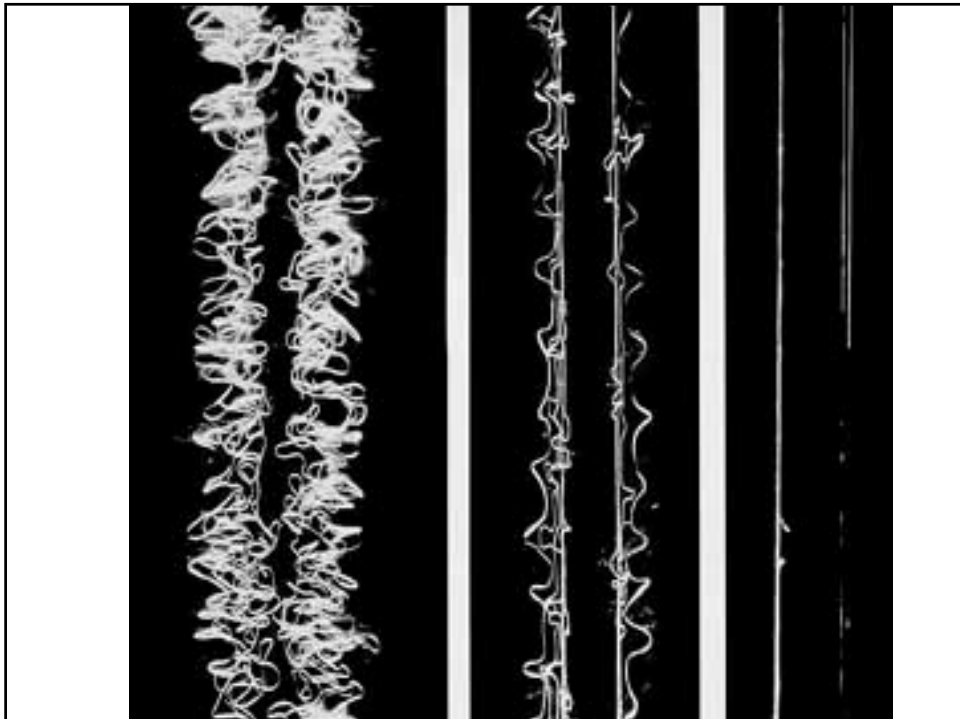
kötőszöveti fehérje, fehérjéink kb. $\frac{1}{4}$ -e ilyen

A kötő- és támasztószövetekben, valamint a sejt közötti állományban előforduló, fonalas szerkezetű fehérje. Főzéskor vízben oldódó zselatinná alakul át (ekképp készül a kocsonya is). Lényegében ugyanez az asztalosok által használt enyv is, de azt csontmaradványokból ipari úton állítják elő, s kellemetlen a szaga. A ~ jellemzője a nagy szakítási szilárdság és az, hogy gyakorlatilag nem nyújtható. Ez a magyarázata annak, hogy az inak könnyen elszakadnak.

Derematosparaxis: a bőr extrém törékenysége

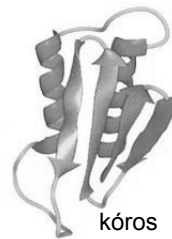
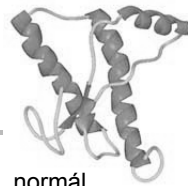

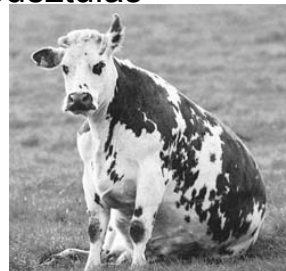

Prionok

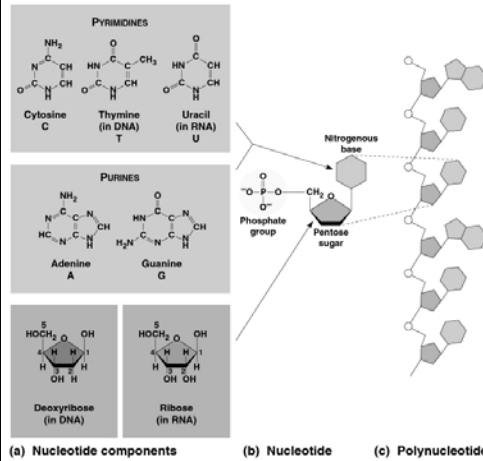
(Prion /protein only/)

- kis fehérjetestek, amelyek betegséget okoznak
- a bekerült prionfehérjék megváltoztatják a szervezetben lévő nekik megfelelő fehérjék térszerkezetét -> láncreakció -> agypusztulás
- nem tartalmaznak nukleinsavakat
- lehet örökletes
pl. Creutzfeld-Jakob betegség
- lehet szerzett
pl. Kuru, kergemarha-kór

Nukleotidok, nukleinsavak

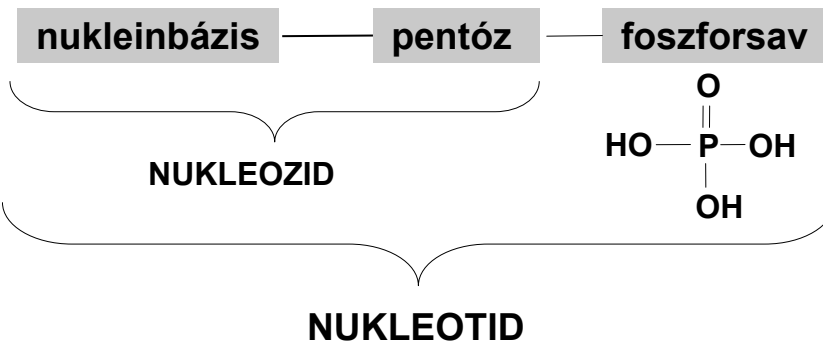
A nukleinsavak mononukleotidokból felépülő makromolekulák.

A mononukleotidok ezen a rendkívül fontos szerepükön kívül más feladatokat is ellátnak a szervezetünkben:

- anyagcsere-folyamatok energiatároló és -átadó vegyületei (pl. ATP, NAD)
- koenzimek alkotórészei
- csoportátvitel reakciókban (bioszintézisben)

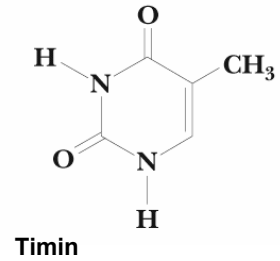
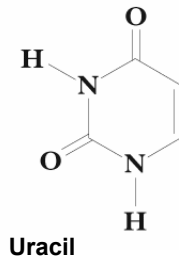
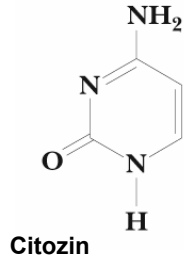
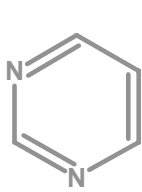
Nukleotidok

A nukleotidok három részből épülnek fel : N-tartalmú bázis, öt szénatomos cukor, foszforsav.

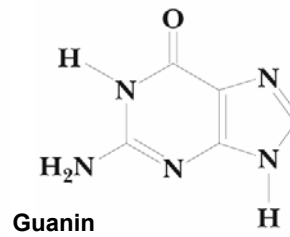
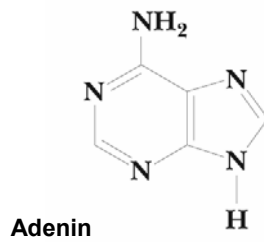
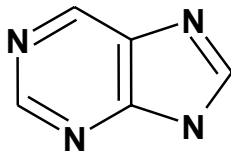

Bázisok

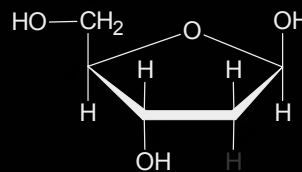
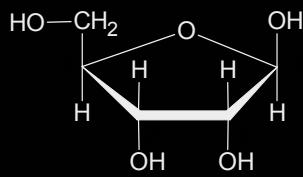
Pirimidinbázisok

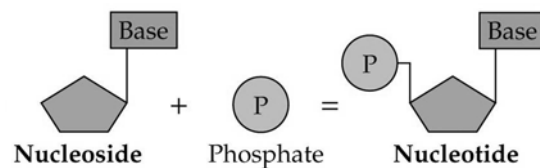
Purinbázisok

Nukleotidokat felépítő pentózok

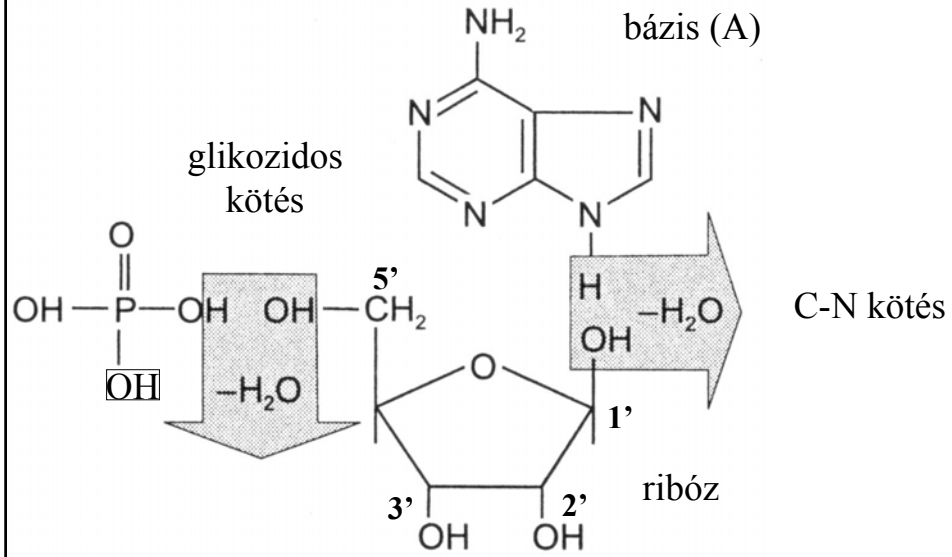

adenozin,
guanozin,
citozin,
timidin,
uridin

A nukleotidok felépítése

A bázisok mindig a glikozidos hidroxil-csoporthoz kötődnek, míg a foszforsav kötődhet az 5' C-atom hidroxil-csoportjához és a 3' C-atom OH-csoportjához is.

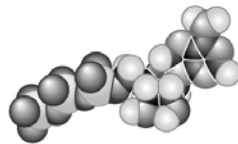
Nukleozid-foszfátok

Adenozin-5'-foszfátok:

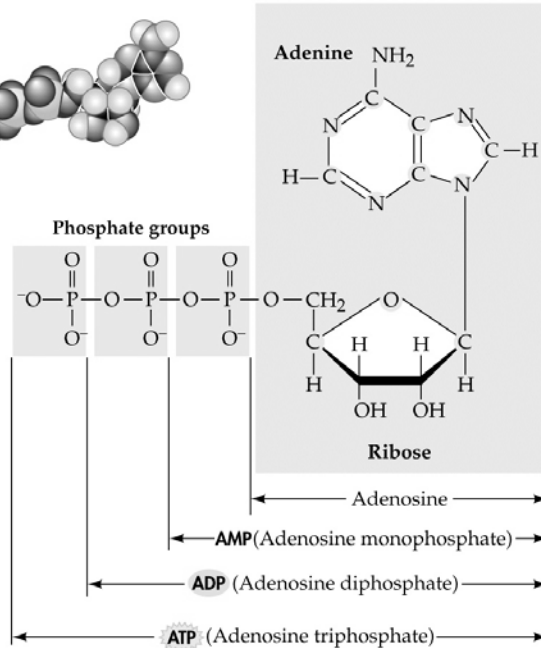
- adenozin-monofoszfát (AMP)
- adenozin-difoszfát (ADP)
- adenozin-trifoszfát (ATP)

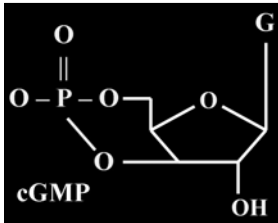
A nukleozid-trifoszfátok, különösen az ATP a sejtek primer energiahordozója. A foszforsavak közötti savanhidrid-kötések nagyenergiájú, ún. „makroerg” kötések (25 kJ/mol)

ATP

ATP

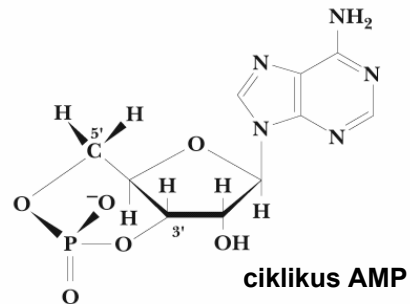
Ciklikus nukleotidok

Sejten belüli folyamatok szabályozói, másodlagos hírvivők, pl.:

- cAMP (adenilát-ciklázon keresztül megvalósuló szignáltranszdukció),

- cGMP

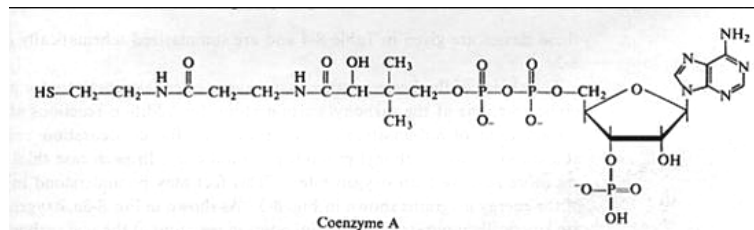
(enzimkapcsolt receptorokon keresztülmenő szignáltr. pl. látás)

Nukleotid-tartalmú koenzimek

- Koenzim-A (CoA)

az acetil-csoport szállítója

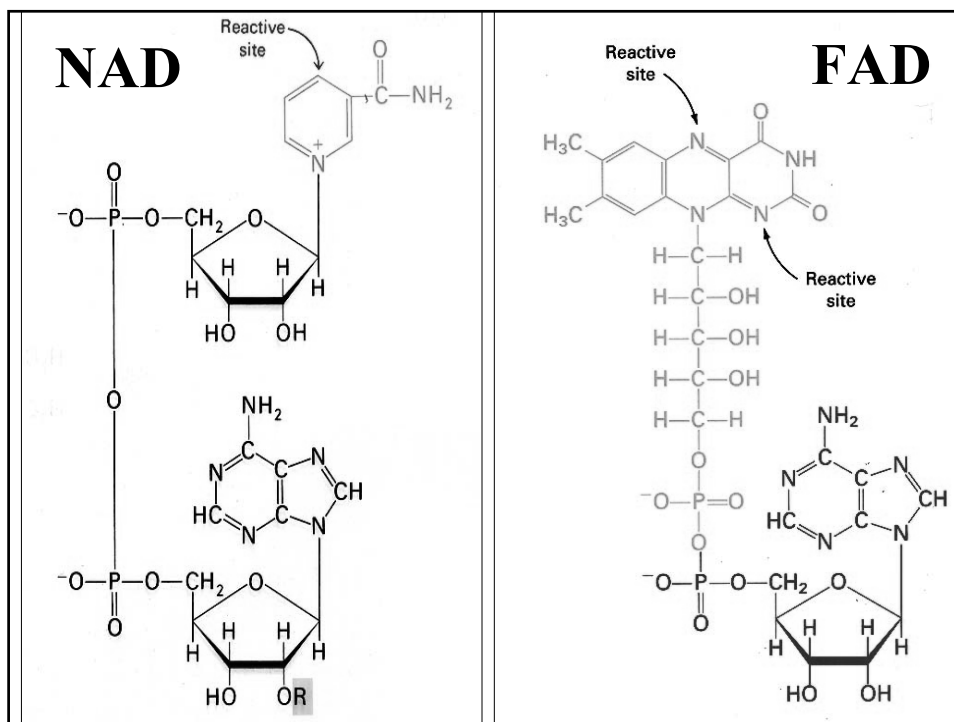

- NAD (nikotinamid-adenin-dinukleotid) – *lebontó folyamatok*

- NADP (nikotinamid-adenin-dinukleotid-foszfát) – *felépítő f.*

- FAD (flavin-adenin-dinukleotid) - *citromsavciklus*

hidrogénszállítók

Nukleinsavak

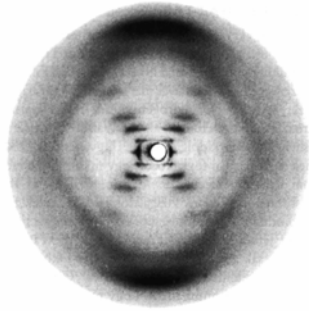
Vírusokban és minden élőben előfordulnak. Eukariótákban a sejtmagban, mitokondriumokban és színtestekben.

■ DNS dezoxiribóz
 dezoxiribonukleinsav A, T, G, C
foszforsav

■ RNS ribóz
 ribonukleinsavak A, U, G, C, egyebek
foszforsav

A DNS

1. Szerkezete

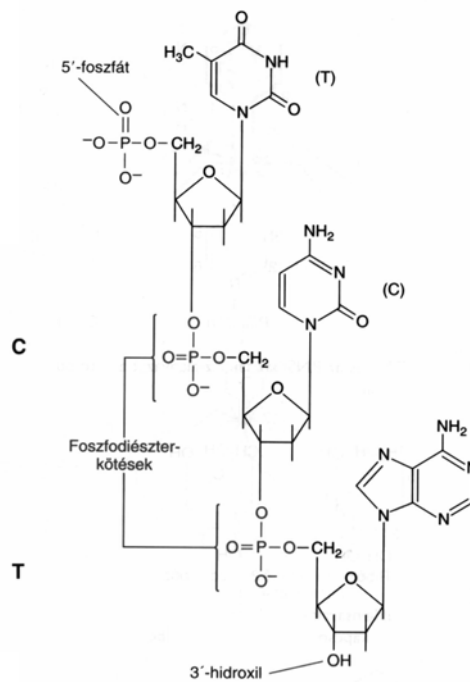
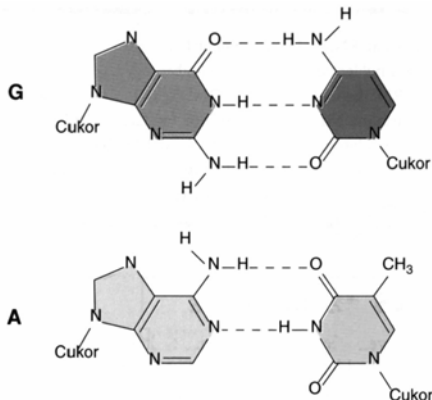
A DNS röntgendiffrakciós képe

Rosalind Franklin 1952

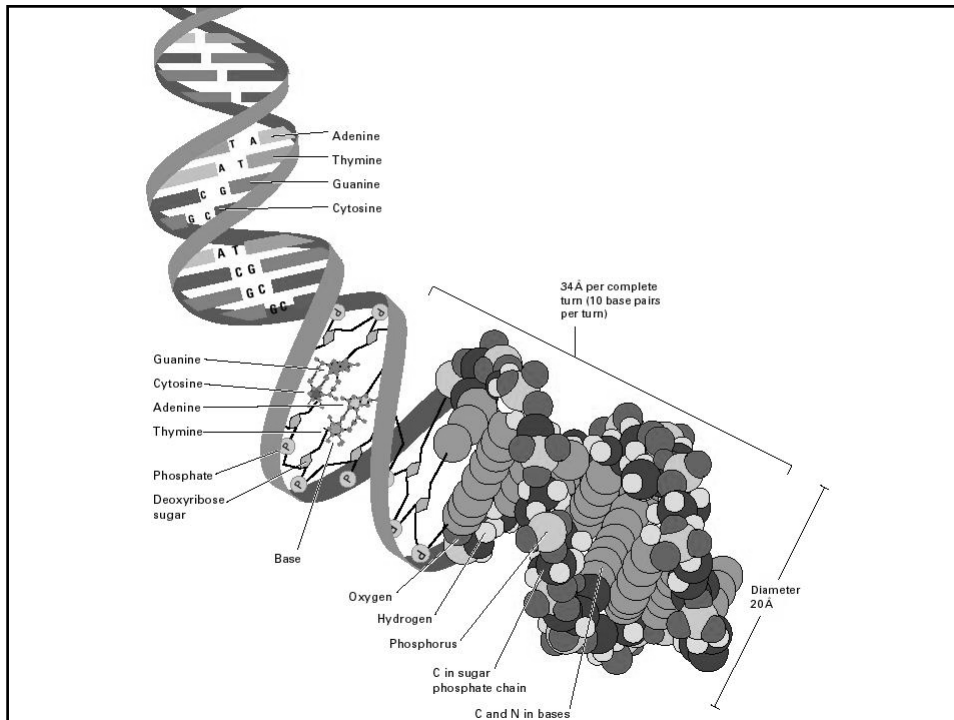
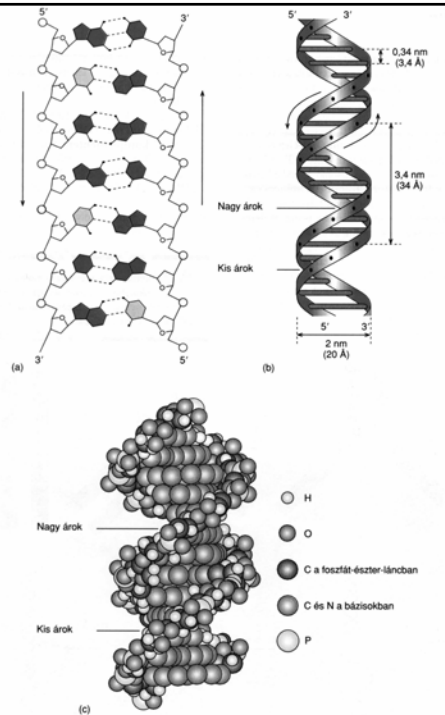
James Watson és Francis Crick

A DNS bázispárjai és egy lánc szerkezete

A DNS szerkezeti modelljei

- a szálak lefutása antiparallel
- cukorfoszfát gerinc
- bázispár létrafokok
- 10 bp/fordulat
- $6 \cdot 10^9$ bp/emberi sejt
- egy ember DNS-molekuláinak együttes hossza a Mars-Föld távolság 50-szerese!

2. A DNS funkciója

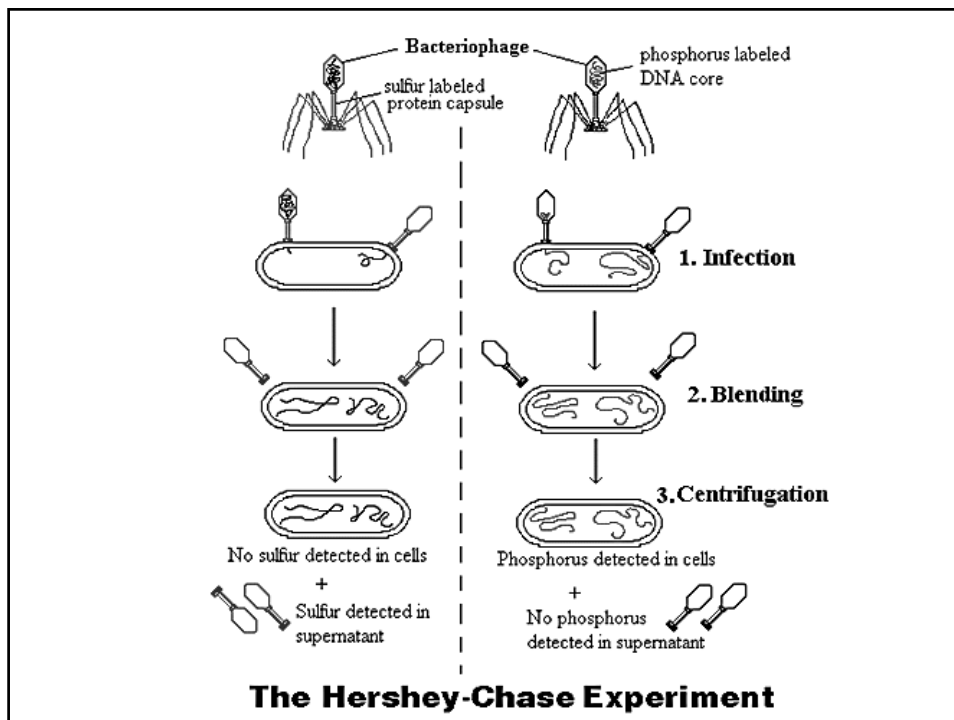
Örökítőanyag (ez hamarabb volt ismert, mint a szerkezete)

■ Griffith transzformációs kísérletei (1928)

Streptococcus pneumoniae virulens (tok), avirulens törzs
Hővel elölt virulens+élő ártalmatlan elpusztította a kísérleti egereket.

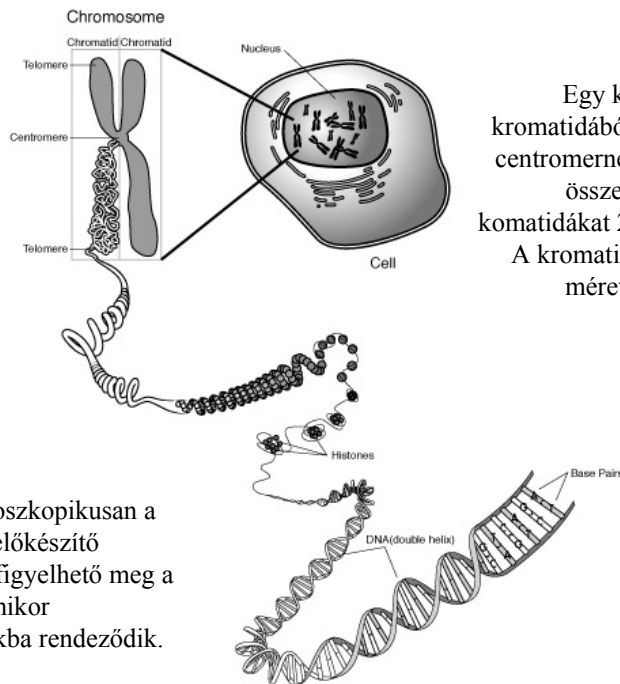
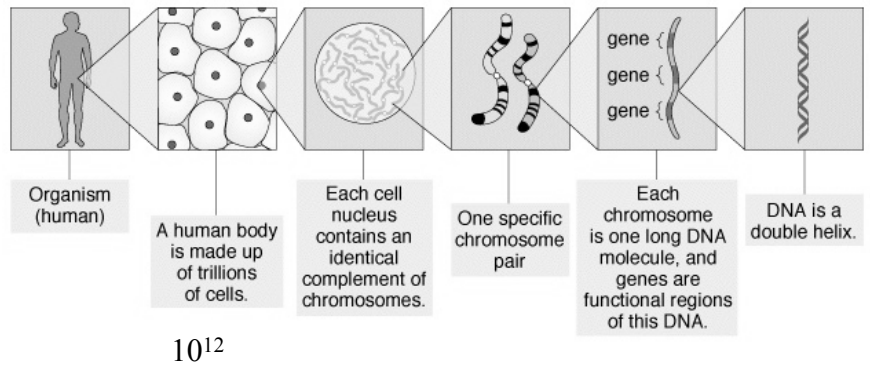
■ Hershy-Chase kísérlet (1952)

T2 E. coli fág ^{35}S -el jelölt fehérjeburok, ^{32}P -vel jelölt DNS

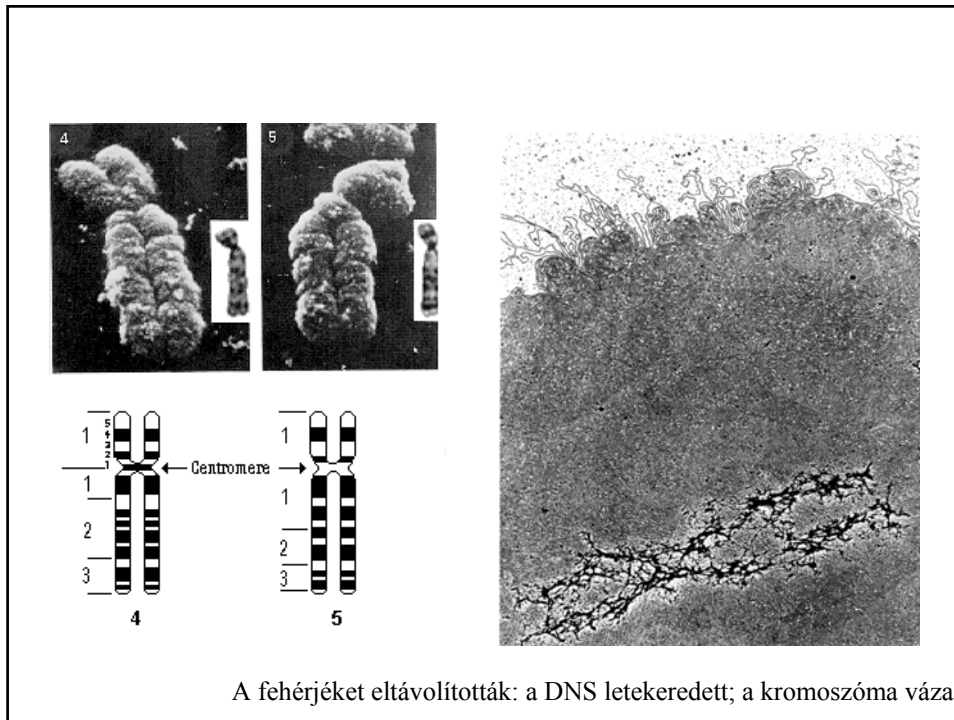
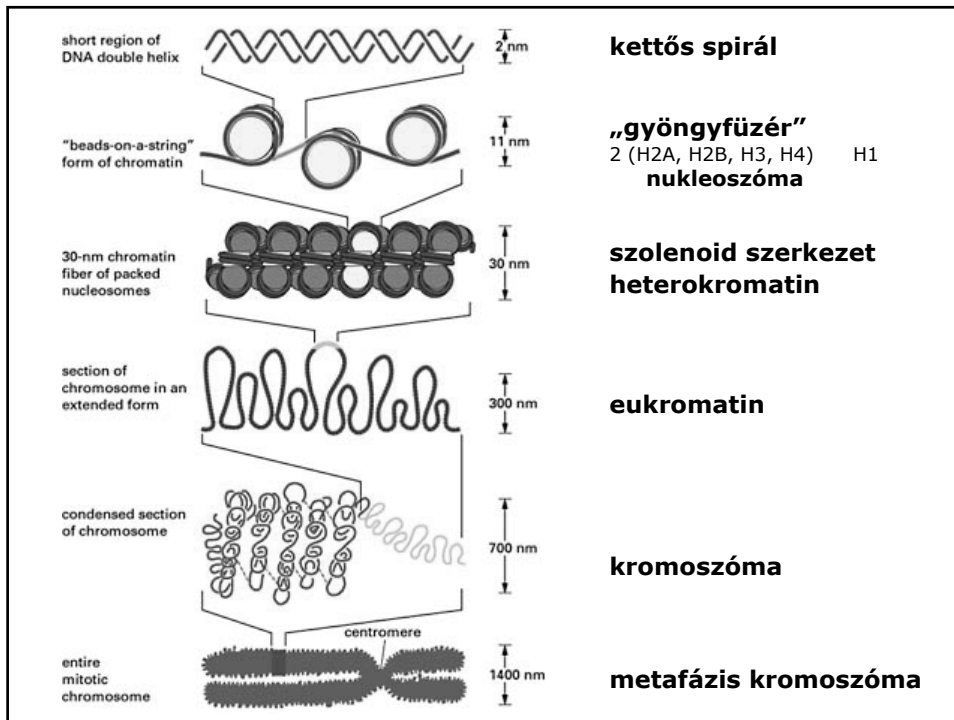
Ma már több oldalról bizonyított és szinte triviális tény, hogy a DNS az örökítőanyagunk, melynek működési egységei a gének, amelyek 1-1 fehérjét kódolnak ill. saját maguk szabályozására vonatkozó információt tartalmaznak.

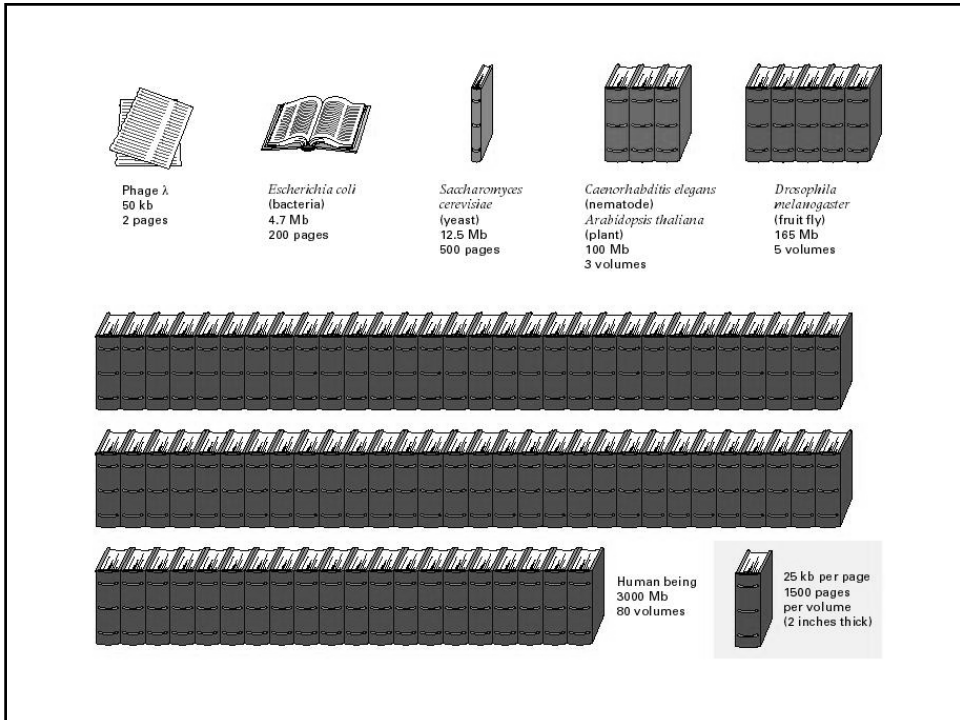
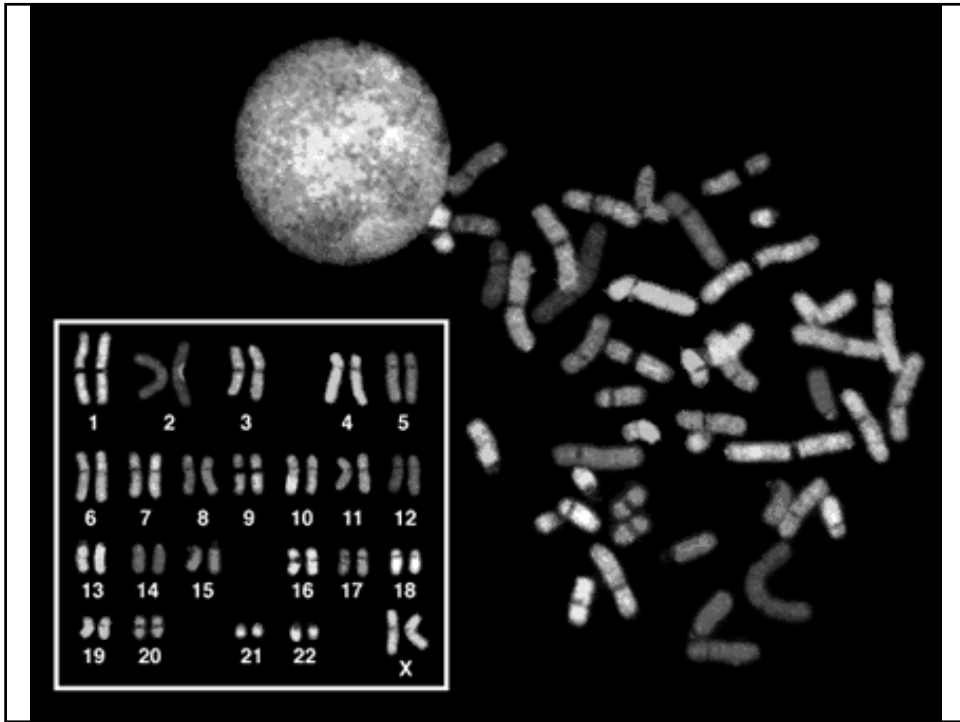
Minden sejtünkben megtalálható a teljes örökítőanyag-állomány (kivéve az ivarsejtekben)

Egy kromoszóma két kromatidából áll, amelyek a centromernél kapcsolódnak össze. A centromer a kromatidákat 2-2 karra osztja. A kromatidák alakjukban, méretükben és DNS-állományukban megegyeznek.

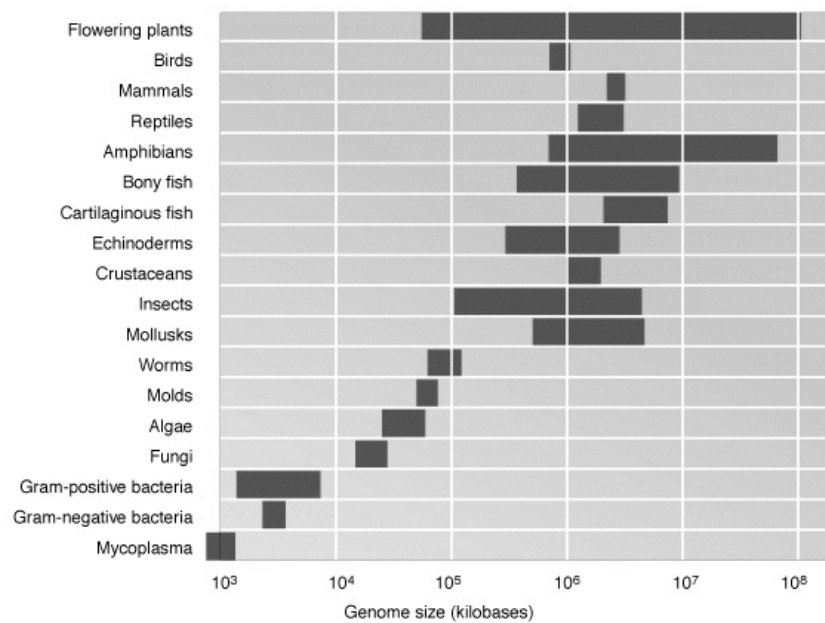
A DNS mikroszkopikusan a sejtosztódás előkészítő szakaszában figyelhető meg a legjobban, amikor kromoszómákba rendeződik.

A C-érték paradoxon (C a haploid genom mérete)

Fejlettebb élőlény -> többféle fehérje -> több gén -> nagyobb C-érték

Table 2-2
Genomes: Sizes and Numbers of Genes

Genome	Group	Size (kb)	Number of genes
<i>Eukaryotic nucleus</i>			
<i>Saccharomyces cerevisiae</i>	Yeast	13,500 (L)	6,000
<i>Caenorhabditis elegans</i>	Nematode	100,000 (L)	13,500
<i>Arabidopsis thaliana</i>	Plant	120,000 (L)	25,000
<i>Homo sapiens</i>	Human	3,000,000 (L)	100,000
<i>Prokaryote</i>			
<i>Escherichia coli</i>	Bacterium	4,700 (C)	4,000
<i>Hemophilus influenzae</i>	Bacterium	1,830 (C)	1,703
<i>Methanococcus jannaschii</i>	Bacterium	1,660 (C)	1,738
<i>Viruses</i>			
T4	Bacterial virus	172 (L/C)	300
HCMV (herpes group)	Human virus	229 (L)	200
<i>Eukaryotic organelles</i>			
<i>S. cerevisiae</i> mitochondria	Yeast	78 (C)	34
<i>H. sapiens</i> mitochondria	Human	17 (C)	37
<i>Marchantia polymorpha</i> chloroplast	Liverwort	121 (C)	136
<i>Plasmids</i>			
F plasmid	In <i>E. coli</i>	100 (C)	29
kallio	In <i>Neurospora</i> , a fungus	9 (L)	2

NOTE: C = circular; L = linear; L/C = linear in free virus, circular in cell.

DNS: kódoló és nem kódoló szakaszok

Human : 20x annyi DNS, mint amennyi a gének kódolásához szükséges. Vannak olyan gének, amelyek különösen fontosak- több példányban megvannak

Vírus genomok

RNS-vírusok

- egyszálú RNS

pl. DMV

- duplaszálú RNS

pl. rheovirus

DNS-vírusok

- egyszálú

lineáris: pl. parvovirus

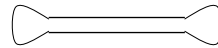
cirkuláris: pl. ϕ X174, M13

- kétszálú

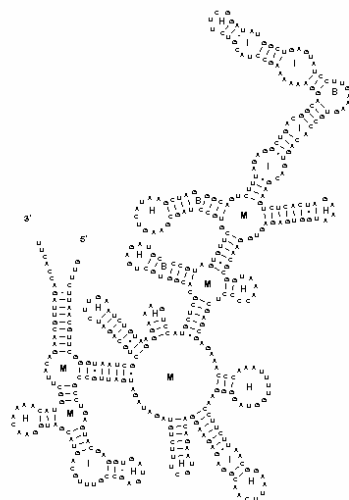
lineáris: pl. T4, herpes

cirkuláris: pl. SV40

kapcsolt: pox

RNS-ek

DNS a sejtmagban, fehérjeszintézis a citoplazmában =>kell vmi közvetítő: mRNS

Az RNS elsődleges, másodlagos és harmadlagos szerkezete

Primary structure: *The sequence of nucleotides*

Secondary structure:

Stem-loop

Hairpin

Tertiary structure: *Pseudoknot*

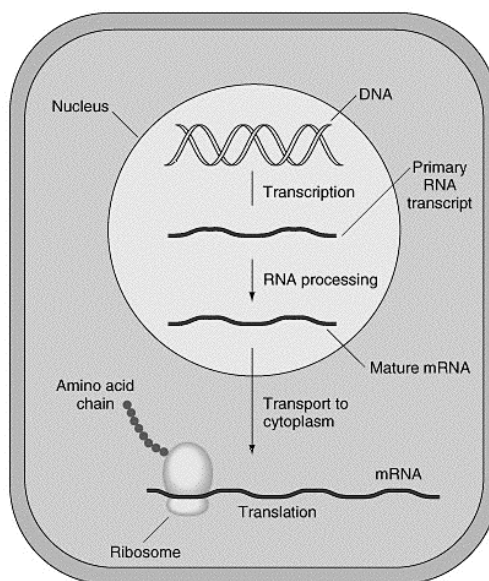

→ folding

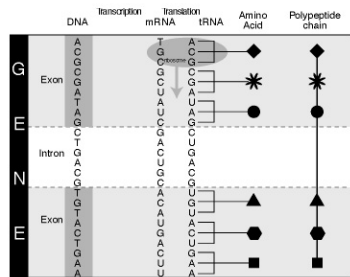
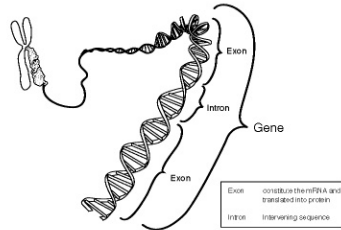
Az RNS-ek fajtái

- **mRNS**
messenger (hírvivő), 1-2%
- **tRNS**
Transzfer, 20%
- **rRNS**
Riboszómális, 80%

Az mRNS

- „másolat” a DNS-ről
- jellegzetes kezdő és záró szekvencia
- érés (splicing)
intronok kivágódnak

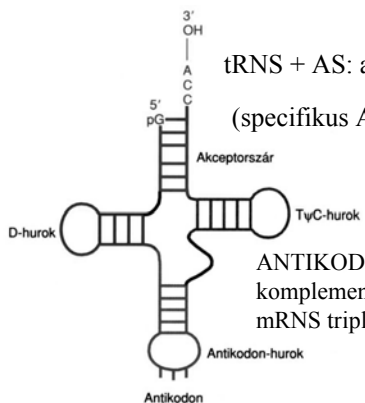
mRNA-transcript

leader exon 1 intron 1 exon 2 intron 2 exon 3 trailer

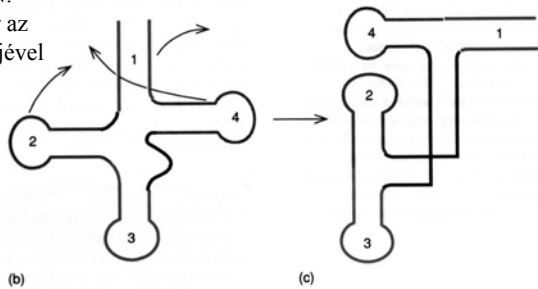
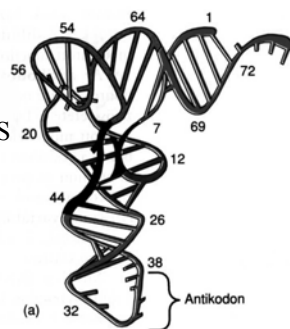
75-90 nukleotid

A tRNS

AS szállítás a fehérjeszintézis helyére

tRNS + AS: aminoacil-tRNS
(specifikus AS-kötőhely)

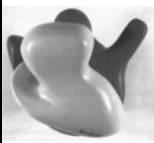

Felépítésében kb. 10%-ban részt vesznek ritka bázisok:

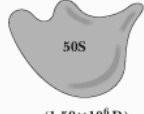

Ψ pszeudouridin

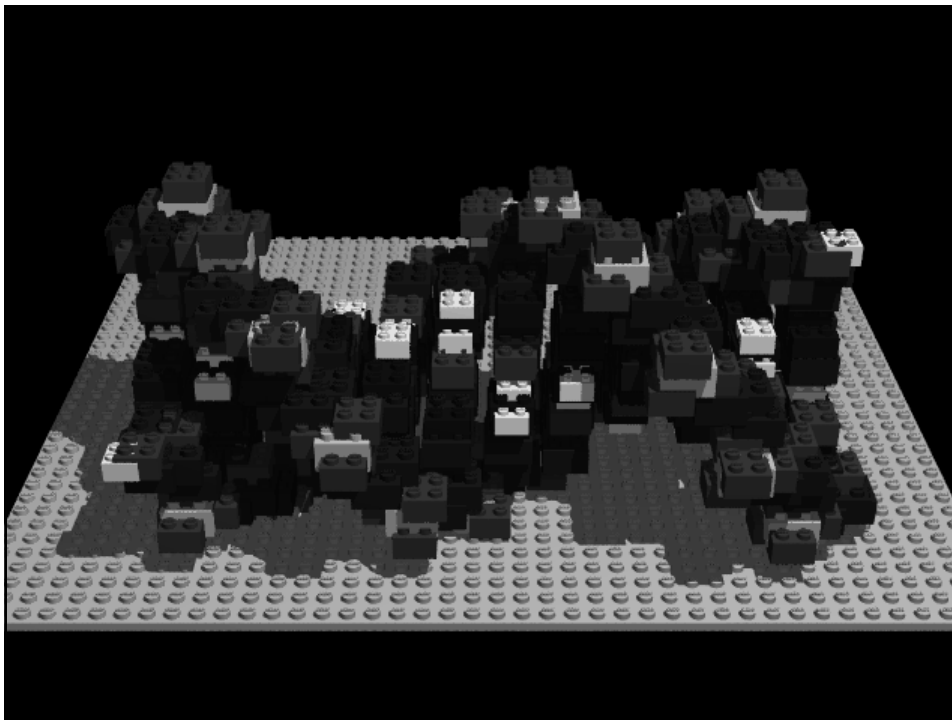
D dihidouracil

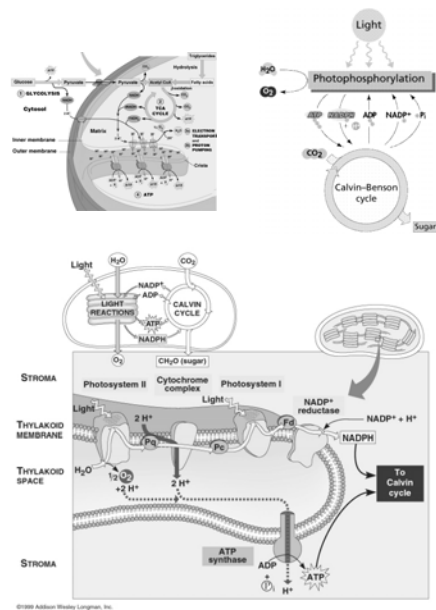
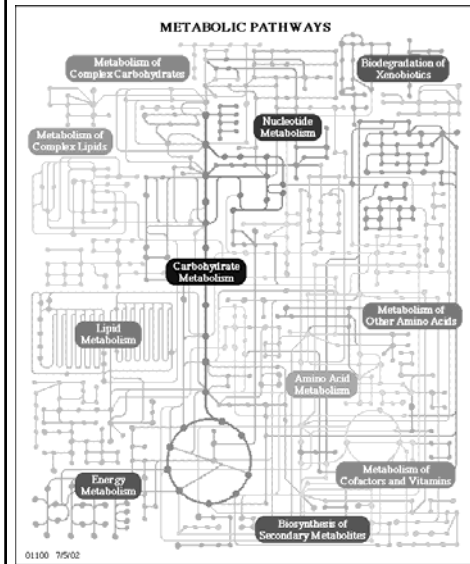
Az rRNsek és a riboszómák

PROKARYOTIC RIBOSOMES (<i>E. coli</i>)		EUKARYOTIC RIBOSOMES (Rat)	
Ribosome	 (2.52 × 10 ⁶ D) 70S	 (4.22 × 10 ⁶ D) 80S	
Subunits	 (0.93 × 10 ⁶ D) 30S	 (1.59 × 10 ⁶ D) 50S	 (1.4 × 10 ⁶ D) 40S
RNA	16S RNA (1542 nucleotides)	23S RNA (2904 nucleotides) 5S RNA (120 nucleotides)	18S RNA (1874 nucleotides)
Protein	21 proteins	31 proteins	28S + 5.8S RNA (4718 + 160 nucleotides) 5S RNA (120 nucleotides) 49 proteins

3. ANYAGCSEREFOLYAMATOK

Az anyagcsere

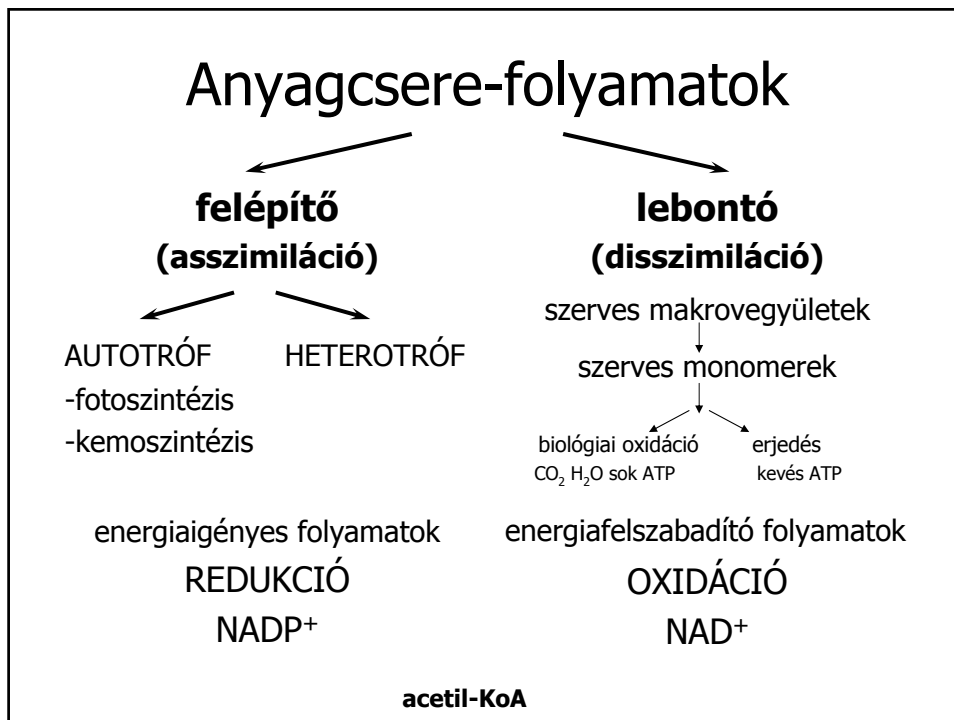
- Az élőlények és környezetük közötti állandó anyag- és energia- és információáramlás.
- Szűkebb értelemben a sejt biokémiai reakcióinak összessége.

Az élők nyílt rendszerek -> anyagcsere

Az alapvető anyagcserefolyamatok az egész élővilágban hasonlóan játszódnak le.

Az anyagcsere funkciói

- élő rendszer kémiai energiaellátása
- tápanyagok egyszerű építőelemekké való alakítása
- építőelemekből (prekurzorok) makromolekulák szintézise
- igényeknek megfelelő gyors lebontás és felépítés

Biokatalízis

- reakciók végbemeneteléhez átmeneti **aktivált állapot**-magasabb energiaszint szükséges

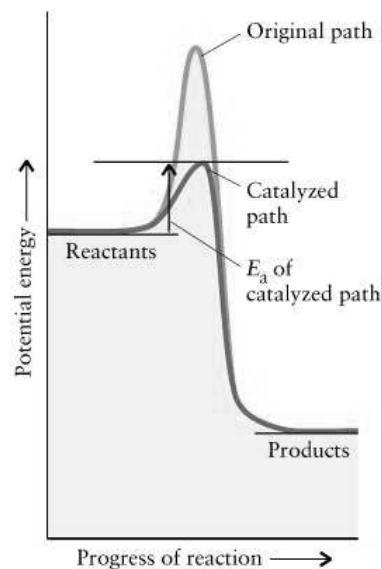
- $E_{\text{aktiválási}} = E_{\text{aktivált}} - E_{\text{kezdési}}$

- speciális katalizátorok

kisebb aktiválási energiát igénylő út

ENZIMEK

ENZIMEK

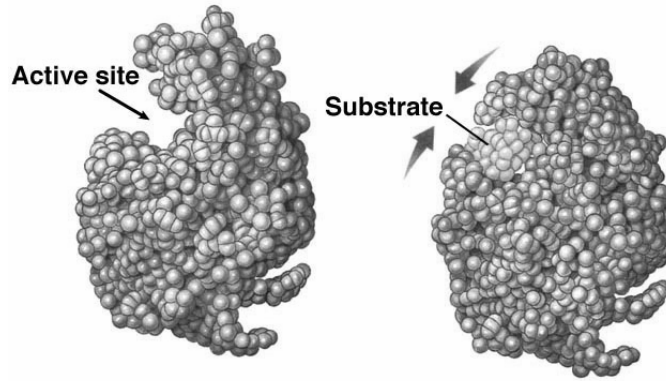
Biokatalizátorok, amelyek lehetővé teszik, hogy a sejtekben zajló kémiai átalakulások végbemenjenek (adott állandó hőmérsékleten, nyomáson, pH-n).

- kis energiaigényű utat nyitnak (akár 1/10)
- növelik a reakciósebességet (akár 20.000 x)
- proteinek és proteidek

Mind fehérjék, de gyakran van nem fehérje jellegű részük:

-KOENZIM	könnyen ledisszociál
-PROSZTETIKUS CSOPORT	stabilan kötődik

Az enzim és a szubsztrát kapcsolata

■ **aktív centrum**

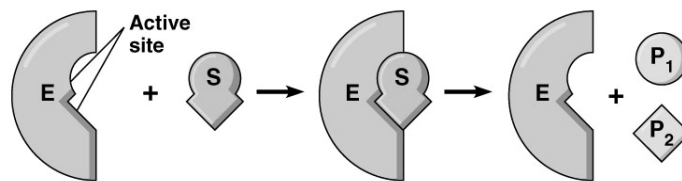
(az enzim katalitikus hatásért felelő része)

■ **szubsztrát**

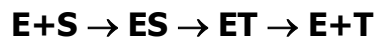
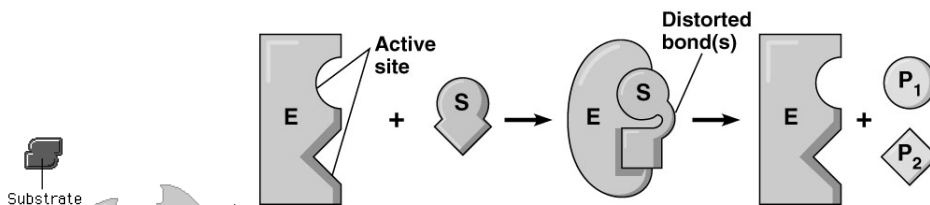
(az a vegyület, ami az enzim segítségével átalakul)

Egy enzim csak egyféle reakciót katalizál. Két elmélet van, amelyet a biokémikusok elfogadnak a szubsztát aktív centrumába való illeszkedésére:

1. kulcs a zárba

2. indukált illeszkedés

Enzimek elnevezése

- hagyományos név

tripszin, pepszin

- tudományos név

szubsztrátnév+reakciónév+áz

alkohol-dehidrogenáz

glikogén-szintetáz

Enzimek csoportosítása

- **oxidoreduktázok**

redoxifolyamatok pl. dehidrogenázok

- **hidrolázok**

vízbelépéssel kötésbontó pl. pepszin

- **liázok**

kötésbontó pl. fumaráz

- **transzferázok**

csoportátvitel pl. transzaminázok

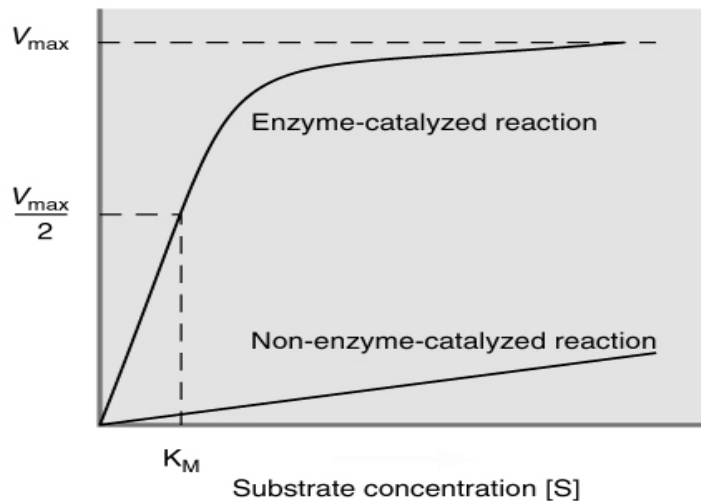
- **izomerázok**

molekulák átrendezése pl. glükóz-foszfát-izomeráz

- **ligázok**

monomerek összekapcsolása pl. peptid-szintetáz

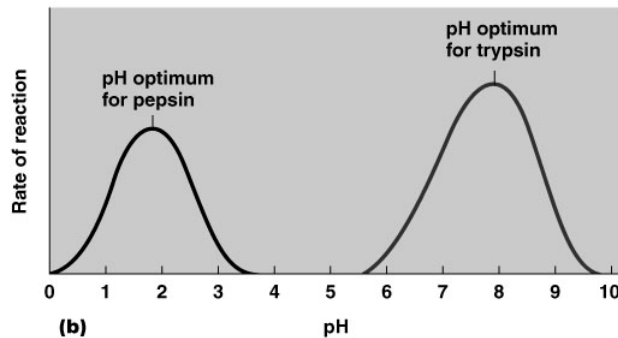
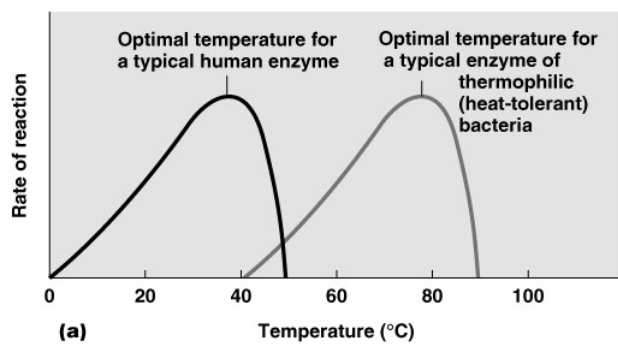
Reakciósebesség a szubsztrát-koncentráció függvényében

hőmérsékleti optimum

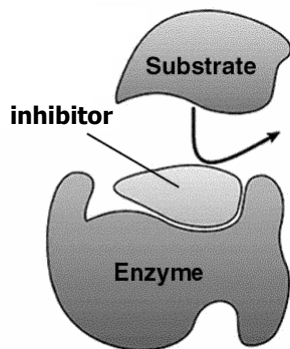
Az enzimműködésre hatással vannak a környezeti tényezők. Az enzimaktivitás a hőmérsékletre és kémhatásra optimumgörbét mutat:

pH-optimum

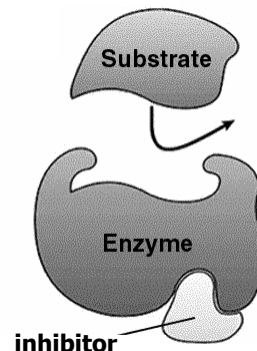

Enzimgátlás

■ Kompetitív gátlás

■ Nemkompetitív gátlás

(pl. nehézfémmergezés)

Anyagcsereflowyamatok

felépítő (asszimiláció)

AUTOTRÓF
-fotoszintézis
-kemoszintézis
HETEROTRÓF
glükoneogenezis

lebontó (disszimiláció)

glikolízis
erjedés
biológiai oxidáció
(citromsav-ciklus)

SZÉNHIDRÁTOK

LIPIDEK

NUKLEINSAVAK

FEHÉRJÉK

3.2. Felépítő folyamatok

3.2.1. Szénhidrátok szintézise

A fotoszintézis

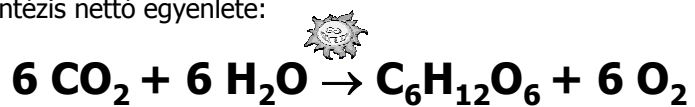
Az 1770-es években John Priestly fedezte fel, hogy a növények olyan anyagot bocsátanak ki a levegőbe, ami lehetővé teszi az égést. A molekuláris oxigén ekkor még nem volt ismert.

1840: Doussingault felírja a fotoszintézis alapegyenletét.

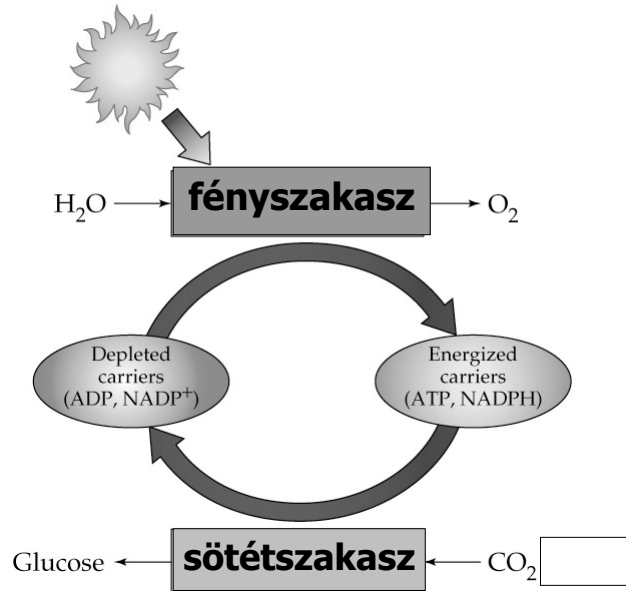

1 mol CO₂ redukciója során 478 kJ mol szabadenergia tárolódik a glukóz kémiai kötéseiben

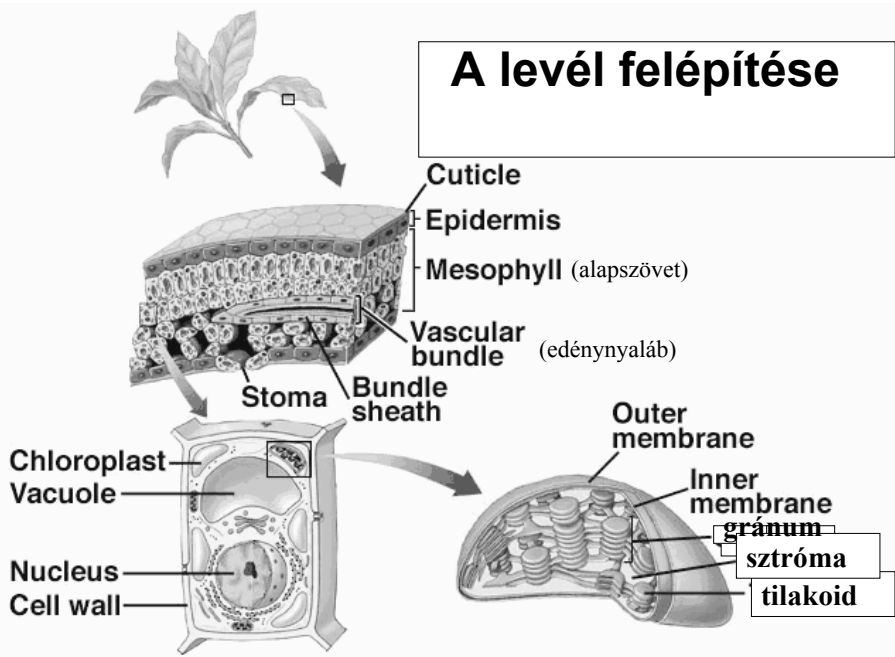
A fotoszintézis nettó egyenlete:

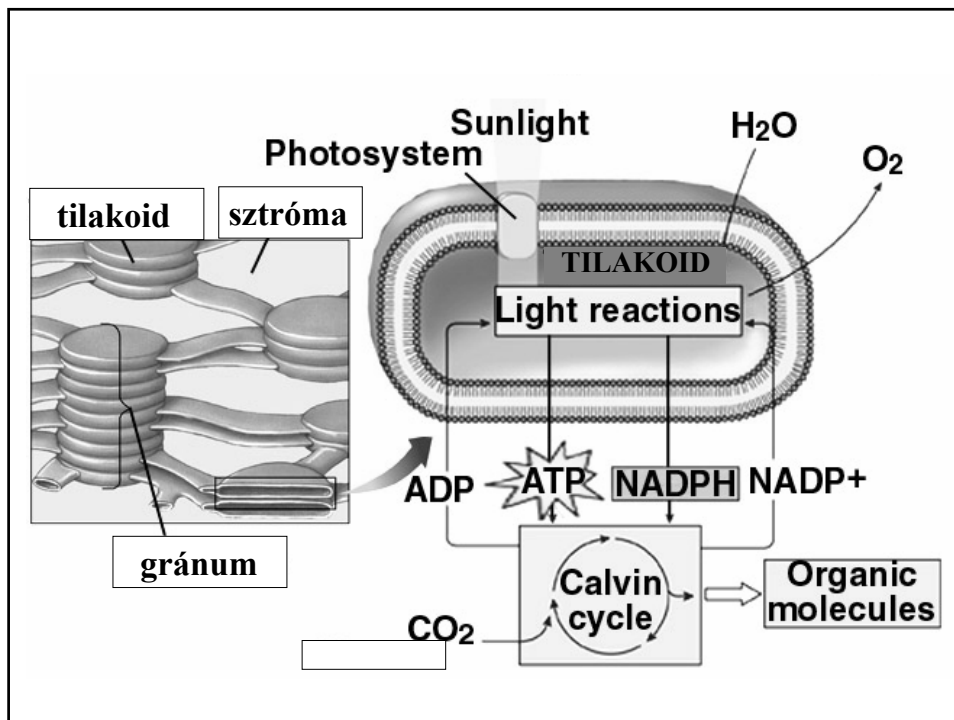

A fotoszintézis vázlata

A levél felépítése

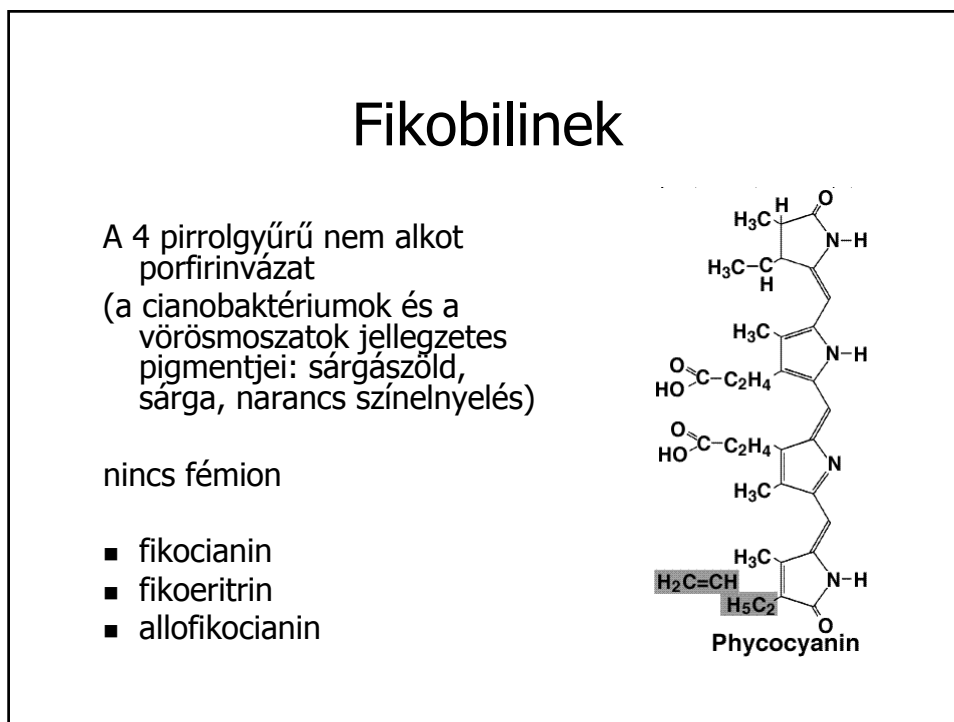
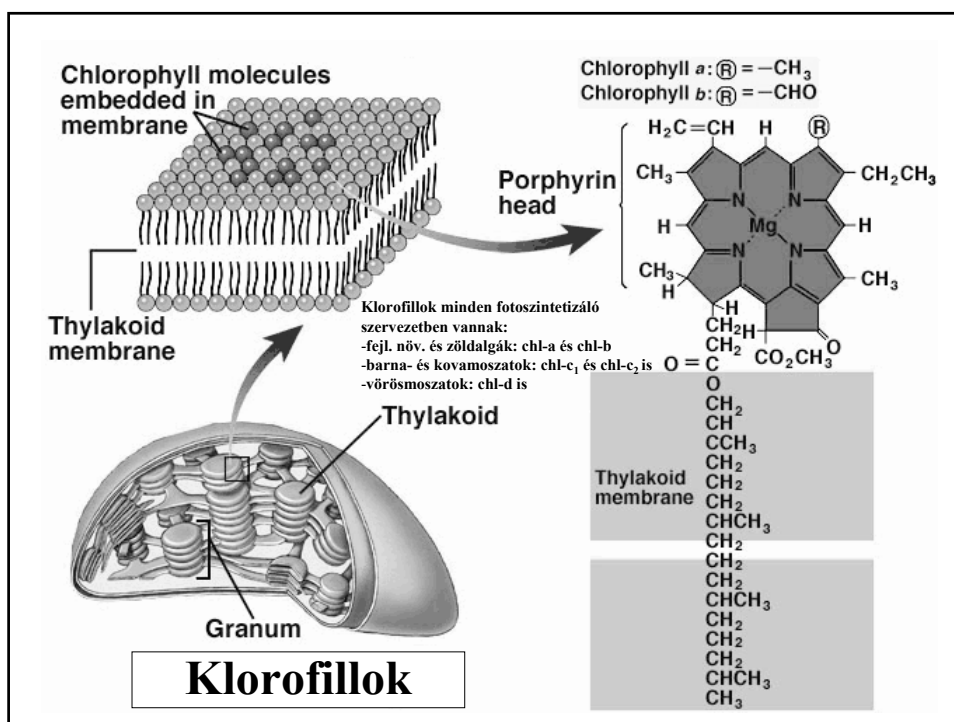

Fényelnyelő pigmentek

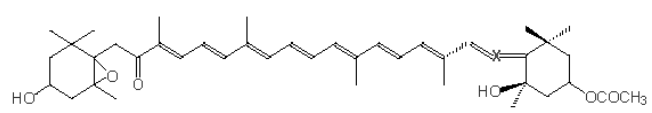
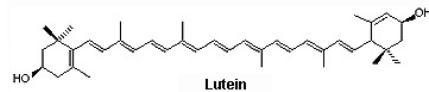
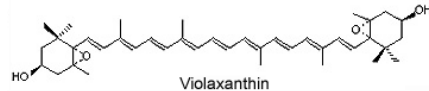
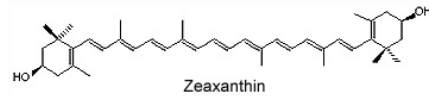
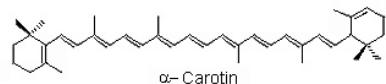
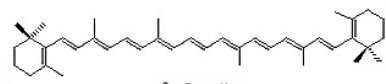
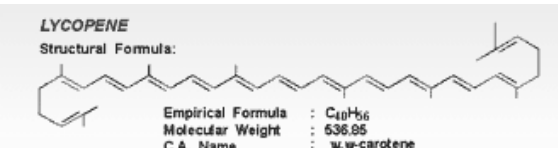
- klorofilok és karotinoidok fehérjekomplexben
- konjugált kettős kötések tartalmaznak (delokalizált elektronok)

- klorofilok
- fikobilinek
- karotinoidok

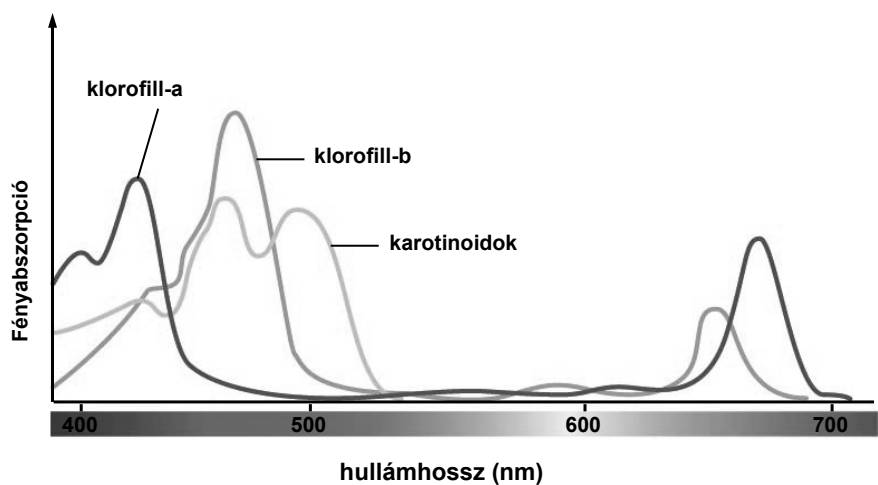
Karotinoidok

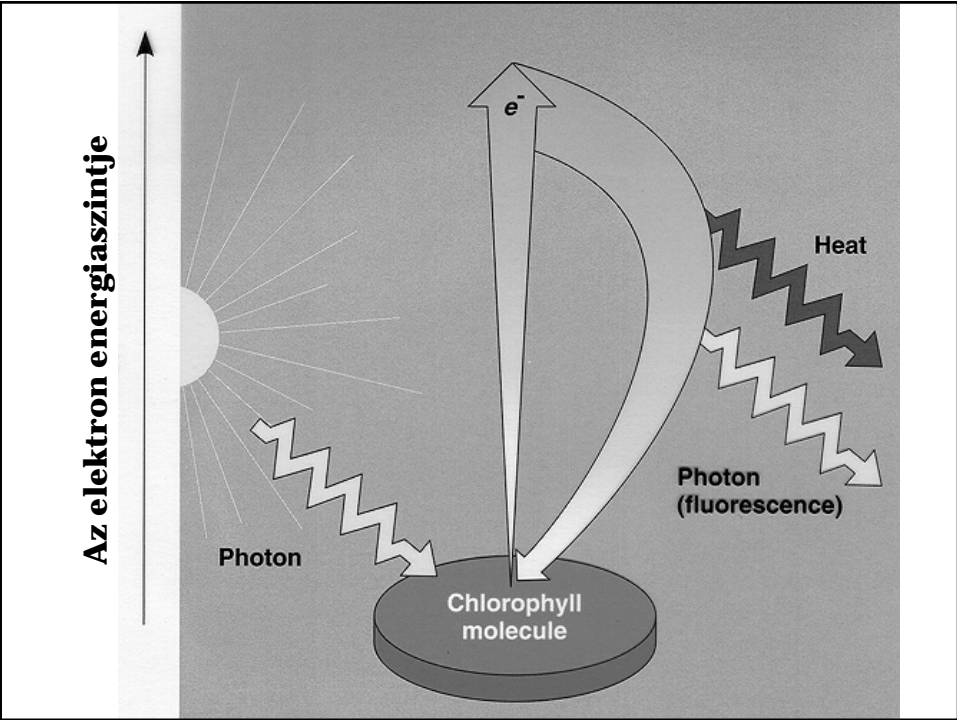
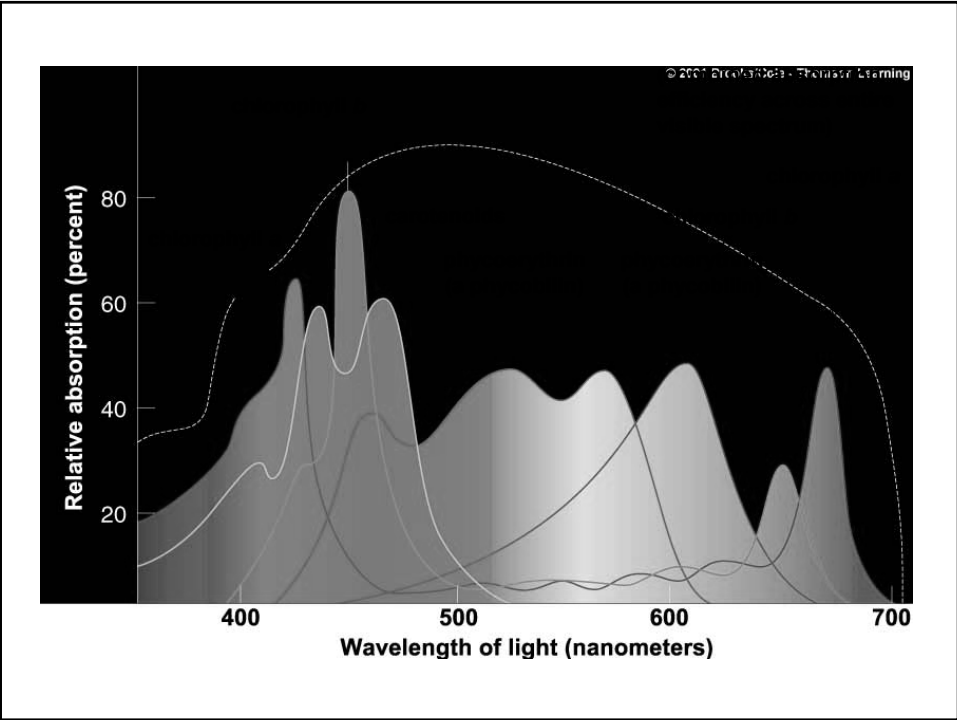
Minden fotoszintetizáló szervezetben megtalálható kísérőpigmentek, sárgás, vörös vagy narancs színűek

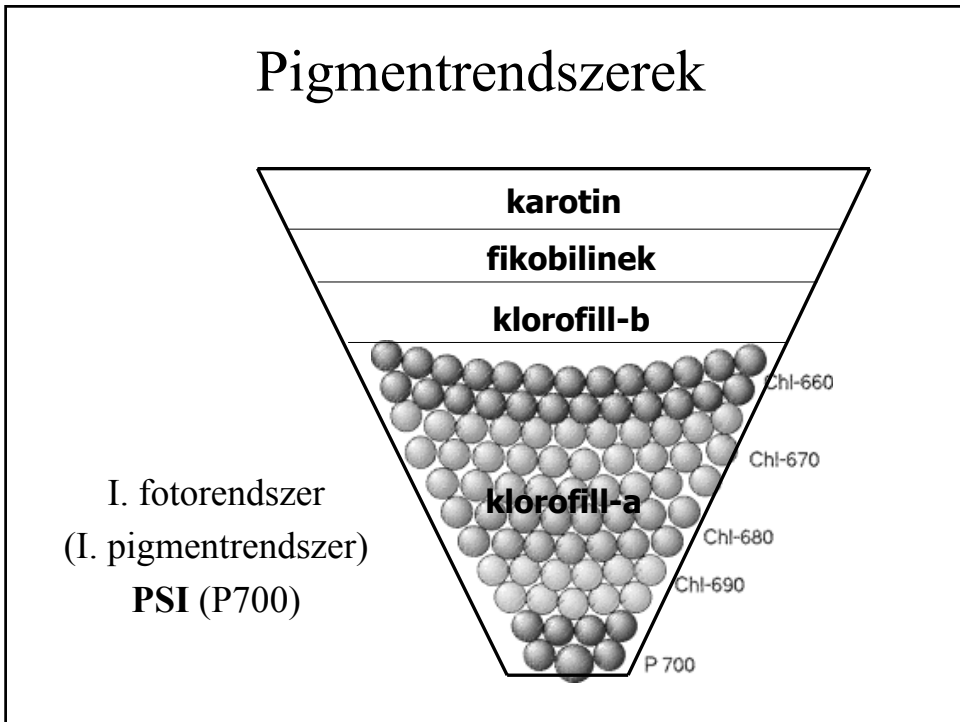
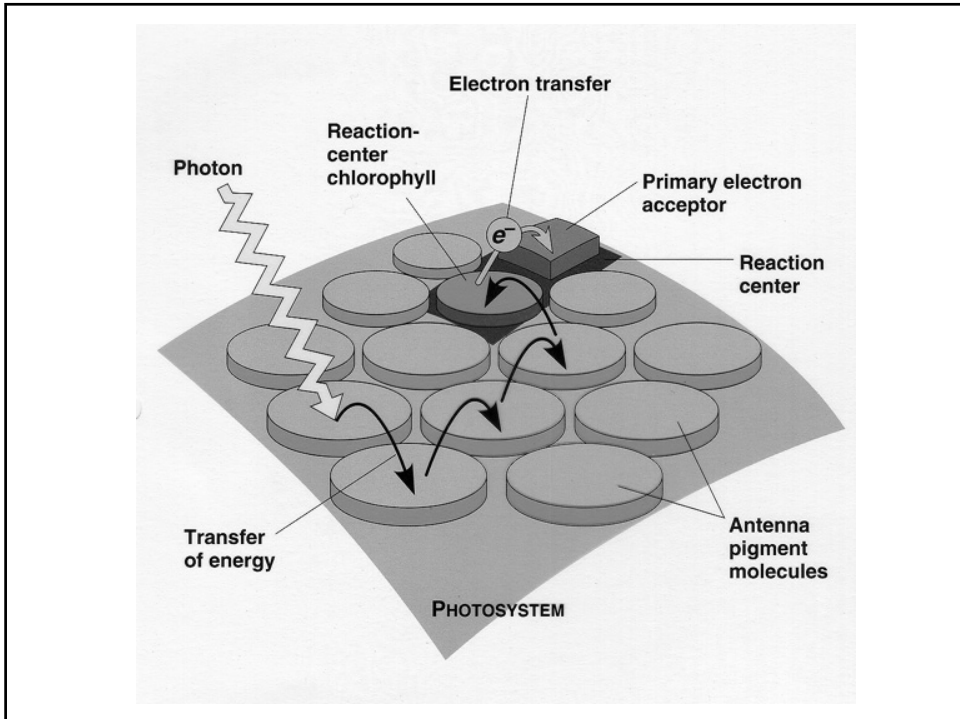

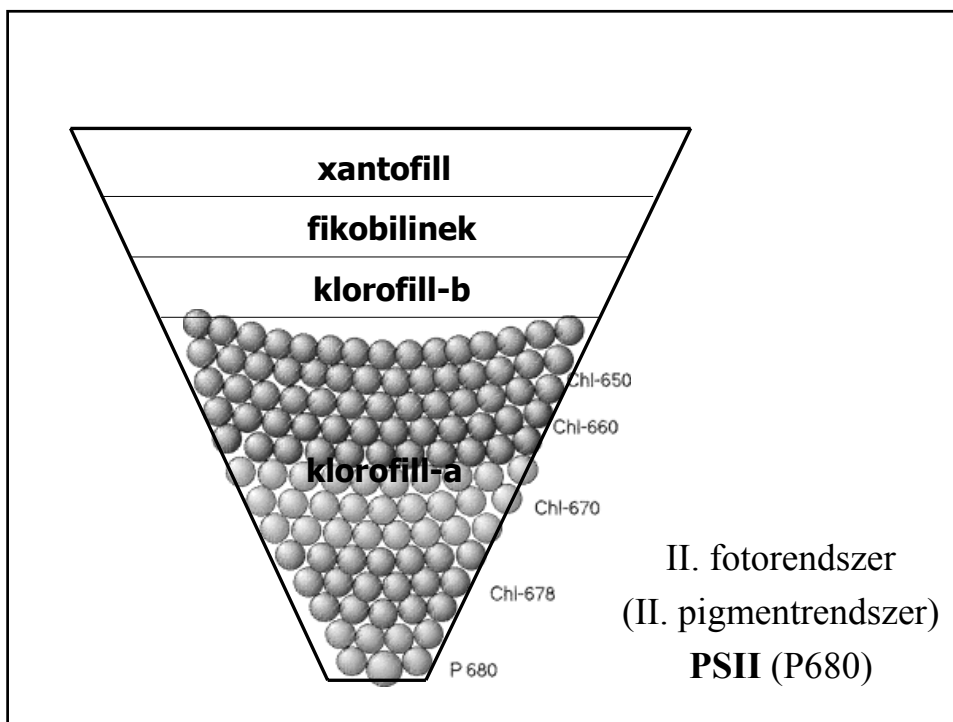
Fucoxanthin (barnamoszatokban)

Különböző pigmentek elnyelési tartománya

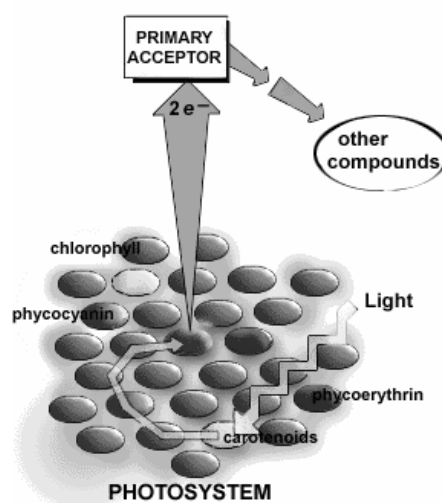

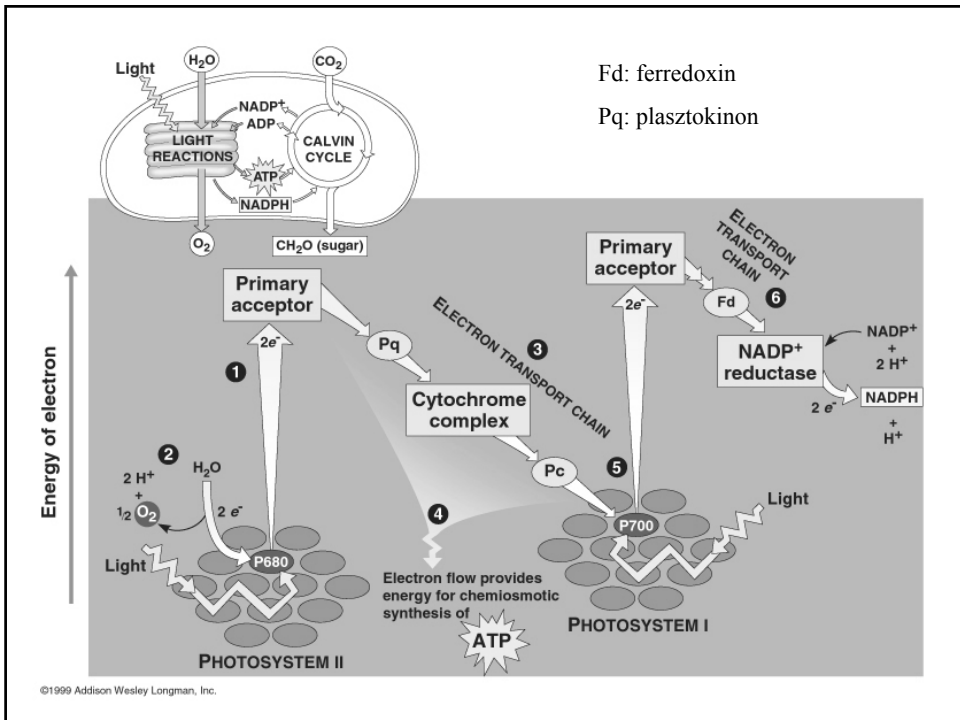
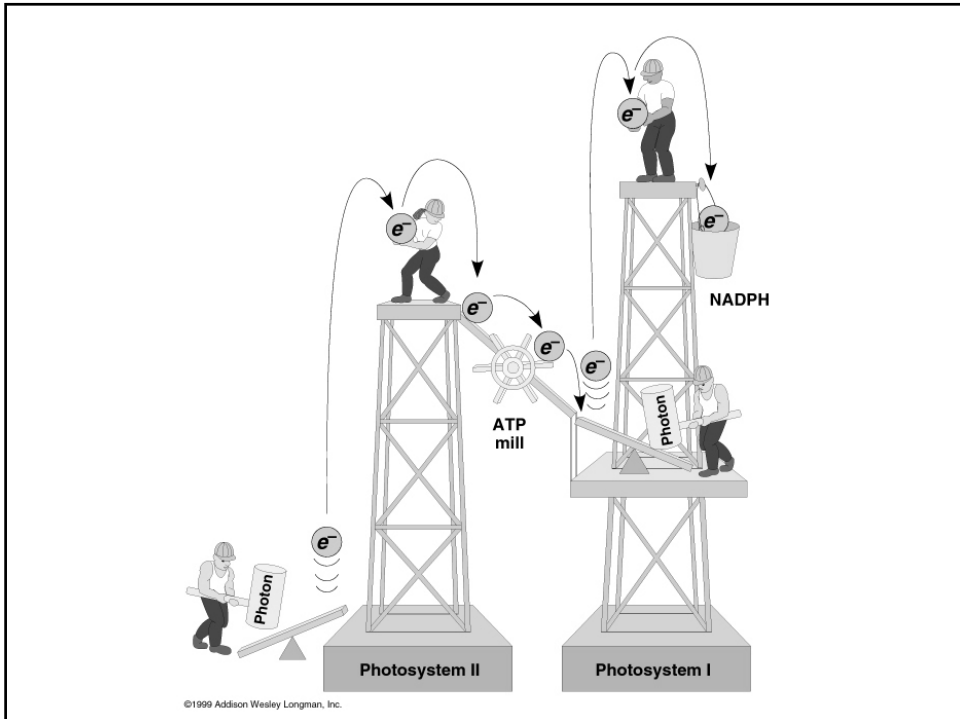

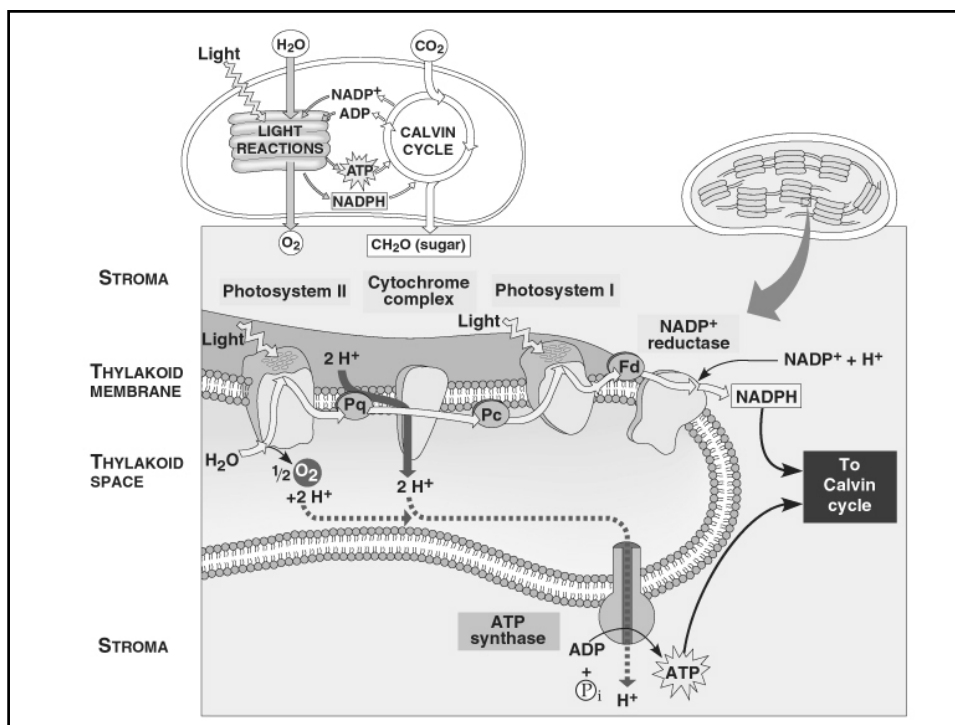
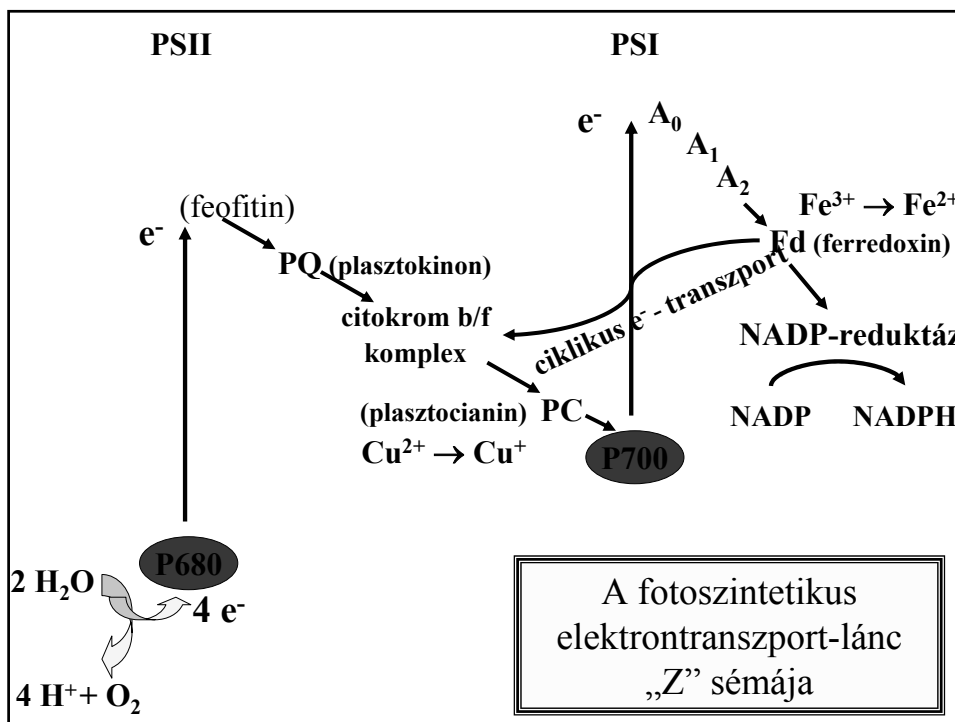
A pigmentrendszerek működése

- a fénygyűjtő pigmentek a beérkező foton energiáját a reakcióközpont felé irányítják
- a központi chl-a lead egy e^- -t
- elektronszállító rendszerre kerül

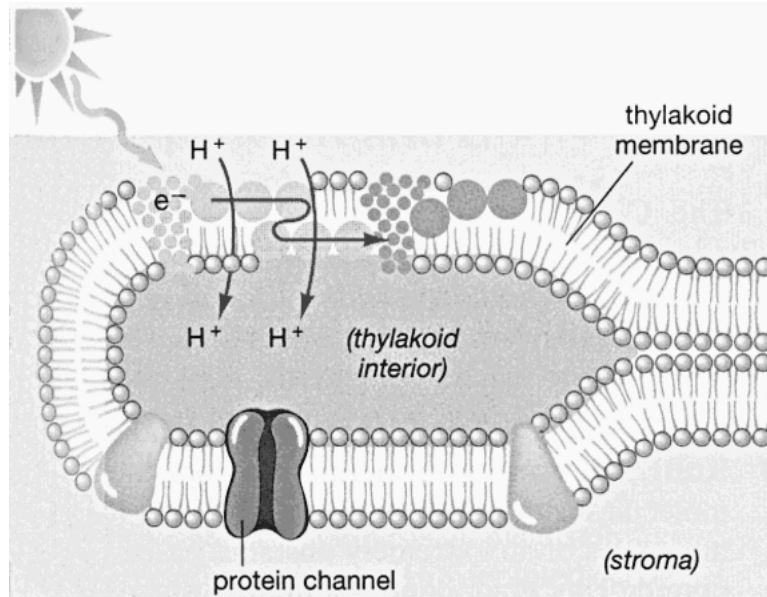

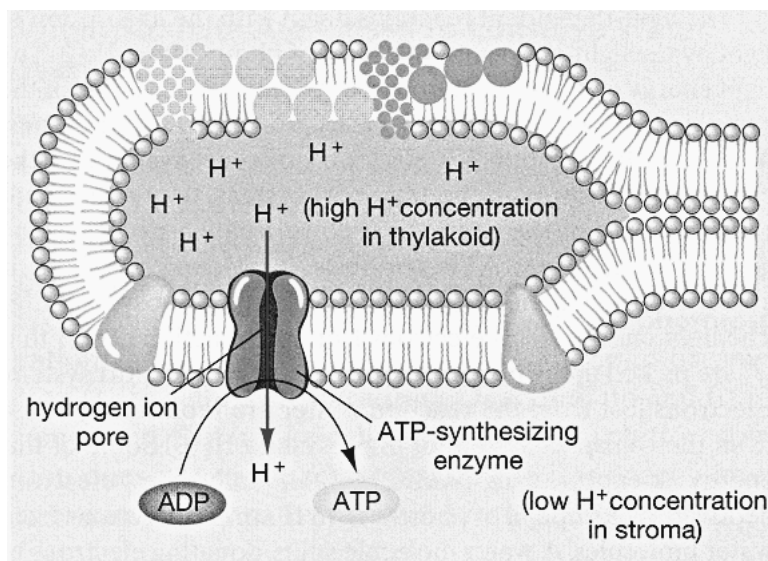

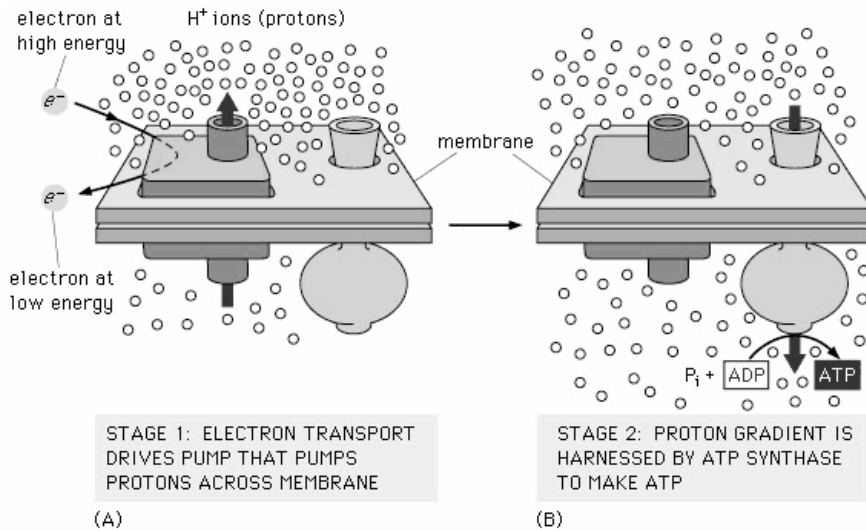
H⁺ - ionok felhalmozódása

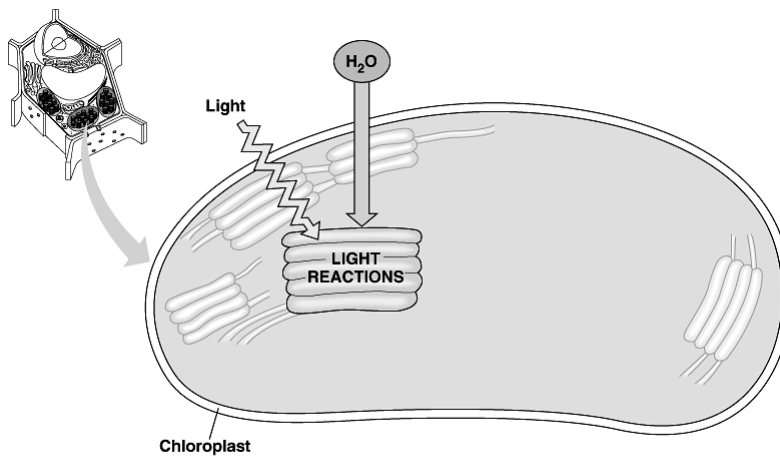
ATP szintézis - kemiozmózis

Kemiozmózis

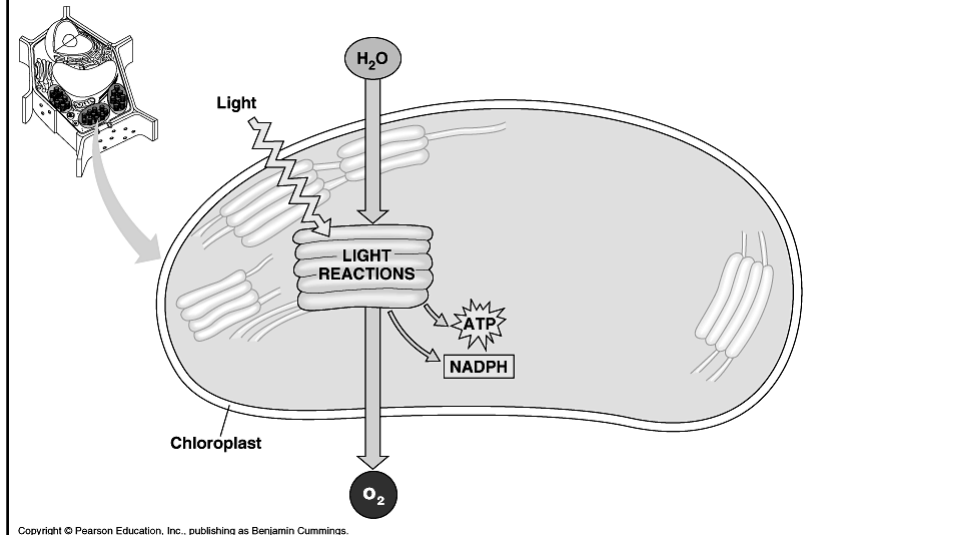

A fotoszintézis első lépése a fényenergia megkötése

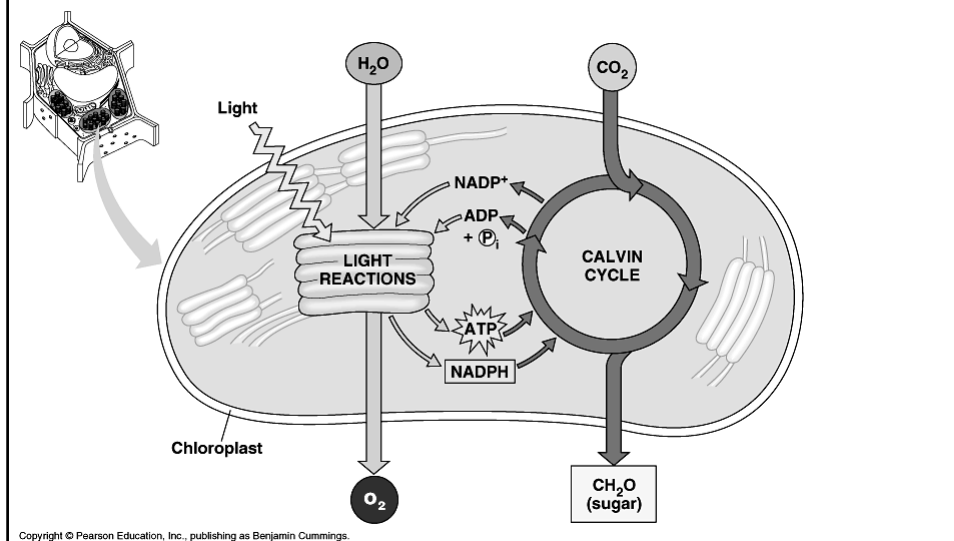

Copyright © Pearson Education, Inc., publishing as Benjamin Cummings.

ATP és NADPH valamint O_2 keletkezik

A kémiai energia a sötétszakaszban használódik fel

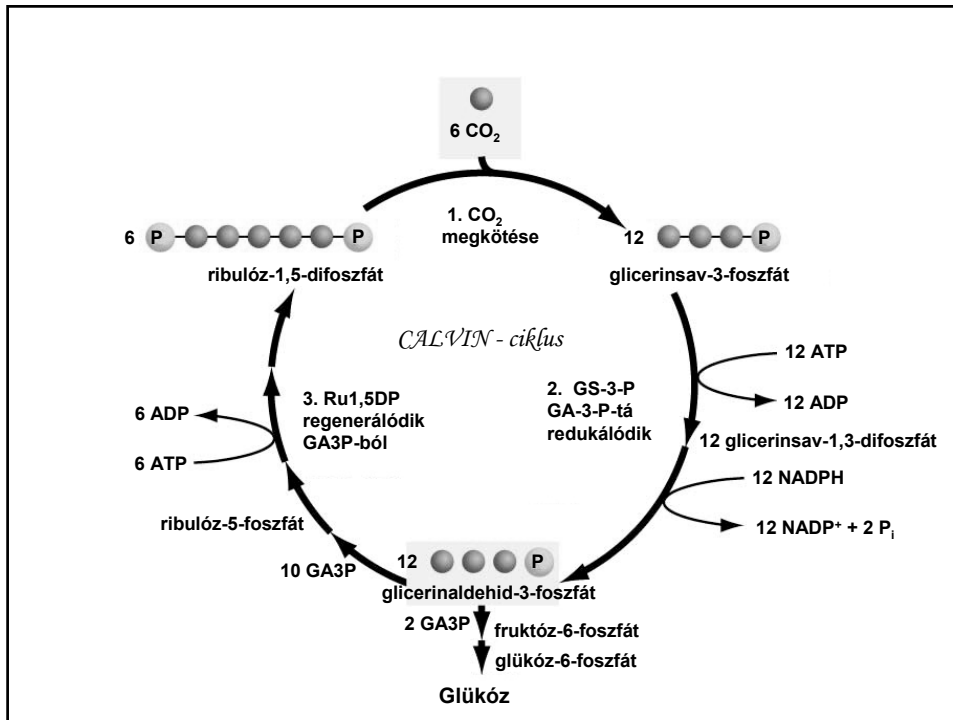
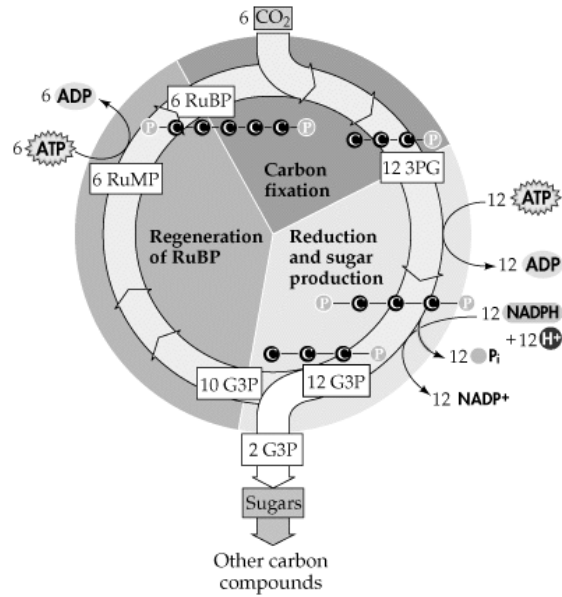
Calvin-ciklus

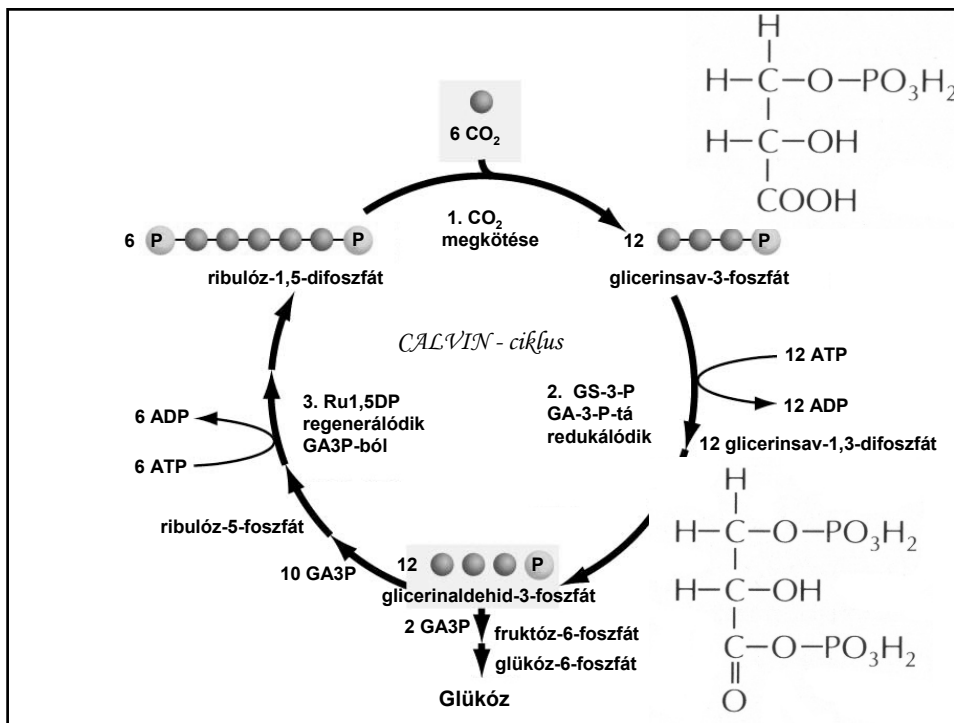
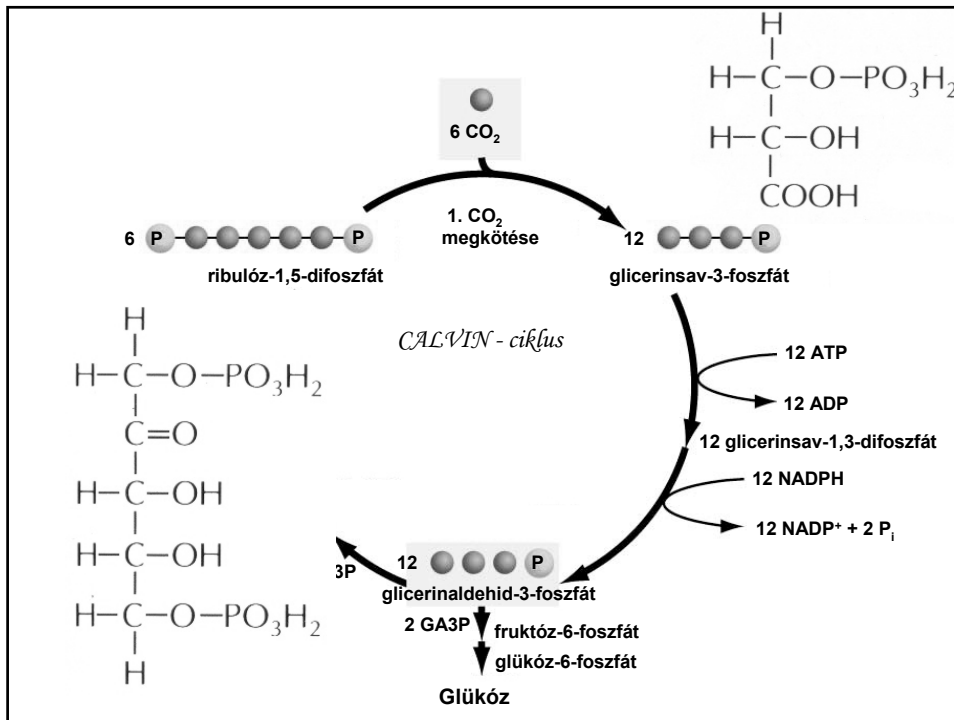
1. CO₂-fixálás

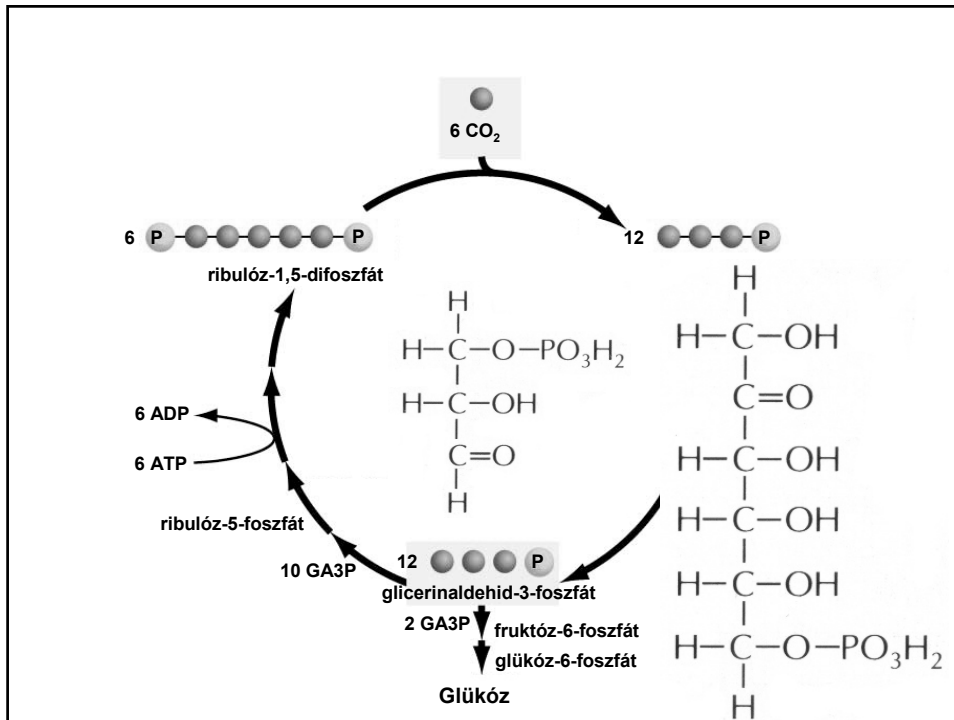
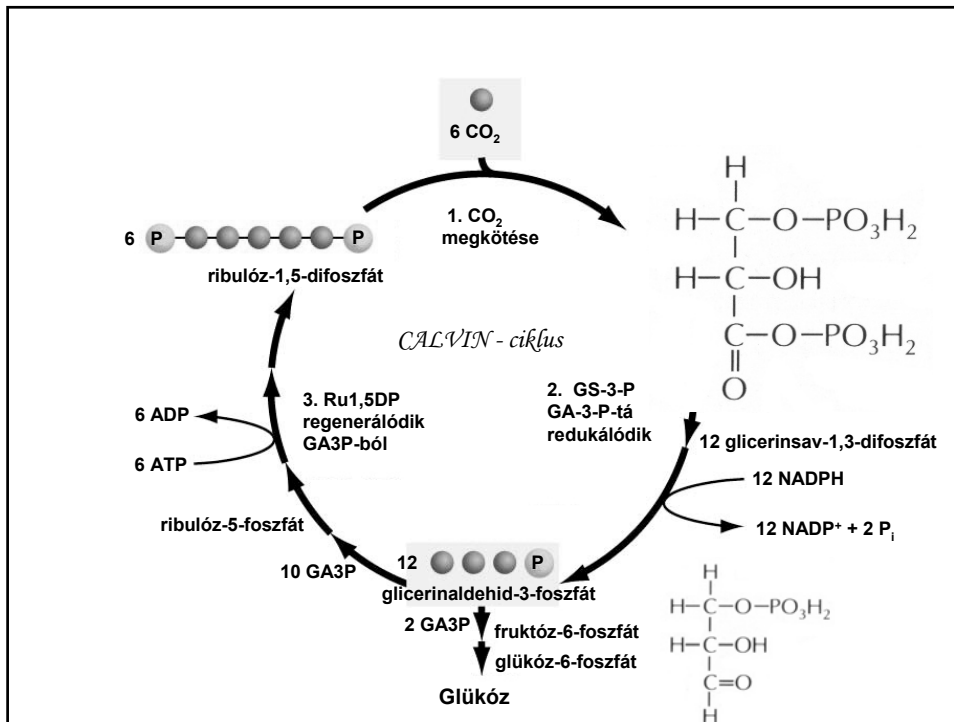
2. redukció

(G-sav-3-P →
G-aldehyd-3-P)

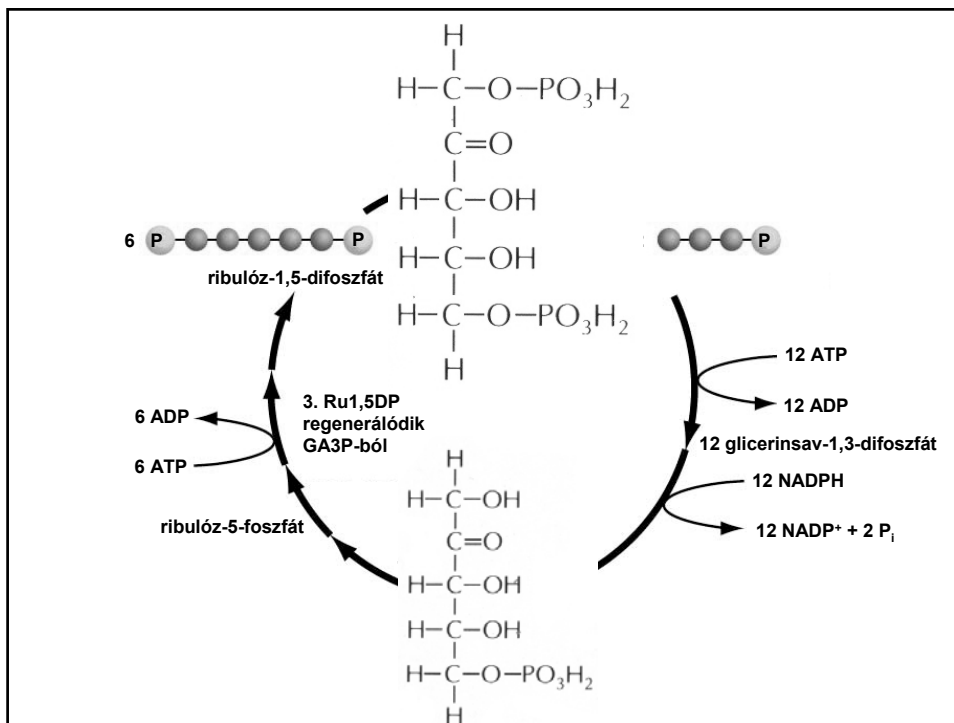
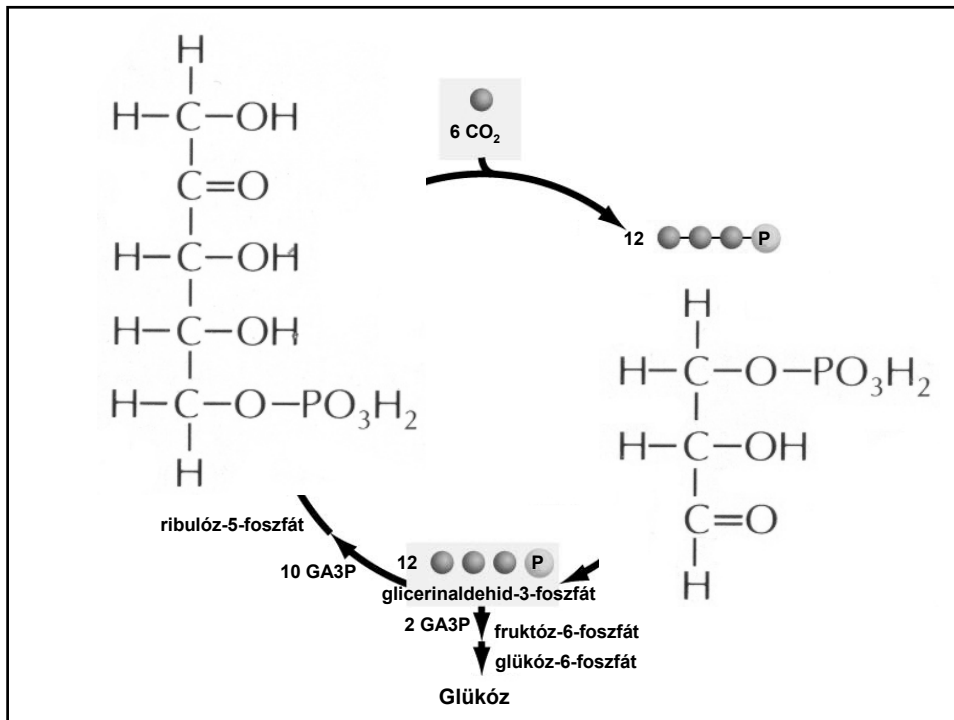
3. ribulóz-1,5-difoszfát
regenerációja

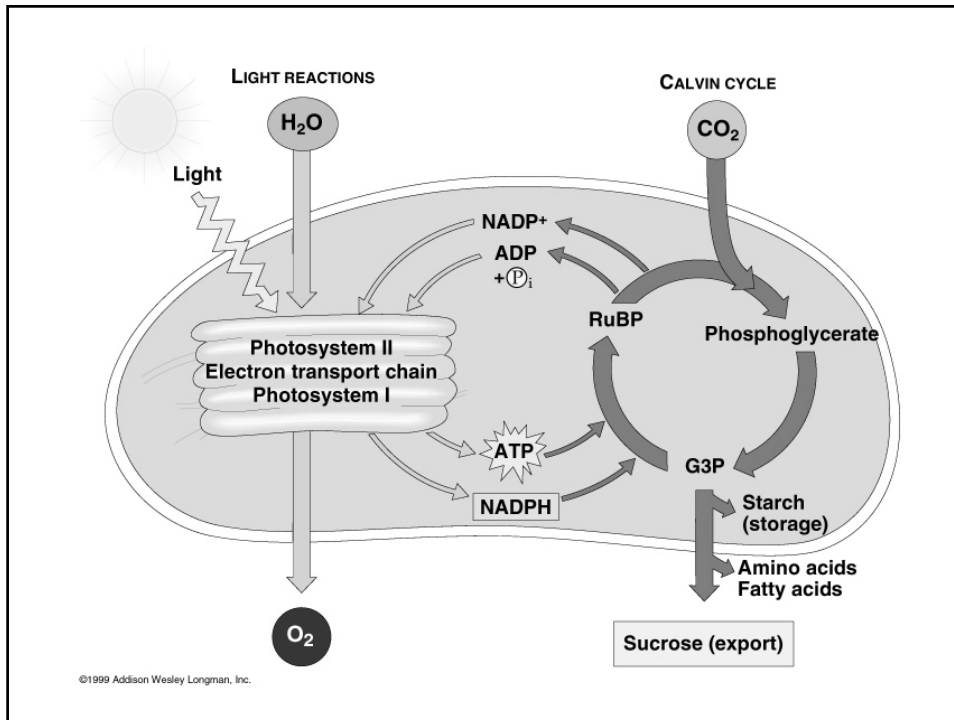
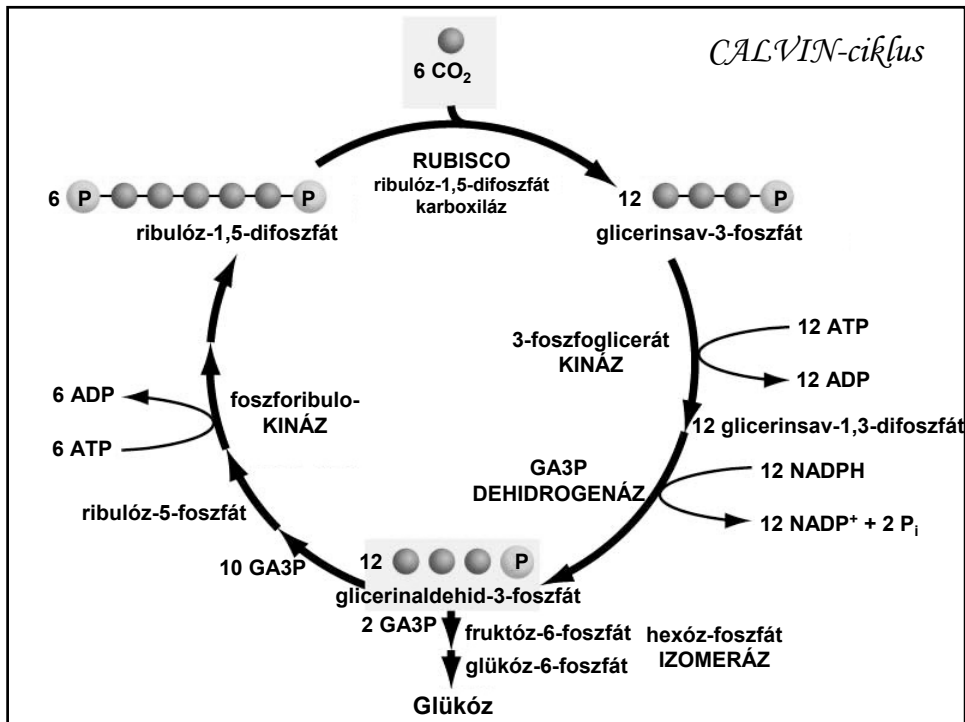

KEMOSZINTÉZIS

szerves anyagok eloxidálásából nyernek energiát → CO₂-fixáció

(szerves vegyületeiket szén-dioxidból építik fel, de nem fényenergia felhasználásával, hanem környezetük szerves anyagainak eloxidálásából származó E-val)

- AEROB

O₂ jelenlétében

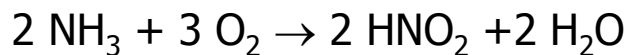
- ANAEROB

O₂-mentes közegben

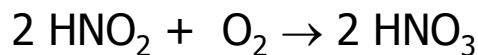
Kemoszintézis aerob útvjai

- Nitrifikáló baktériumok

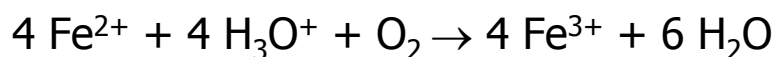
nitritbaktérium (Nitrosomonas)

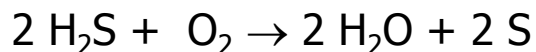
nitrátbaktérium (Nitrobacter)

- Vasbaktériumok

- Kénbaktériumok

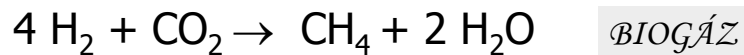

Kemoszintézis anaerob útjai

- Denitrifikáló baktériumok

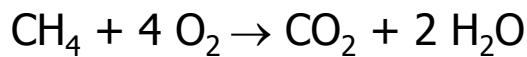

- Metánképző baktériumok

Kérődzők!

DE: **Metánbaktérium:** a cellulózbontás során fejlődő metánt (mocsárgáz) égetik el: lidércfény

GLÜKONEOGENEZIS

- táplálék → glükóz → saját szénhidrátok
- spec. eset (éhezés, erős izommunka)
cukorképződés nem cukorszerű szerves vegyületekből: GLÜKONEOGENEZIS

szerves vegyület → piroszőlősav → glükóz

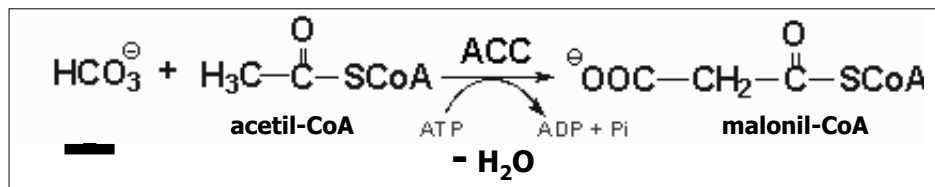
3.2.2. A lipidek felépítő folyamatai

Zsírsavak bioszintézise

Helye: a sejt citoplazmája
szénhidrátok → zsírsavak

1. lépés

acetil-koenzim-A-karboxiláz

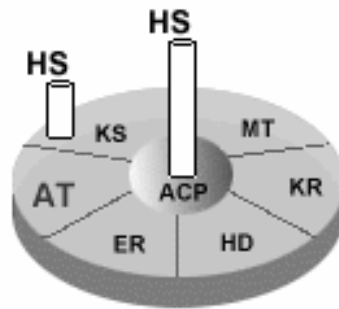

További lépések

zsírsav-szintetáz enzimkomplex

- acetil-CoA és malonil-CoA az enzimkompleyre kötődik
- CO₂-kilépés közben összekapcsolódnak
- redukció (=O → -OH) NADPH-felhasználás
- vízkilépés (CH=CH)
- redukció (= → -) NADPH-felhasználás
- újabb malonil-CoA érkezik ...

A zsírsav-szintetáz enzimkomplex működése

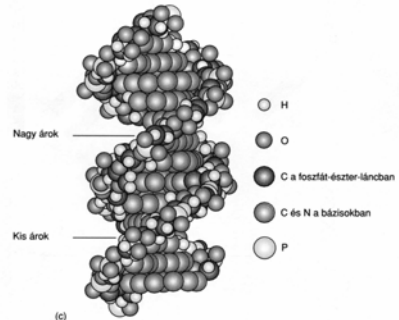
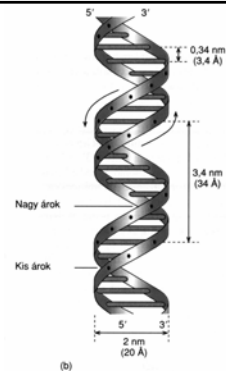
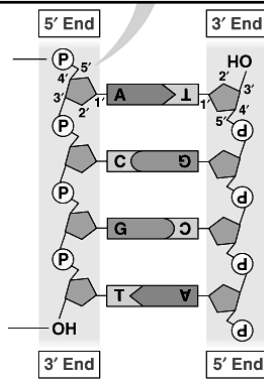
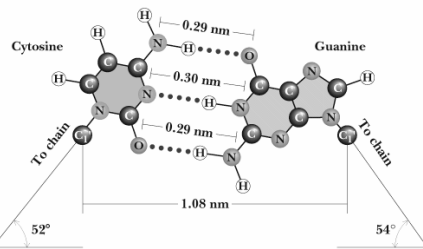
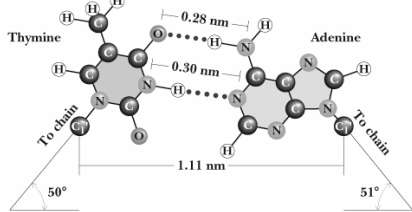

© 1998 Freeman and Feigenson; All Rights Reserved

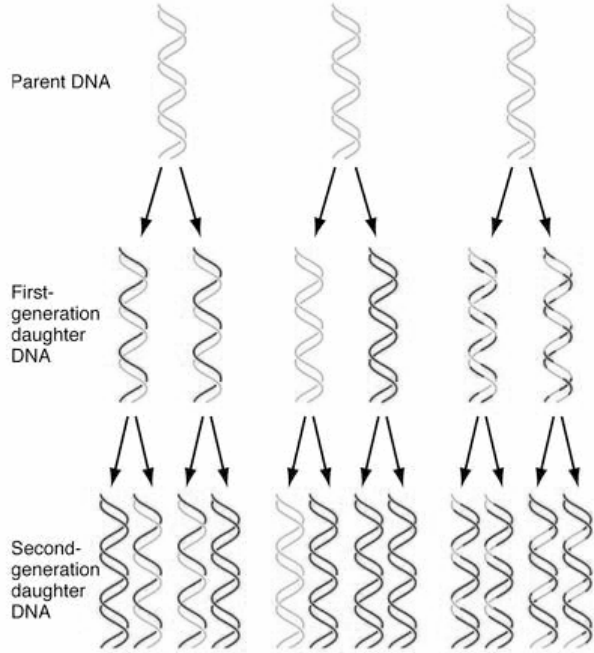
3.2.3. A nukleinsavak és fehérjék szintézise

Nukleinsavak szintézise

DNS- szintézis

(a) szemikonzervatív (b) konzervatív (c) diszperzív

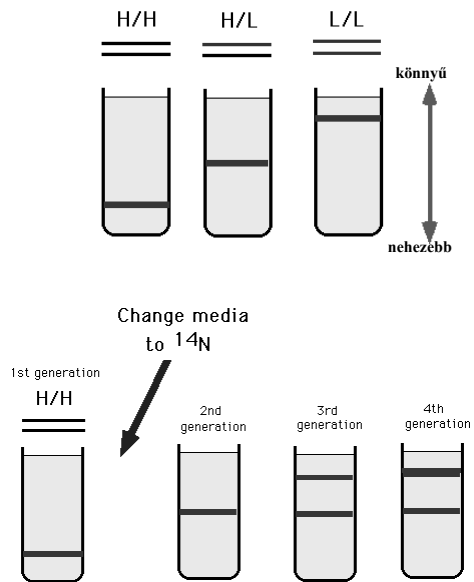
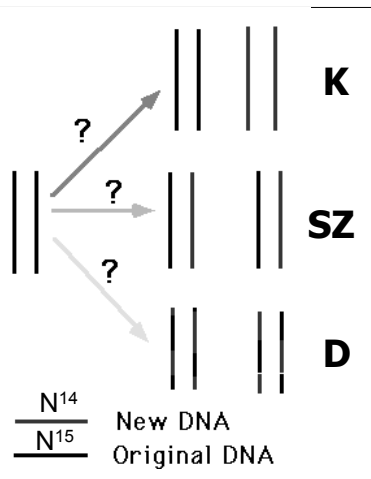

kék: nehéz N
piros: könnyű N

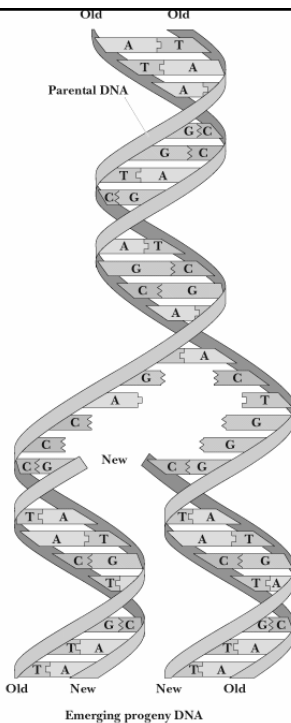
Meselson-Stahl kísérlet

H: heavy (nehéz)

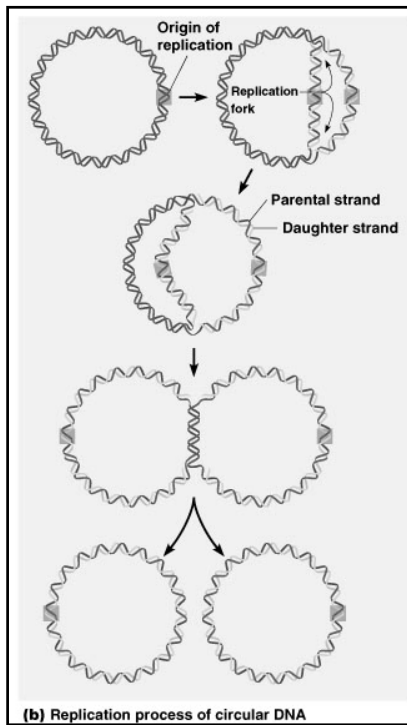
L: light (könnyű)

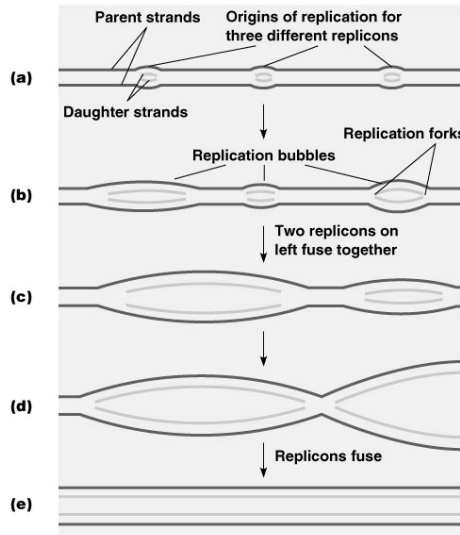
A DNS replikáció szemikonzervatív: a folyamat során a szülői fonalak elválnak egymástól és mindkettő templátként szolgál az új, komplementer szál szintéziséhez.

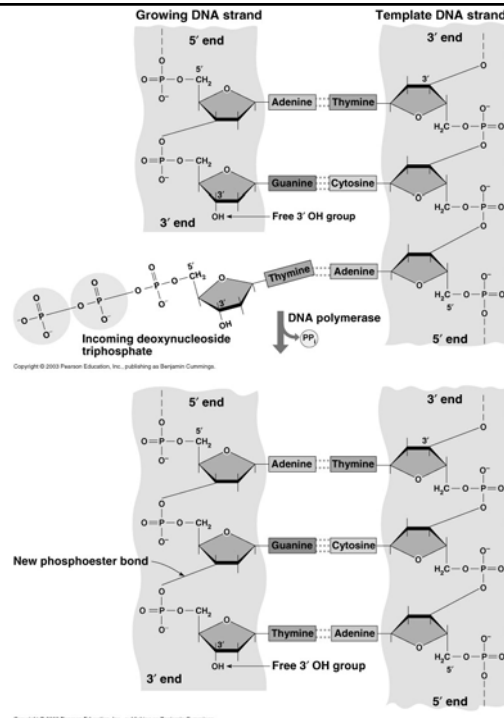
DNS-replikáció

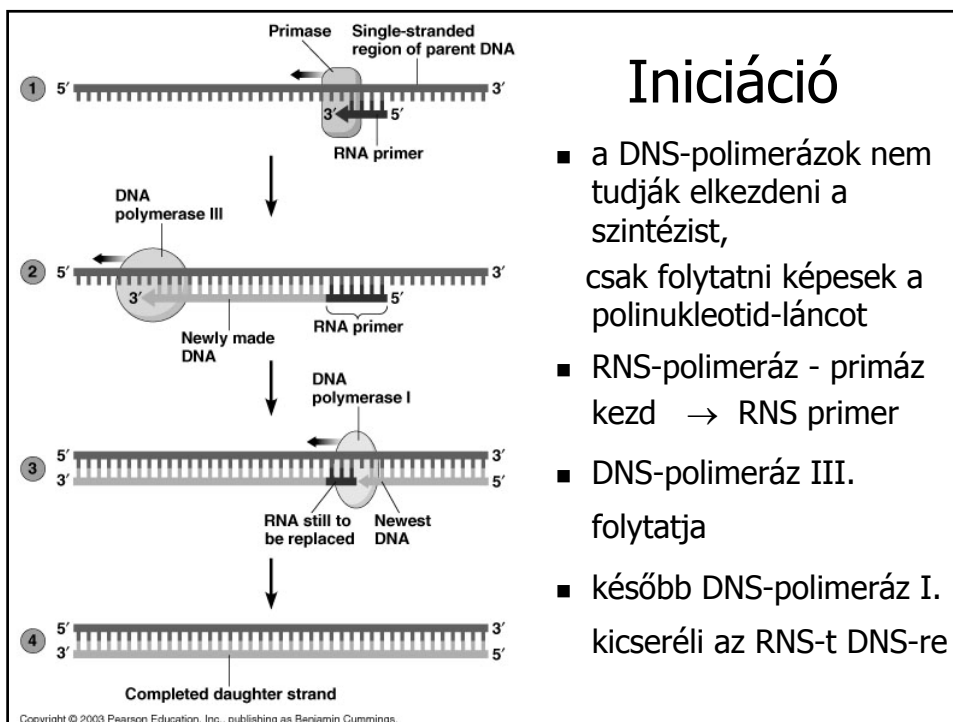
Copyright © 2003 Pearson Education, Inc., publishing as Benjamin Cummings.

DNS-lánc-hosszabbítás

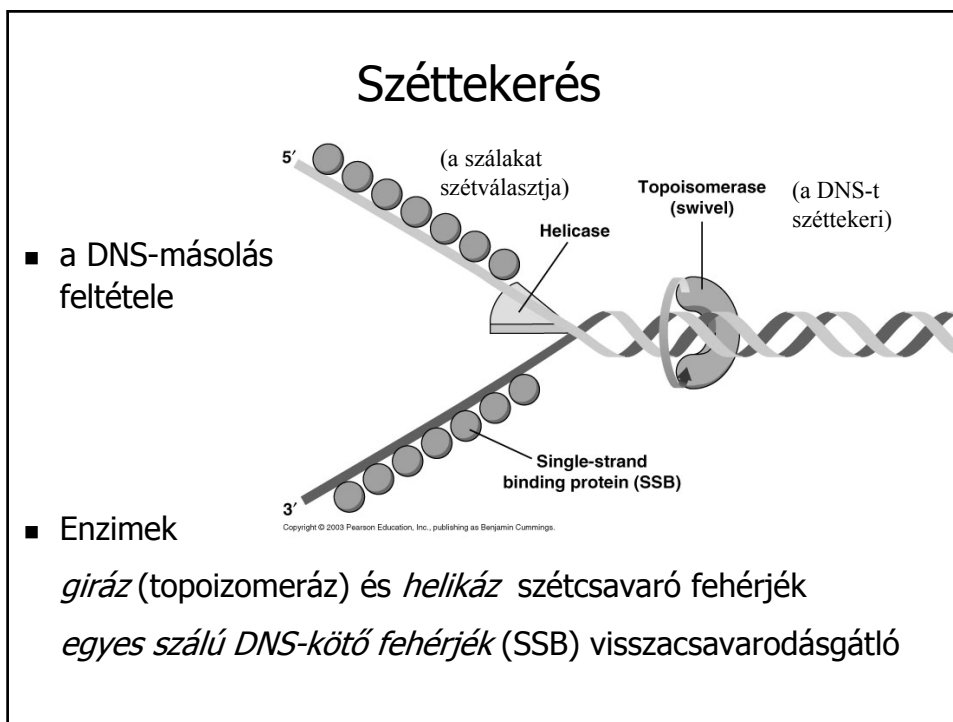
- aktivált deoxiribonukleotidok (nukleozid-trifoszfátok) ATP, GTP, TTP, CTP
- mindkét makroerg kötés energiája felhasználódik
- **szintézis iránya**
5' → 3'

Copyright © 2003 Pearson Education, Inc., publishing as Benjamin Cummings.

- a DNS-polimerázok nem tudják elkezdni a szintézist, csak folytatni képesek a polinukleotid-láncot
- RNS-polimeráz - primáz kezd → RNS primer
- DNS-polimeráz III. folytatja
- később DNS-polimeráz I. kicseréli az RNS-t DNS-re

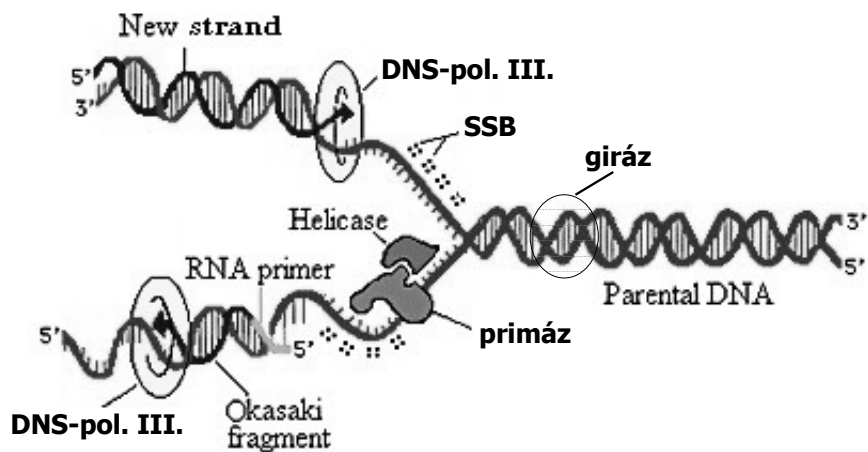

- a DNS-másolás feltétele

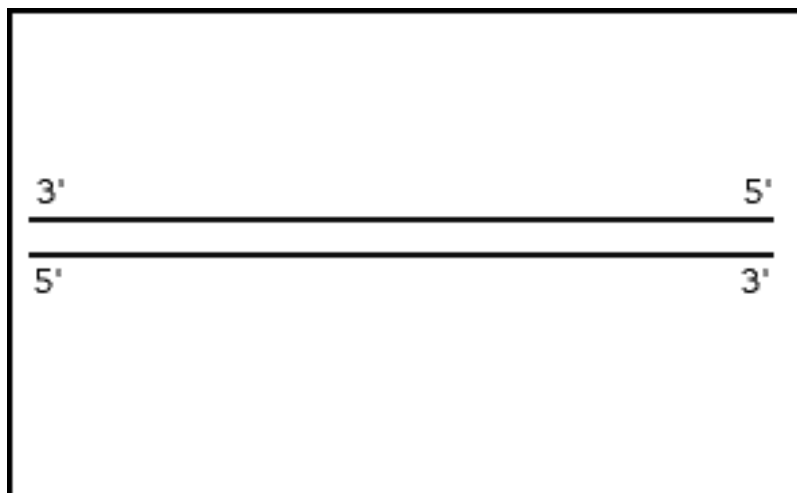
- Enzimek

giráz (topoizomeráz) és *helikáz* szétcsavaró fehérjék
egyes szálú DNS-kötő fehérjék (SSB) visszacsavarodásgátló

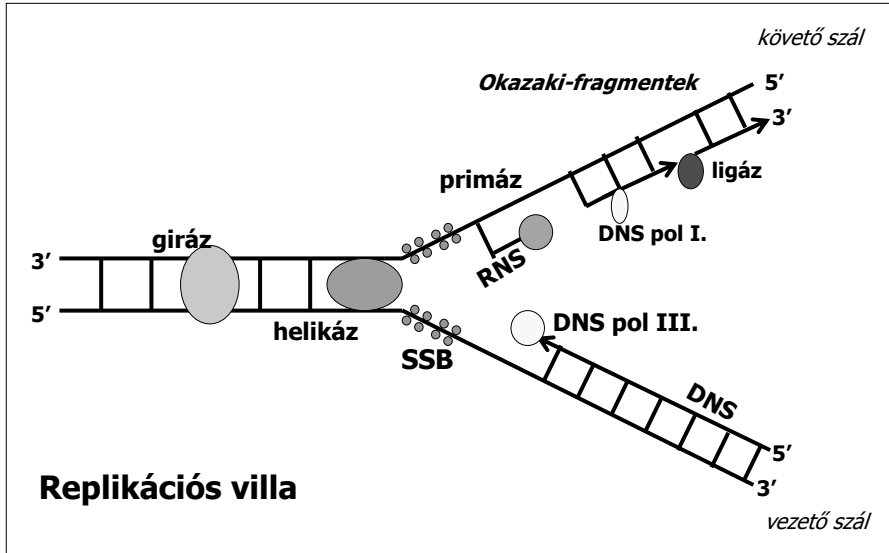
A replikációs villa

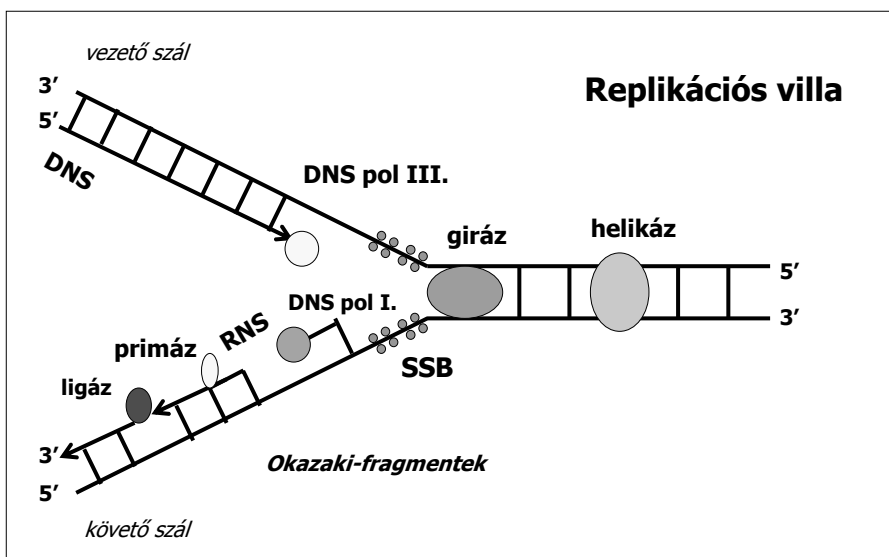
A DNS-replikáció folyamata

DNS-szintézis

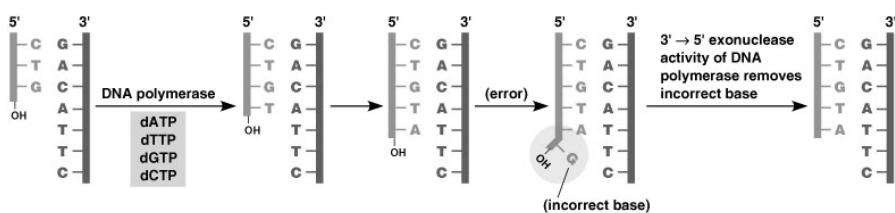

DNS-szintézis

Másolási pontosság

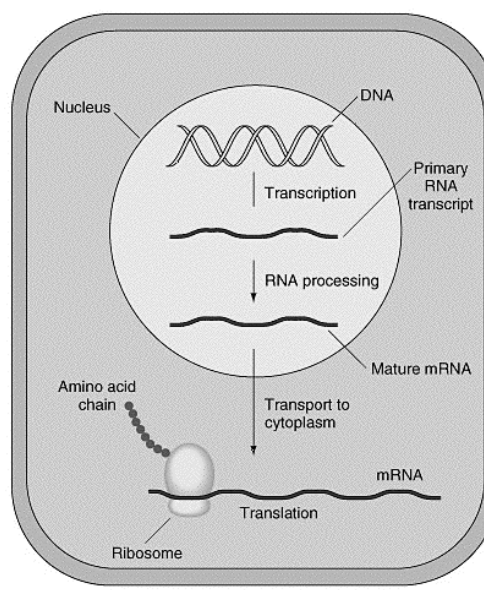
- génkészletünk (3 md bp) kb. 1 md-szor másolódik le életünk során
- hiba kb. 10 md-onként
- pontos másolás
- ellenőrző mechanizmusok
- javító rendszer

Copyright © 2003 Pearson Education, Inc., publishing as Benjamin Cummings.

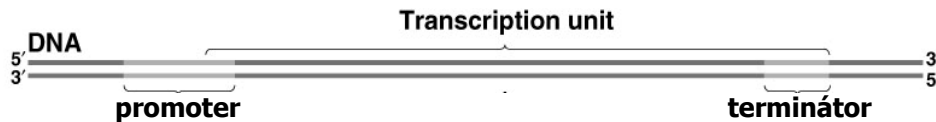
Fehérjeszintézis

- transzkripció
RNS-szintézis DNS-ről
- transláció
mRNS alapján
fehérjeszintézis

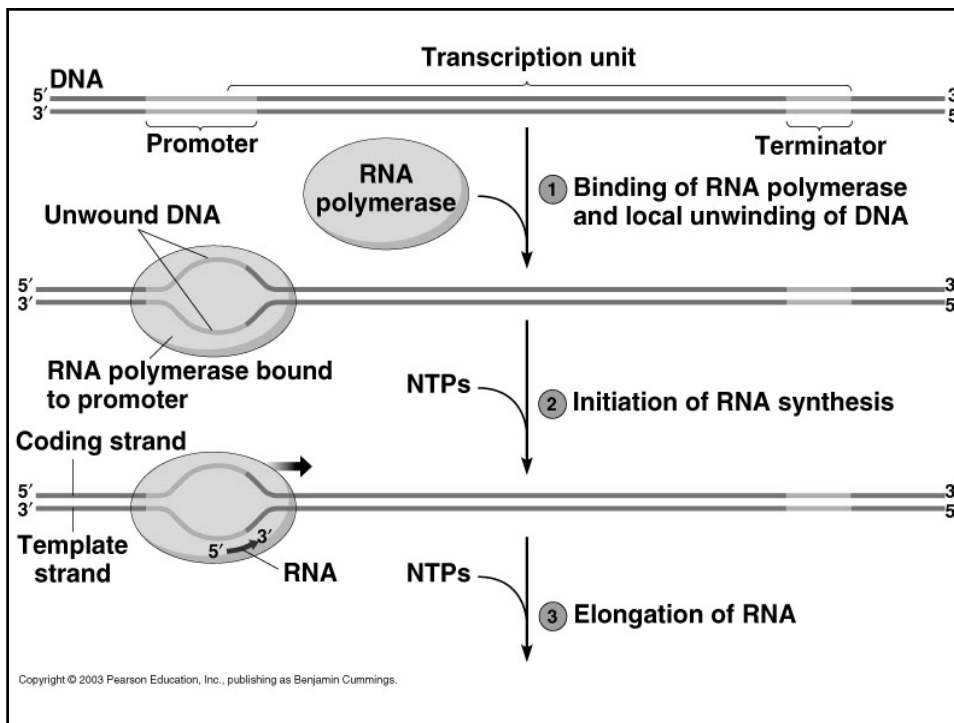
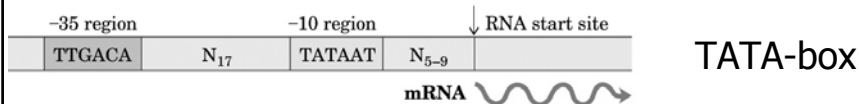

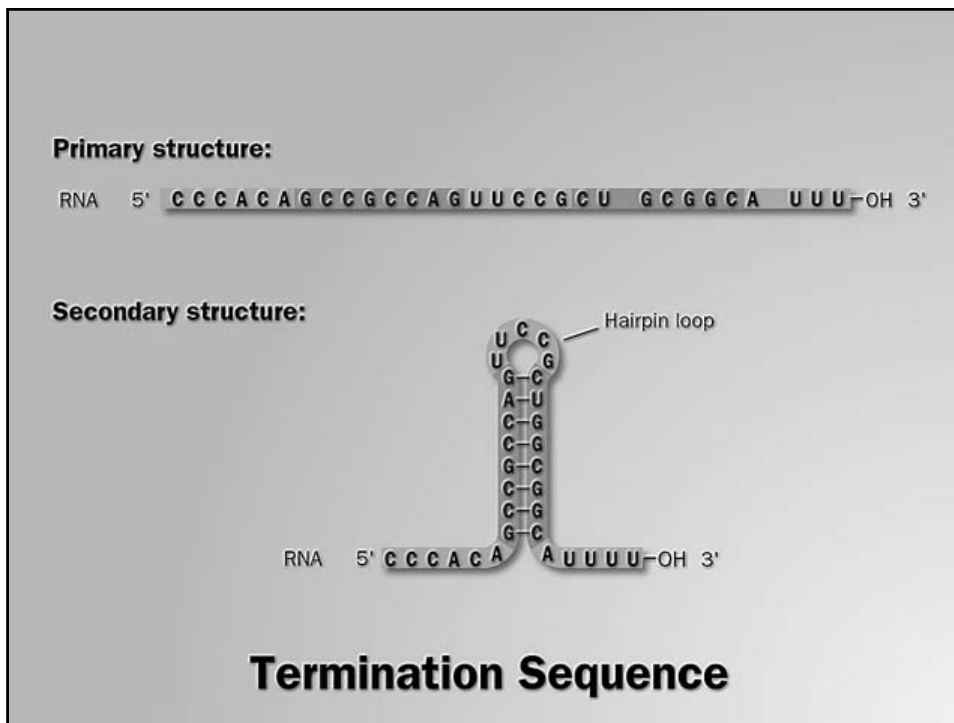
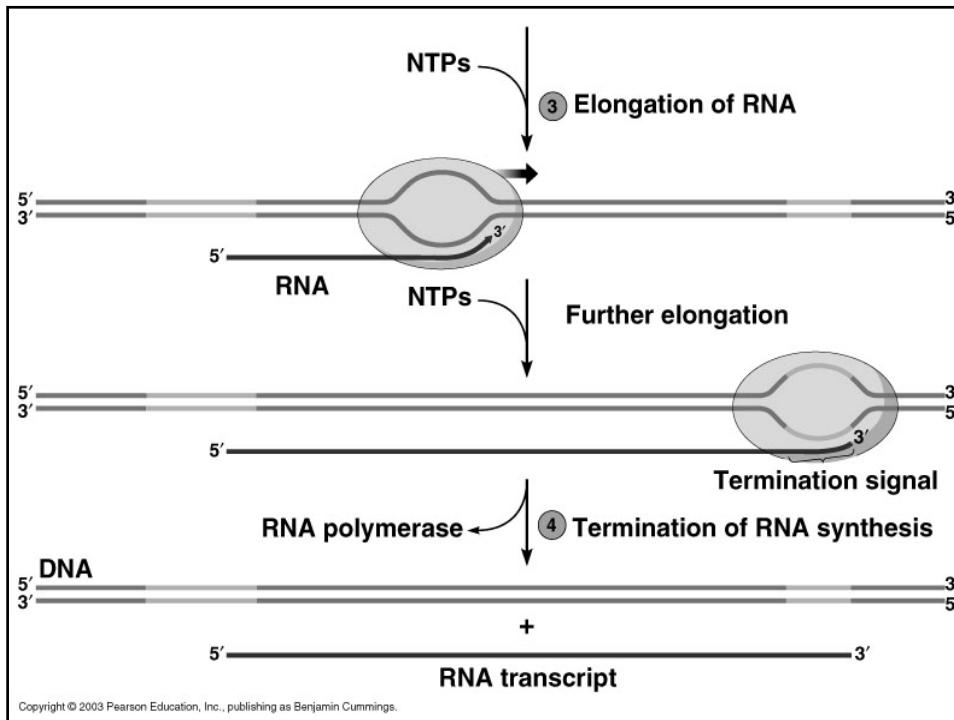
Transzkripció (átírás)

- DNS egyik szála minta – „értelmes szál”
- RNS-polimeráz enzim (sok alegység)

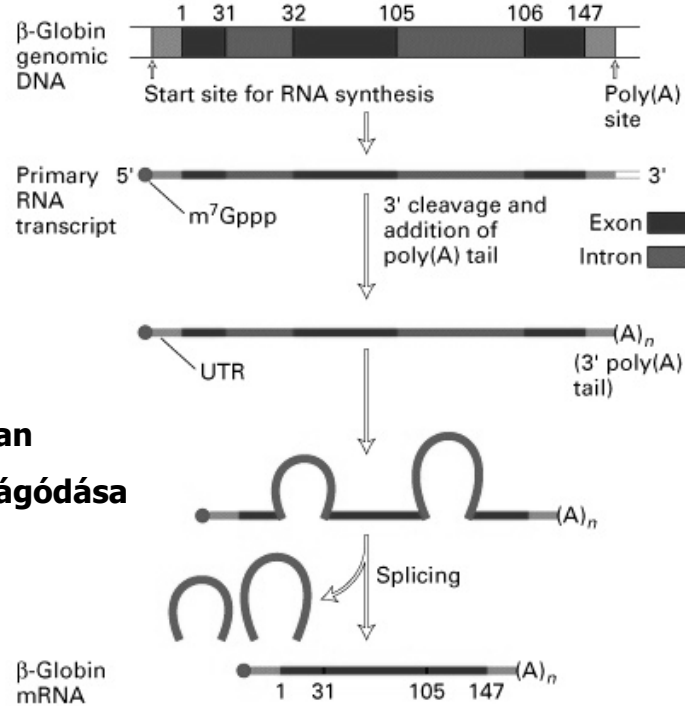
- gén (szabályozó szekvenciák + mRNS templát)

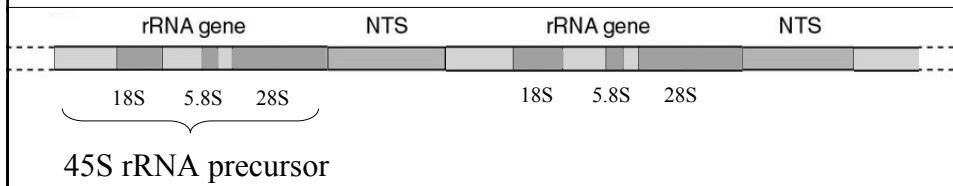

mRNS érése

- eukariótákban
- intronok kivágódása

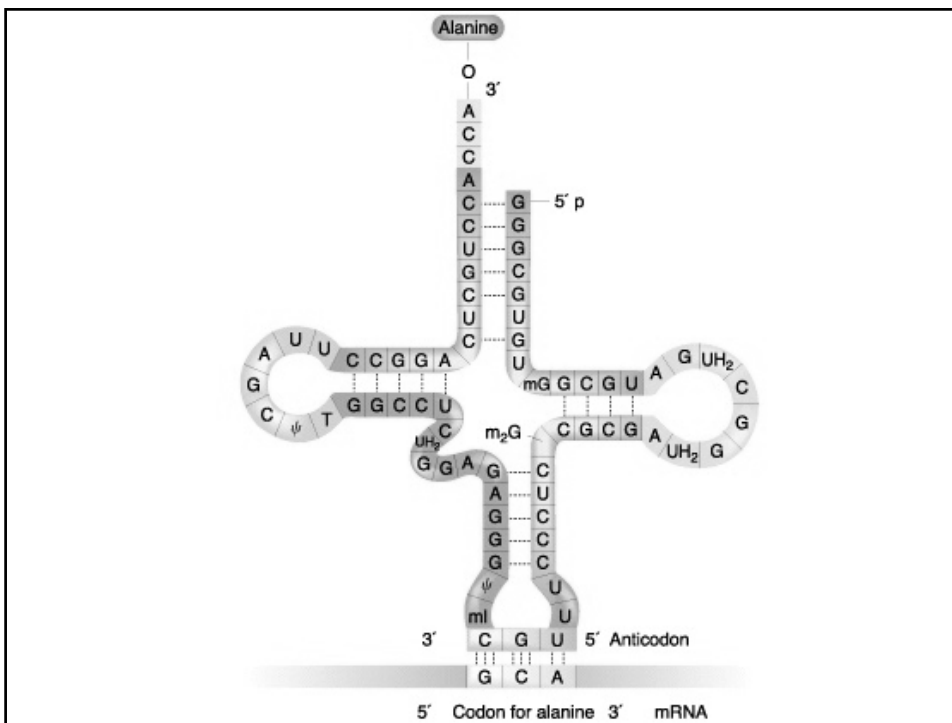
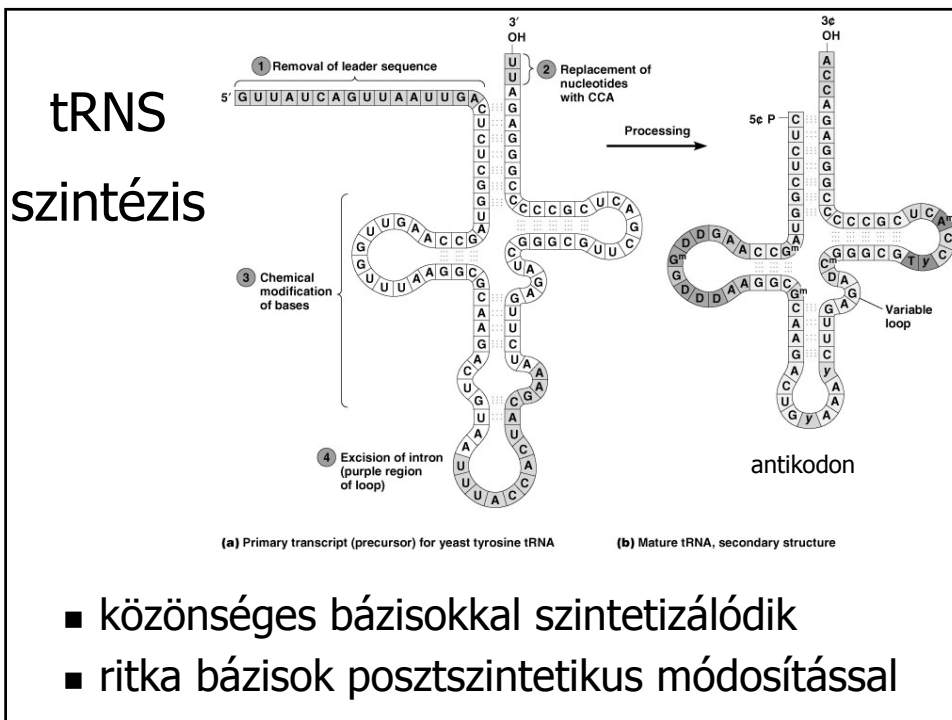

rRNS szintézis

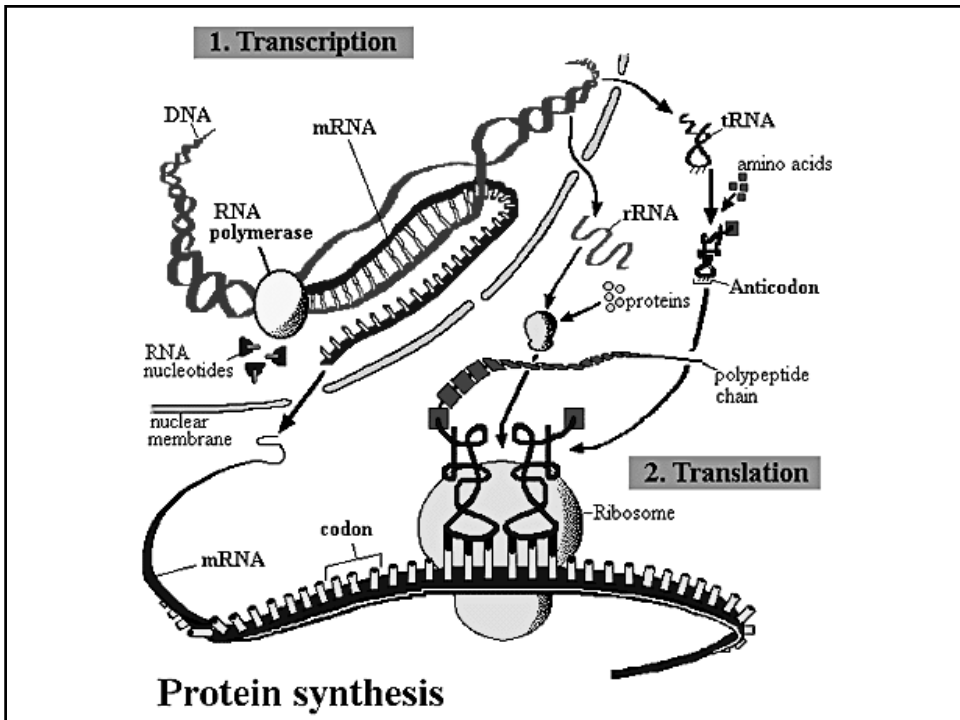
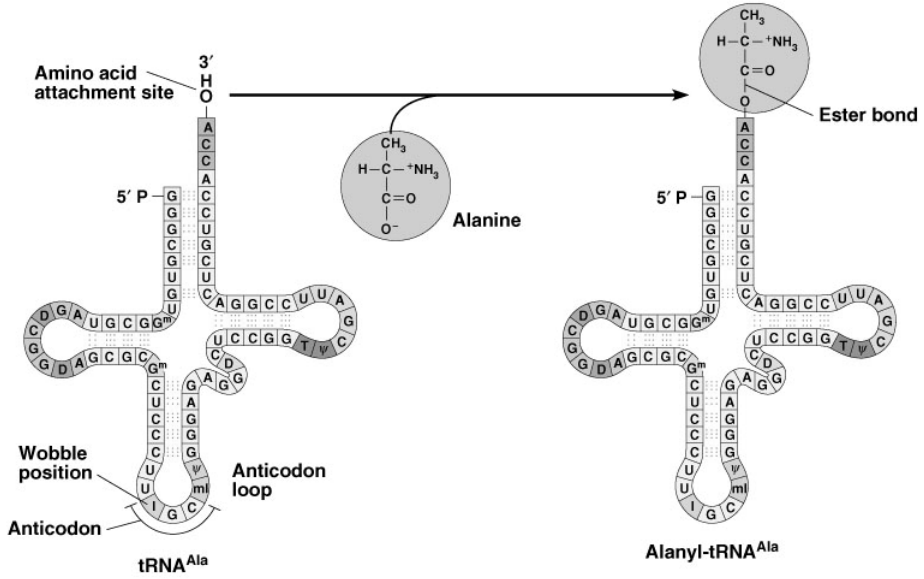

- egy közös gén kódolja az eukarióták összes rRNS-ét
- több százszoros ismétlődés

Aminoacil-tRNS-ek szintézise

A genetikai kód

- tripletek szükségesek min. 20 AS + stop kód
- leolvasás átfedésmentes (1957)
- kódolás vesszőmentes (frameshift mutáció)
AUGCAUUU → AUXGCAUUU
- 1961 Nierenberg & Matthaei poliU → poliPhe
- Khorana poliUC → poli(Ser-Leu)
- egy AS-at több triplet kódol
- minden kodon értelmes

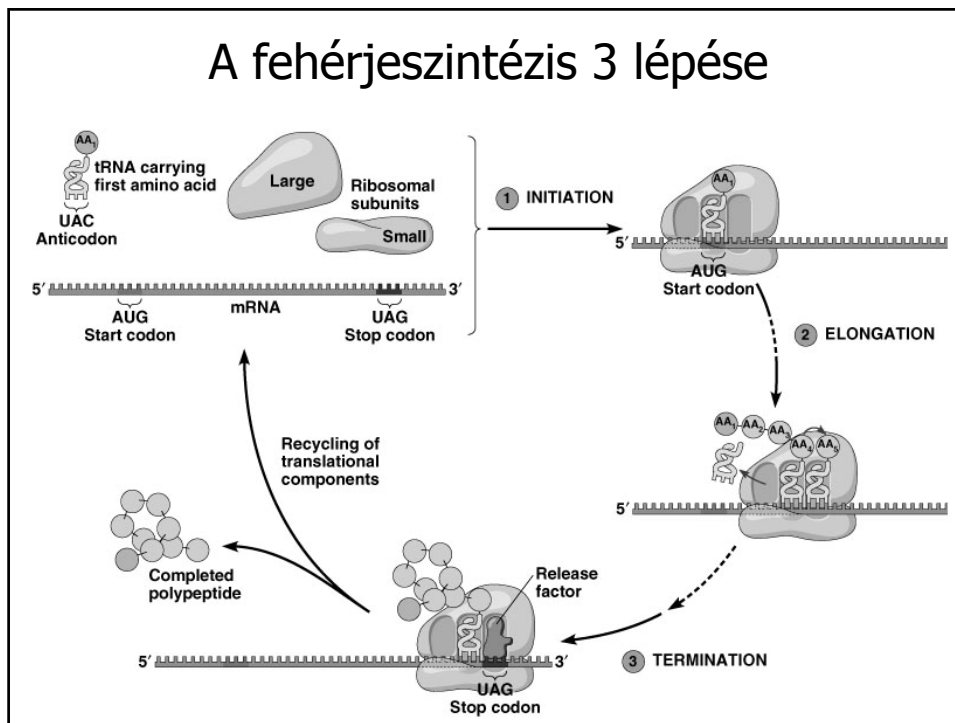
Genetikai információ

DNS	A T G A C C T T A G C C A C T	
	T A C T G G A A T C G G T G A	beszélő szál KÓD
mRNS	A U G A C C U U A G C C A C U	KODON
tRNS	U A C	ANTI-KODON
fehérje	Met Thr Leu Ala Thr	AS-ak

A genetikai kód

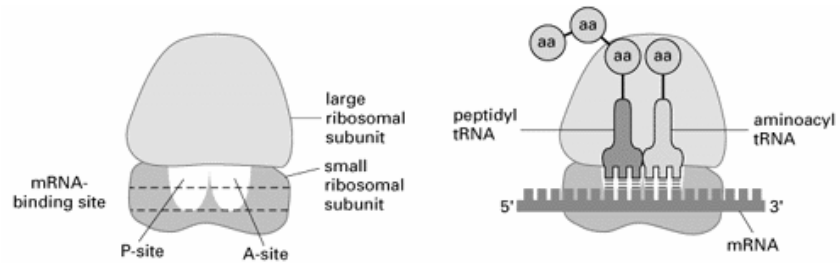
	2. U	C	A	G	3.
1. U	UUU } Phe UUC } UUA } Leu UUG }	UCU } UCC } Ser UCA } UCG }	UAU } Tyr UAC } UAA Stop UAG Stop	UGU } Cys UGC } UGA Stop UGG Trp	U C A G
C	CUU } CUC } Leu CUA } CUG }	CCU } CCC } Pro CCA } CCG }	CAU } His CAC } CAA } CAG } Gln	CGU } CGC } Arg CGA } CGG }	U C A G
A	AUU } AUC } Ile AUA } AUG Met	ACU } ACC } Thr ACA } ACG }	AAU } Asn AAC } AAA } AAG } Lys	AGU } Ser AGC } AGA } AGG } Arg	U C A G
G	GUU } GUC } Val GUA } GUG }	GCU } GCC } Ala GCA } GCG }	GAU } Asp GAC } GAA } GAG } Glu	GGU } GGC } Gly GGA } GGG }	U C A G

A fehérjeszintézis 3 lépése

- riboszóma

P hely-peptidil   A hely-aminoacil

- fehérjeszintézis iránya az mRNS-en 5'→3'

- antikodon 3'→5' irányú

1. Iniciáció

- riboszóma alegységei és Met-tRNS mRNS-hez kötődik

2. Elongáció

- következő aminoacil-tRNS A helyre
- peptidkötés létrehozása
- üres tRNS

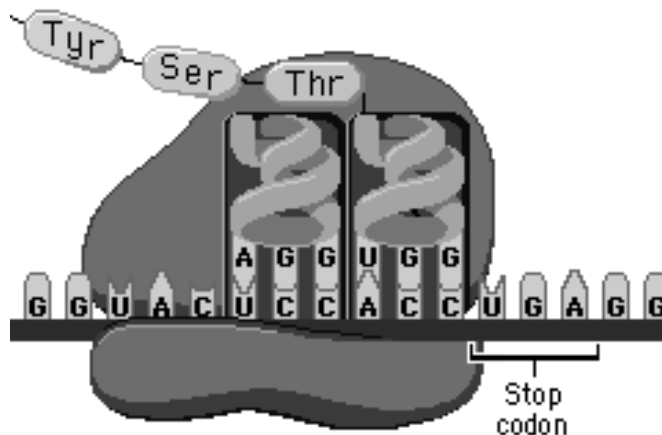
távozik

- shift
- ...

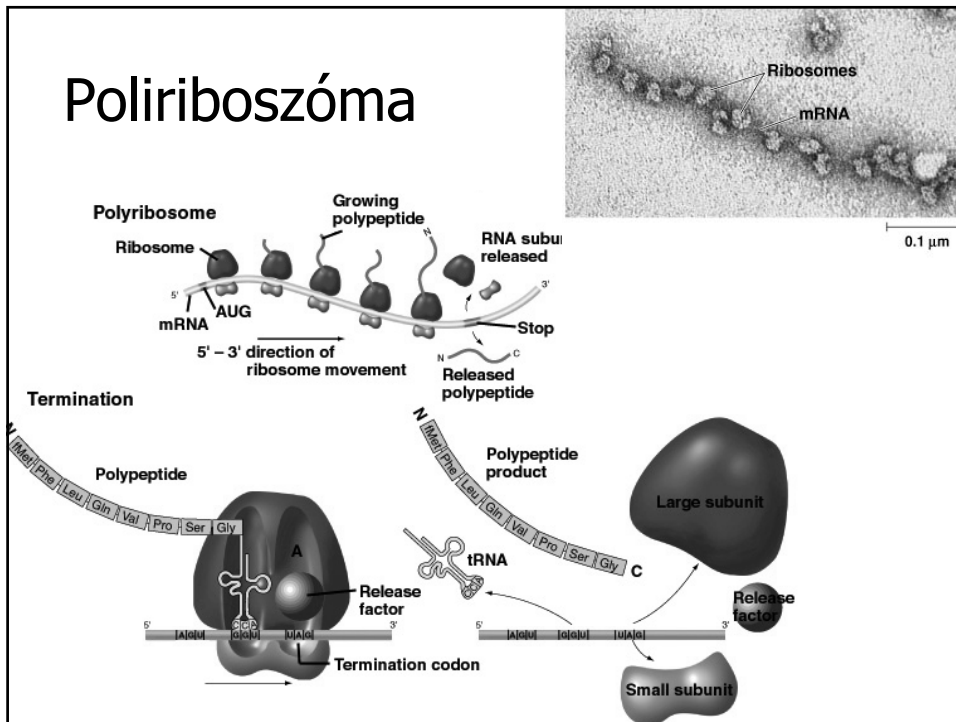

3. Termináció

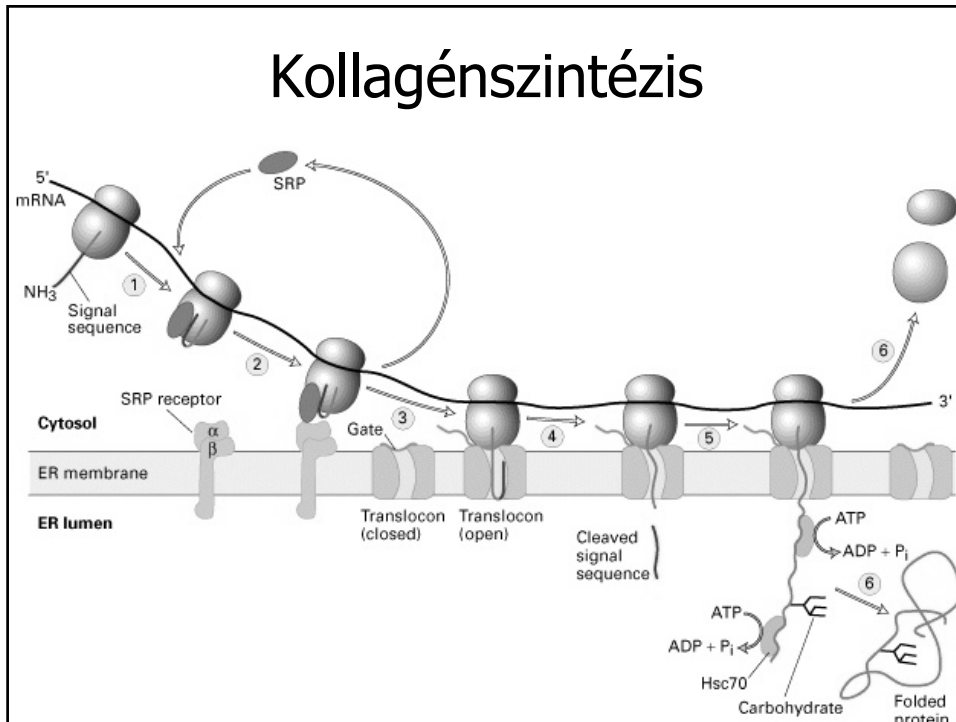
- stop kodon –nem aminoacil-tRNS, hanem leválasztó faktor kötődik hozzá
- polipeptid lánc leválik

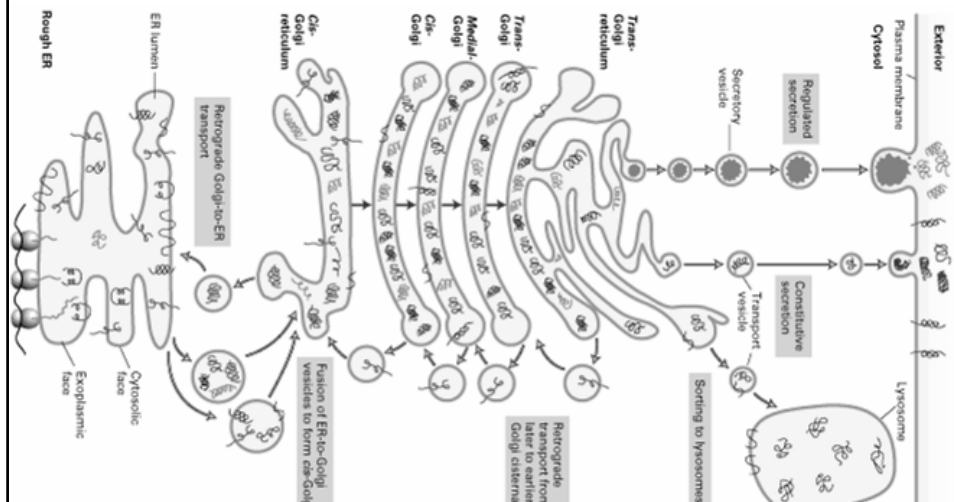
Poliriboszóma

Kollagénszintézis

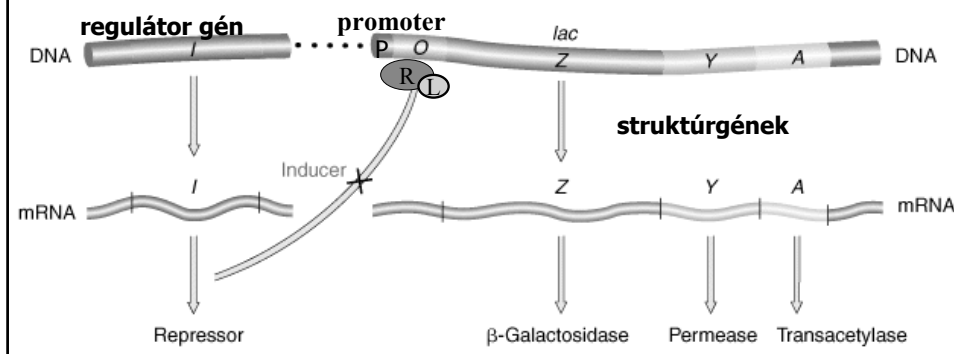

- szintézis durva felszínű endoplazmatikus retikulum membránján
- poszt-szintetikus módosítások ER belsejében és Golgi-készülékben

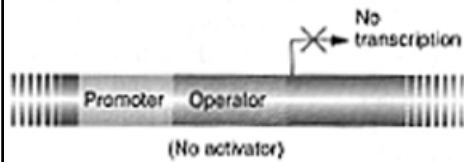
A génműködés szabályozása

- 1960 Jacob & Monod *E. coli* baktérium **operon** - szabályozási egység
- LAC-operon: laktóz lebontó enzimeket kódoló DNS + szabályozó régiók

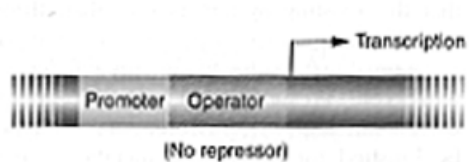
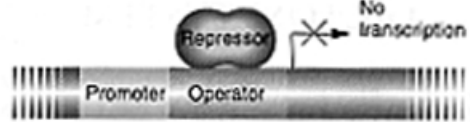

Pozitív reguláció

- regulátor fehérje kell a szintézishez
AKTIVÁTOR

Negatív reguláció

- regulátor fehérje gátolja a szintézist
REPRESSZOR